

**የዳኞችና የአቃቤ ህጎች የሙያ
ስነምግባር**

**አዘጋጅች
መካሻ አበራ
ኡርጌሳ ገነጥ**

ማውጫ

መግቢያ4

ክፍል አንድ፣

ስለስነምግባርና የሙያ ስነምግባር በጠቅላላው

1.1. መግቢያ.....5

1.2. የኤቲክስ ስነቃል አመጣጥና ትርጉም.....6

1.3. አንድን ባህርይ ወይም ድርጊት ትክክል ወይም ስህተት ብሎ ለመፈረጅ መለኪያው ምንድነው?.....8

1.4. የሙያ ስነምግባር ምንድነው?..... 12

1.5. የዳኞችና የአቃቤ ህግ የሙያ ሥነምግባር አስፈላጊነት..... 14

ክፍል ሁለት

የዳኝነት/ዓቃብያነ ሕግ የሙያ ሥነምግባር በጠቅላላው

2.1. መግቢያ18

2.1.1. የዳኞችና የዓቃብያነ ሕግን የሙያ ሥነምግባርን ለማዘጋጀት በአለምአቀፍ ደረጃ ያለተሞክሮ:-..... 20

2.1.2. በአገራችን ኢትዮጵያ የዳኞችና የአቃቤ ህጎችን የሙያ ስነምግባር ለማዘጋጀት የተሰሩ ስራዎች..... 26

2.2. የዳኞች የሙያ ሥነምግባር መርሆዎች.....29

2.2.1. የፍ/ቤትን ነጻነት መሻትና ማረጋገጥን በተመለከተ(Independence)..... 29

2.2.2. በአድሎክዊነት ያለመስራት(Impartiality)45

2.2.3. የፍርድ ስራን በሀቀኝነት ስለማከናወን (Integrity).....53

2.2.4. ቅንነት (PROPRIETY).....57

2.2.5. የባለጉዳዮችን መብት በእኩልነት ስለመጠበቅ (Equality).....63

2.2.6. በዳኝነት ስራ ትጋትና ጥረት ማሳየት (due deligence).....67

2.3. የአቃቤ ህግ የስነምግባር መርሆዎች..... 77

2.3.1. መልካም ሙያዊ ተግባር.....77

2.3.2. የሙያ ነጻነት.....	79
2.3.3. የዐቃቤ ህግነት ስራን ያለ አድሎአዊነት ማከናወን.....	80
2.3.4. ዐቃቤ ህግነት በወንጀል የፍርድ ሂደት ሊኖራቸው የሚገባ ሚና.....	82
2.3.5. ከሌሎች የፍትህ አካላት ጋር በቀና የትብብር መንፈስ ተቀናጅቶ ስለመስራት.....	85
2.3.6. ስልጣንና ተሰማኝነት.....	86
2.3.7. አቃቤ ህግነት አጠቃላይ በግል ኑሮአቸው ሊያከብሩት የሚገባ ስነምግባር.....	87

ክፍል ሶስት

ስለጠበቆችና የህግ አስከባሪዎች የስነምግባር ደንቦች አንዳንድ ነጥቦች

3.1. የጠበቆች የሙያ ስነ ምግባር መርሆዎች.....	89
3.2. የሕግ አስከባሪ አካላት የስነምግባር መመሪያዎችን በተመለከተ ያሉ ዓለምአቀፍ መርሆዎች.....	95
ዋቢ ጽሁፎች.....	102
አባሪዎች	103

መግቢያ

ሰልጣኞች በማሰልጠኛ ማእከሉ የሚሰጠውን ትምህርት ካጠናቀቃችሁ በኋላ የፍትህ ዘርፉን ትቀላቀላላችሁ። አንዳንዶቻችሁ ዳኞች ስትሆኑ አንዳንዶቻችሁ ደግሞ አቃቤ ህግ ትሆናላችሁ። በዚያን ወቅት ከአንድ ዳኛ ወይም አቃቤ ህግ የሚጠበቀውን የስነምግባር ደረጃ አውቃችሁ መገኘት ተገቢ ነው። በዚህ የትምህርት ክፍል ስለዳኞችና አቃቤ ህጎች ሙያዊ የስነምግባር መርሆዎች እንማራለን።

ይህ የማስተማሪያ ሰነድ በሶስት ክፍል ተከፍሎ ቀርቧል። በመጀመሪያው ክፍል ስለስነምግባርና ስለሙያ ስነምግባር ጽንሰ-ሀሳብ በጥቅሉ የቀረበበት ሲሆን ክፍል ሁለት ዋናው የዚህ ማስተማሪያ ሰነድ ክፍል ሲሆን ዳኞችና አቃቤ ህጎች ሊያከብሯቸው ስለሚገቡ የስነምግባር መርሆዎች በዝርዝር ቀርቧል። በክፍል ሶስት ከጠበቆችና ከህግ አስከባሪዎች ስለሚጠበቁ የስነምግባር ደረጃዎች በአጭሩ ለማቅረብ ተሞክሯል።

በዚህ የስልጠና ሰነድ የተካተቱትን ትምህርቶች ለማብላላትና ለመረዳት እንዲቻል በርካታ የመወያያ ጥያቄዎች ተዘጋጅተዋል። ሰልጣኖች በእነዚህ የመወያያ ጥያቄዎች ላይ በጥልቀትና በስፋት እንድትወያዩበት ይጠበቃል። ከዚህ በተጨማሪ ሰልጣኞች በምትገኙበት ክልል የጸደቁ የስነምግባር ደንቦች ከአሉ በትምህርት ጊዜው እነዚህን የስነምግባር ደንቦች በዚህ ማስተማሪያ ሰነድ ከቀረቡት ሀሳቦች ጋር በማነጻጸር ውይይት እንደምታደርጉበት ይጠበቃል።

ክፍል አንድ

ስለስነምግባርና የሙያ ስነምግባር በጠቅላላው

ዝርዝር አላማዎች

ሰልጣኞች ይህንን ክፍል ሲያጠናቅቁ ፣

1. ስነምግባር ማለት ምን ማለት እንደሆነ ያስረዳሉ።
2. ስነምግባራዊ ወይም ትክክለኛ ነው ወይም ትክክለኛ ያልሆነ ባህርይ ነው ለማለት ለማለት መለኪያ መስፈርቶችን ያስረዳሉ።
3. ሙያ ማለት ምን እንደሆነ ያስረዳሉ።
4. የሙያ ስነምግባር ምን ማለት እንደሆነ ያስረዳሉ።
5. ዳኞችና አቃቤ ህጎች የሙያ ስነምግባር የሚያሰፈልጋቸው መሆኑን ያስረዳሉ።

1.1. መግቢያ

ሁላችንም እንደምናውቀው የሰው ህሊና እውነትን ፍለጋ ሁልጊዜም እንደወጣና እንደወረደ ነው። ቀድሞ ይታመንበት የነበረውን ሁሉ ከመቀበላችን በፊት እስቲ እንመርምረው ይህ እኮ እውነት ላይሆን ይችላል በሚል መንገድ ጥያቄ የምናነሳ ጥቂት አይደለንም። ከምንሰማው ሁሉ እውነተኛው የትኛው ይሆን? በማለት ከጥርጣሬ ማእበል ውስጥ ገብተን ስንጨነቅ መገኘታችን እውቅ ነው።

ሰዎች በቀን ተቀን ህይወታችን ምርጫችን የተለያየ ነው። አንዳንድ ከረባት አድርጎ መገኘት ሲመርጥ ሌላው ደግሞ ቀለል ያለ ልብስ መልበስ ይመርጣል። አንዳንዶቻችን ቅመም የበዛበትን ምግብ ስንመርጥ አንዳንዶቻችን ደግሞ ምርጫችን አይሆንም። እንዲህ እያለ በፖለቲካ አመለካከት፣ በሀይማኖት፣ ወዘተ ዋጋ የምንሰጣቸው ነገሮች ይለያያሉ።

የዚህ የልዩነታችን ምክንያት ምንድነው? አንዱ ዋጋ የሚሰጠውን ሌላው ዋጋ የማይሰጠው ለምንድነው? አንዳንድ ፍትህን ለማስከበር መስዋእትነት ሲከፍል ሌላው ደግሞ ጉዳዩን በቸልተኝነት የሚያየው ለምንድነው? በመሰረቱ ለምንሰጠው ዋጋ ከዚህ በፊት ያሳለፍነው የህይወት ተሞክሮና ልምድ ከፍተኛ ሚና ይጫወታል።

አንዳንድ ጊዜ ሰው ዋጋ የሚሰጠውና መልካምና ክፉ የሚለው ነገር የግድ ያስፈልገዋል ወይ? ብለው የሚጠይቁ አሉ። አንዳንድ ጊዜ ይህ ሰው ህሊና የለውም ሲባል እንሰማለን። እውነት አንዳንድ ጊዜ እንደሚባለው አንዳንድ ሰዎች ህሊና የላቸውም የሚባለው እውነት ነው?

History reveals that no society has ever been without some value system and every individual has some code of values. the issue, therefore, is not whether we are to have value but what those values will be-whether they will advance or retard life, whether they will be consistent or not. ¹

ይህ አባባል እውነት ነው። ስለሆነም የሰው ልጅ ምርጫ ያለው ስነምግባር ያስፈልጋል ወይም አያስፈልግም? የሚለው ላይ ሳይሆን ምን አይነት ስነምግባር ያስፈልገኛል? በሚለው ላይ ነው።

እንግዲያስ የአንድ ተግባር ትክክለኛነቱና መጥፎነቱ የሚለየው በምንድነው? አንደኛውን ትክክል ሌላኛውን መጥፎ ብለን የምንጠራው በምን ምክንያት ነው? በህይወታችን ዋጋ ልንሰጠው የሚገባው ነገር ምንድነው? በሙያችን ዋጋ ልንሰጠው የሚገባው ነገር ምንድነው? አገራችንን ህዝባችንን በሚመለከት ዋጋ ልንሰጠው የሚገባና ልንተገብረው የሚገባው ነገር ምንድነው? እነዚህን ጥያቄዎች በአግባቡ ለመመለስ ጉዳዩን አጥንቶ አንድ መስመር ማስያዝ ይገባል። ኤቲክስ የሚባለውም ይህንን ጉዳይ የሚያጠና የፍልስፍና ዘርፍ ነው።

1.2. የኤቲክስ ስነቃል አመጣጥና ትርጉም

ethics የእንግሊዝኛ ቃል ሲሆን የመጣውም ethos ከሚል የግሪክ ቃል ነው። በግሪክ ቋንቋ ethos ሰዎች በጋራ የሚኖሩበት ቦታ የሚል ትርጓሜ የነበረው ሲሆን ይህን ፍቺ በማስፋት ልምድ ጸባይ አነጋገር ባህርይ የአስተሳሰብና የአነጋገር ዘይቤ የሚሉ ትርጉሞችን እንደያዘ የመስኩ ምሁራን ይገልጻሉ።

¹ Vincent Barry, philosophy a Text with Readings(2nd,1983),p.93

በጥንታዊቷ ሮም በላቲን ቋንቋ የግሪኩ ቃል የethos አቻ ቃል mos የተባለው የላቲን ቃል ሲሆን ትርጉሙም ከሞላ ጎደል ከ ethos ጋር ተመሳሳይ ሆኖ በተጨማሪ ህግ ደንብ ያለባበስ ስርአት ወዘተ የሚሉ ትርጉሞችን ይይዛል። morality የሚለው የእንግሊዝኛ ቃል የተገኘውም ከዚህ mos ከተባለው የላቲን ቃል ነው። ስለሆነም ሞራል እና ኤቲክስ ተመሳሳይ ሀሳብን ለመግለጽ በመቀያየር የምንጠቀማቸው ናቸው።²

የኢንካርታ ኢንሳይክሎፒያ 2004 በእንግሊዝኛው አጠራር ኤቲክስን ሲተረጎም በግርድፉ ጠባይ፣ ልምድ፣ የሰው ልጅ ባህሪ የሚመራባቸው መርሆዎች ወይም እሴቶች ማለት ነው በማለት ይተረጎማል።

የብላክስ ሎው ዲክሽነሪ ኤቲክስን እንደሚከተለው ይተረጎማል።

"[o]f or relating to moral action, conduct, motive or character; ethical emotion; also treating of moral feelings, duties or conducts; containing precepts, duties or moral. professionally right befitting; conforming to professional standard of conduct.

ከላይ ያየናቸው ትርጉሞች ውስጥ ኤቲክስ የሰውን ተግባር ባህሪና ጠባይ ትክክልና ስህተት በማለት የሚገልጽ እንደሆነና ባህሪያችን/ ድርጊታችን መቼ ተቀባይነት እንደሚያገኝ ወይም እንደሚያጣ የሚያመለክት ስታንዳርድ ወይም የህጎች ስብስብ እንደሆነ የአንድን ግለሰብ ወይም የሙያ አባላትን ባህሪያት የሚገዙ መርሆዎች እንደሆነ ይጠቁማሉ።

በአጠቃላይ ኤቲክስ ማለት ጥሩ እና መጥፎ በጎ እና እፉ ሀሳብ ንግግርና ድርጊትን የሚገልጽ ስርአት ነው ብንል ከአውነት አንርቅም። አንድ ሀሳብ ወይም ድርጊት መልካም ወይም መጥፎ ትክክል ወይም ስህተት ዋጋ ያለው ወይም ዋጋ የሌለው ፍትህዊ ወይም ኢፍትህዊ መሆኑን ለማረጋገጥ የሚጠቅም መለኪያ ነው።

ይህ ኤቲክስ የተባለው ቃል በአማርኛ ስነምግባር ተብሎ ይታወቃል።

² ዝኒ ከማሁ ገጽ 95

የኢትዮጵያ ቋንቋዎች ጥናትና ምርምር ያዘጋጀው መዝገበ ቃላት ስነምግባርን መልካም ጸባይ ወይም አድራጎት፣ ከአንድ የሙያ መስክ ከባለሙያው የሚጠበቅ አድራጎት ወይም አሰራር በማለት ይተረጎሙዋል።

ከዚህ በመቀጠል ኤቲክስን ስነምግባር በሚለው የአማርኛ ቃል ተክተን እንጠቀማለን።

1.3. አንድን ባህሪ ወይም ድርጊት ትክክል ወይም ስህተት ብሎ ለመፈረጅ መለኪያው ምንድነው?

አንድን ነገር ትክክል ነው ወይም አይደለም ብለን የምንጠራው በምን ምክንያት ነው? ለሚለው ጥያቄ በዘርፉ ጥልቅ ምርምር ያደረጉ የተለያዩ ሊቃውንት ምላሽ ለመስጠት ቢሞክሩም አንድና ተመሳሳይ ምላሽ ላይ ግን አልደረሱም። ብዙዎቹ ሊቃውንት እንደሚስማሙት እነዚህ ሀሳቦች በሁለት ዋና ክፍሎች ተከፍለው ይቀርባሉ።

በአንደኛው ክፍል የሚጠቃለሉት አንድ ስራ ደግ ወይም መጥፎ መሆኑ የሚታወቀው በውጤቱ ነው ሲሉ፣ በሁለተኛው ክፍል የሚጠቃለሉት ደግሞ ውጤቱ መታየት የለበትም የሚል ሀሳብ ያለቸው ናቸው።³

በመጀመሪያው ክፍል ውስጥ ለሁለት የተከፈሉ ሀሳቦችን እናገኛለን።

1. አንደኛው ሄዶኒዝም ሲሆን የቃሉም ቀጥተኛ ፍቺ ደስታ ማለት ነው። በዚህ አስተሳሰብ የሚፈጸመው ስራ ለፈጸሚው ደስታንና ምቹትን ማስገኘት አለበት በሚል ያስቀምጠዋል። አንድ ሰው ማንኛውንም ስራ በሚፈጽምበት ሰአት ለስራው አላማ ሊሆን የሚገባው አንድ ነገር ብቻ ከፊቱ እንዲደቀን ያስፈልጋል። እሱም ተደስቶ መኖር ነው። በአንዳንዶቹ አስተያየት ከፊታችን የምናገኛት ደስታ ቶሎ የምታልፍ ከሆነ እሷ ቀርታ ወደፊት የተሻለና ዘላቂ ደስታ የምታስገኝ ላይ ብናተኩር ተገቢ ነው ይላሉ። እንዲሁም ከስጋዊ ደስታ ይልቅ መንፈሳዊ ደስታን መምረጥ የተሻለ ነው በማለት የሚገልጹም አሉ። እነዚህን ሁሉ አንድ

³ ዝኒ ከማሁ ገጽ 98

የሚያደርገቸው ግን አንድ ሰው ማንኛውንም ስራ ሲፈጽም አላማው ማድረግ ያለበት የራሱን ደስታ ነው ማለታቸው ነው።

2. ሁለተኛው ዩቲሊቲጆሪያኒዝም ሲሆን ማንኛውም ስራ ጥቅም የሚያስገኝና አንዳች አገልግሎትም የሚያበረክት ሊሆን ይገባል። ስለሆነም በአንድ ሰው ስራ ላይ ፍርድ ከመስጠታችን በፊት ከስራው የሚገኘውን ውጤት መመልከትና ጥቅምና ጉዳት እንዳለው አስቀድሞ ማመዛዘን ያሻል። ለምሳሌ ድሆችን መርዳት ርስ በርስም መዋደድና መከባበር ለማህበራዊ ኑሮ አስፈላጊዎች በመሆናቸው ጠቃሚ ናቸው ማለት ነው። የእዚህ ተቃዋሚ የሚሆነው ደግሞ የማህበረሰቡን ሰላምና ስምምነት የሚያደፈርስ ስለሚሆን መጥፎ ሊባል ይገባል። እንዲሁም አንድ ስራ ጥሩ ሊባል የሚችለው ጥቅም ሲኖረው ብቻ ሳይሆን በሚቻል አኳኒን አብዛኛውን ሰዎች የሚጠቅም ሲሆን ነው። ያለበለዚያ አንዱን ሰው ብቻ ጠቅሞ ሌላውን የሚጎዳ ከሆነ መልካም ስራ ሊባል አይችልም ይላሉ።

በሁለተኛው ክፍል ውስጥም የተለያዩ ሀሳቦች አሉ።

1. በአንድ በኩል ሞራል ማለት በተፈጥሮ ህግ የተመለከተ ሲሆን፣ ይህም ከሀይማኖት መጻሕፍት ወይም መጻሕፍት በምርምር የሚገኝ ነው። በዚህ አስተሳሰብ ሁልጊዜም የፈጣሪን ፈቃድ/ የተፈጥሮ ህግ የሚለንን ማድረግ አለብን የሚል ነው። ውጤቱ ምንም ይሁን ምን ፈጣሪ ያዘዘውን ካደረግን ትክክል አደረግን ማለት ነው። ሰው እነዚህን ማክበር ያለበት የተፈጥሮ ህግ ስለሆነ ነው የሚሉ ናቸው።

2. ሁለተኛው ሀሳብ የሚለው ደግሞ የሚታየው የሰውየው ሀሳብና ለአንድ ተገቢ ለሆነ ስራ የሚያሳየው ሙሉ ፈቃደኝነት ወይም መልካም መንፈስ ብቻ እንጂ የስራው ውጤት ዋጋ የሌለውና ትርፍ የሆነ የውጭ ነገር ነው የሚል አስተያየትን የሚደግፍ ነው። ለምሳሌ አንድ በሽተኛ በጠና ታሞ ወደሆስፒታል ይሄዳል። ሀኪሙ ተጨንቆና ተጠቦ ሊያድነው ይሞክራል። ይሁንና ያንን ሁሉ ጥረት አድርጎ ላይሳካለት ይችላል። ሀኪሙ ውጤት አላገኘም ተብሎ ስራው

ላይመሰገን ነው? ይህ መሆን የለበትም። ዋናው መታየት ያለበት የአድራጊው መልካም ፈቃድ ብቻ ነው የሚል ነው።

እነዚህ የተለያዩ መለኪያዎች ቢኖሩም በብዙዎቹ መልካም በሚባሉ ተግባራቶች ላይ ስምምነት አላቸው። በተጨማሪም በቀን ተቀን የምንመራባቸውን የሞራል ህጎች ብንመለከትም የእነዚህ የተለያዩ አመለካከቶች አስተዋጽኦ ውጤቶች ናቸው። ዞሮ ዞሮ በአለም ላይ የምናገኛቸው የስነምግባር ድንጋጌዎች በአንድ ወይም በሌላ መልኩ የእነዚህ አመለካከቶች ነጸብራቅ ናቸው ቢባል ምክንያታዊ ነው። የትኛው የበለጠ ነው የሚለውን እያንዳንዱ አንባቢ ለራሱ ተመራምሮ እንዲደርስበት ትተነዋል።

የመወያያ ጥያቄዎች

1. አንዳንድ ሰዎች እንደሚሉት ማንም ሰው ቢሆን የመጨረሻ መጨረሻ የራሱን ደስታ ፈልጎ ነው ምንም ነገር የሚያደርገው። አንዳንዱ አጭር ተመልካች በመሆኑ ለጊዜያዊ ደስታ ሲል ዘላቂ ደስታውን ይሰዋል። አንዳንዱ ዘላቂ ደስታ ለማግኘት ሲል ጊዜያዊ ደስታውን ይሰዋል። ለምሳሌ ትክክለኛ ነገርን ማድረግ እራስን ከማስደሰት አልፎ ሌሎችም ሰዎች የሚጠቀሙበት ይሆናል ብለው ይከራከራሉ። ከዚህ ሀሳብ ጋር ምን ያህል ይስማማሉ?
2. ከመዋሽት እውነት መናገር ይመረጣል። ካሳ ቤቱ ተኝቶ ሳለ ጓደኛው ስልክ ይደውልለታል። ይሁንና በዚያን ሰአት ደክሞት ስለነበረ መልስ ለመስጠትም አልፈለገም። በሌላ ቀን ጓደኛው አግኝቶት ስልክ ደውዬልህ ነበር ምነው? ብሎ ይጠይቀዋል። ካሳ ደክሞኝ ስለነበረ አላነሳሁትም ቢለው ጓደኛው እንደሚቀየመው ያውቃል። ስለሆነም እሱ ከሚቀየመኝ ብሎ እቤት ስላልነበርኩ ነው በማለት ይመልስለታል። ካሳ መዋሽቱ ተገቢ ነው? ወይስ እውነቱን ሊናገር ይገባ ነበር?
3. አንድ ሀብታም ልጃቸው ታግታ አጋሾቿ ልጅቷን ለመልቀቅ ብር አንድ ሚሊዮን እንዲሰጣቸው ይጠይቃሉ። ፖሊሶች ግን ገንዘቡን መስጠት እንደሌለባቸው ከሰጡ ግን እነዚህ ሽብር ፈጣሪዎች በዚህ መልኩ እንደሚገፉበት ይህም ለሌላ የጠላፋ

ስራ እንደሚያበረታታቸው ይህም ጉዳቱ የከፋ እንደሚሆን ይመክሯቸዋል። ሰውየው ለልጃቸው ደህንነት አስበው ገንዘቡን ሰጥተው ያስለቅቁ? ወይስ ወደፊት ተመሳሳይ ድርጊት እንዳይፈጸም የልጃቸውን ህይወት ለአደጋ ያጋልጡ?

4. ዳኛው በምርጫ ጊዜ የመረጠው ፖርቲ ሳያሸንፍ ቀርቶ ያልመረጠው ፓርቲ አሸነፈ። ይህ ፖርቲ ከአሸነፈ በኋላ የሚዲያ ህግ ያወጣል። ዳኛው የሚዲያ ህጉን የዴሞክራሲ መብትን ያጣብባል በማለት አይደግፈውም። የሚዲያ ህጉን ጥሰዋል ተብሎ ክስ በተመሰረተባቸው የሚዲያ ሰዎች ላይ የቀረበውን ክስ በተቻለ መጠን እነሱን እንደሚጠቅም አድርጎ መተርጎም አለብኝ። ምክንያቱም 1) ያልመረጥኩት ፓርቲ የሚያወጣውን ህግ የማክበር የሞራል ግዴታ የለብኝም። 2) ይህ የሚዲያ ህግ እራሱ ዴሞክራሲያዊ መብትን ያጣብባል። ይህንን ተግባራዊ ማድረግ ተገቢ አይደለም ይላል። የዳኛውን አቋም እንዴት ትገመግሙታላችሁ?

5. መስፍን ሰው በመደብደብ ተከሶ፣ እስራት ተፈርዶበት እስሩን ጨርሶ ከወጣ በኋላም ወደድብደባ ይመለሳል። በዚህ መልኩ አራት ጊዜ ተከሶ አራት ጊዜ ተፈርዶበት አራት ጊዜም ታስሮ ወጥቷል። ለአምስተኛ ጊዜ በሰው መደብደብ ወንጀል ተከሶ ምርመራው ተጠናቆ ለአቃቤ ህጉ ደረሰው። አቃቤ ህጉ ተከሳሹን ያውቀዋል። ይሁንና መዝገቡን ሲመረምር ማስረጃው በቂ አይደለም። አሁን ካልተከሰሰና እስር ቤት ካልገባ ሌላ ሰው ይደበድባል። ሌላ ጉዳት ነው። ስለሆነም ያላዩም ቢሆን ምስክሮች ፈልጎ ምን እንደሚመሰክሩ ነግራቸው ይህ ሰው እስር ቤት መግባት አለበት ብሎ ይወስናል። እንዴት ትገመግሙታላችሁ? አቃቤ ህጉ በቂ ማስረጃ ባይኖረውም ነገር ግን ዳኛውም የታወቀ ተደባዳቢ መሆኑን ስለሚያውቁ እስር ቤት እንዲገባ መወሰናቸው አይቀርም፣ ባይወስኑም እኔ እራሴ በቂ ማስረጃ የለውም ብዬ ይህንን መዝገብ ከምዘጋ የአቅሜን ሞክሬ ፍርድ ቤት እንዳደረገ ያድርገው ብሎ ቢወስንስ? እንዴት ትገመግሙታላችሁ?

6. አራት ለአሰሳ የተላኩ ወታደሮች በጠላት ወታደሮች ቁጥጥር ስር ይወድቃሉ። የጠላት ጦር ሀላፊዎችም ምስጢር እንዲያወጡ ያሰቃዩዋቸዋል። በዚህ ማሰቃየት

ከአቅሙ በላይ የሆነበት አንዱ ምስጢሩን ለማውጣት መዘጋጀቱን ይነግራቸዋል። ይህንን የሰሙት ሶስቱ ለብቻቸው ምን ማድረግ እንዳለባቸው ይወያያሉ። አንደኛው ምስጢሩ ቢወጣ ከነዋላችን ያሉ የኛ ወታደሮች ህይወት አደጋ ላይ ስለሚወድቅ አንቀን እንግደለው ይላል። ሌላኛው እንዳይናገር እንምክረው፤ እምቢ ካለ ግን ከዚህ በላይ ማድረግ የለብንም። እኛ እስካልተናገርን ድረስ ለሚደርሰው ጉዳት ተጠያቂ አንሆንም አለ። ምን አስተያየት አላችሁ?

1.4. የሙያ ስነምግባር ምንድነው?

በመጀመሪያ ስለሙያ ስነምግባር ከመነጋገራችን በፊት ሙያ ምንድነው? የሚለውን መመለስ ተገቢ ነው።

ሙያ በስልጠና የሚገኝ ንድፈ-ሀሳባዊ እውቀት ችሎታና ክህሎት መሰረት ያደረገ የዳበረ ልምድና የጠለቀ ግንዛቤ የሚጠይቅና ለህብረተሰቡ ተጨባጭ ጠቀሜታ የሚሰጥ ስራ ነው።

ብዙዎች ሙያ አራት መሰረታዊ ባህርያት እንዳሉት ይገልጻሉ።⁴

እነርሱም

- ልዩ የሆነ እውቀት የሚጠይቅ፤
- ወደሙያው ለመግባት የተወሰነ የመግቢያ መስፈርት ያለው፤
- ማህበራዊ እሴት ያለውና ለሌሎች ጥቅም የሚሰራ ወይም አገልግሎት የሚሰጥ፤
- ስራውን በሚመራና በሚቆጣጠር የስነምግባር ደንብ የሚመራ መሆኑ ናቸው።

ከባለሙያ ልዩ ባህርያት መካከል በመስኩ በሌሎች በቀላሉ ሊተካ የማይችል በረጅም ስልጠናና ጥረት የተገነባ እውቀትና ክህሎት ባለቤት መሆን ማለት ነው።

⁴ ፌ.ስጸኮ፣ የሙያ ስነምግባር ምንነት (ያልታተመ) ገጽ 5

ሙያተኛ በተወሰነ የስራ መስክ ላይ በከፍተኛ ስልጠና ወይም ትምህርት የተገኘ ልዩ እውቀት ክህሎትና ልምድ ያላቸው እውቀታቸውንና ልምዳቸውን ለህብረተሰቡ ጠቀሜታ ለማዋል ሌሎችን ለመምራትና ለማሰልጠን አቅም ያላቸው ሰዎች መለያ ነው።⁵

የሙያ ስነምግባርስ ምንድነው?

ህብረተሰቡ በተለያዩ ደረጃ የሚገጥሙትን ችግሮች ለመፍታት በየዘርፉ የተለየ እውቀትና ችሎታ ያላቸውን ሙያተኞች ይሻል። ይህ እውቀት በአግባቡ ከተጠቀሙበት ከፍተኛ ጠቀሜታ ያለው ሲሆን፣ በአግባቡ ካልተጠቀሙበት ደግሞ ሊጎዳ ይችላል። ይህንን ደግሞ ህብረተሰቡ ሊቆጣጠር አይችልም።

በዚህ ምክንያት ሙያተኞች ያላቸውን እውቀት ክህሎትና ችሎታ ለህብረተሰቡ ጠቀሜታ እንዲያውሉትና ህብረተሰቡ የጣለባቸውን አመኔታ እንዲጠብቁ በአንድ የሙያ መስክ የተሰማሩ ሙያተኞች የሚመሩበት የሚከተሉትና የሚተዳደሩበት የስነምግባር ደረጃ ሊኖራቸው ያስፈልጋል።

ስለሆነም የሙያ ስነምግባር በአንድ የሙያ ዘርፍ የተሰማሩ አባላት በጋራ የሚመሩበት የሚከተሉትና የሚተዳደሩበት ራሳቸውንና ስራቸውን ለመቆጣጠር የሚያግዝ የስነምግባር ደረጃን የሚያመለክት መርህ ወይም ደንብ ነው። በሌላ አነጋገር በአንድ ሙያ የተሰማሩ ሙያተኞች እውቀታቸውንና ችሎታቸውን በአግባቡ እንዲጠቀሙ ሙያዊ ግዴታቸውንና ሀላፊነታቸውን በአግባቡ እንዲወጡ አቅጣጫ የሚያሰገዝና የሚገዙበት ደንብ ማለት ነው።

በጥቅሉ ስንመለከተው የሙያ ስነምግባር ማለት የአንድ ሙያ ባለቤት የሆኑ ሰዎች የዚያን ሙያ የስነምግባር መመሪያዎች ይዘትና አስፈላጊነትን በተመለከተ የደረሱበት ስምምነት ወይም አስተያየት ነው ለማለት ይቻላል። ከዚህም በመነሳት የሙያ ስነምግባር የተለየ ግብረገባዊ እሴት ሳይሆን በአንድ ሙያ ውስጥ የታቀፉ ሰዎች በስራቸው ሂደት የሚመሩበት ትክክለኛ ጠባይ ወይም ተቀባይነት የሌለውን የሚያመለክት ነው ቢባል ስህተት አይሆንም።

⁵ ዝኒ ከማሁ ገጽ 6

1.5. የዳኞችና የአቃቤ ህግ የሙያ ሥነምግባር አስፈላጊነት

የሙያ ሥነምግባርን ማክበር ለዳኞችም ሆነ ለአቃብያነ ሕግ እጅግ በጣም አስፈላጊ መሆኑ የሚያከራክር ጉዳይ አይደለም። ምክንያቱም ዳኞችም ሆኑ አቃብያነ ህግ በዜጎች ነጻነትና ሀብት ላይ ትልቅ ተጽዕኖ ሊያሳርፉ የሚችሉ ውጤቶችን በዕለት ተዕለት የፍትህ አስተዳደር ተግባራቸው ውስጥ ሲያሳልፉ ነው የሚውሉት። የዜጎች መሠረታዊ ነጻነቶችና መብቶች ላይ የሚወስኑ ሙያተኞች ደግሞ ከሌሎች አካላት ሁሉ በላይ ደረጃ ሥነምግባርን የተላበሱ መሆን ይገባቸዋል። ዳኞችና አቃብያነ ሕግ የሚቀርቡላቸውን ጉዳዮች ሕጉንና ፍሬ ነገሩን በማየት ብቻ በማናቸውም ሌሎች ምክንያቶች ሳይመሩ መወሰን አለባቸው። ይህ ደግሞ ከዳኞችና ከአቃብያነ ሕግ ከፍተኛ የሥነምግባር ደረጃን የሚጠይቅ ነው።

አንድ የህግ ምሁር ከህግ ሙያ ጋር በተያያዘ የሙያ ስነምግባር አስፈላጊነትን ለመግለጽ የሚከተለውን አስቀምጠዋል።

“We form a particular group in the community. We comprise a select part of an honorable profession. We are entrusted, day after day, with the exercise of considerable power. Its exercise has dramatic effects upon the lives and fortunes of those who come before us. Citizens cannot be sure that they or their fortunes will not some day depend upon our judgment. They will not wish such power to be reposed in anyone whose honesty, ability or personal standards are questionable. It is necessary for the continuity of the system of law as we know it, that there be standards of conduct, both in and out of court, which are designed to maintain confidence in those expectations.”

(2nd ed. (1997) p9).

እነዚህ ተቋማት ጥሩ ሥነምግባር በተላበሱ ሙያተኞች በሚገባ የተደራጁ ካልሆኑ ከአድሎ የጸዳና ፍትሃዊ አገልግሎት ሊያበረክቱ አይችሉም። ቢችሉም እንኳን በሀብረተሰቡ ዘንድ ካልታመኑ ብዙም ፋይዳ አይኖረውም። ለዚህ ነው ፍትህ ማድረግ ብቻውን በቂ አይደለም ፍትህ መደረጉን ሌሎችም መገንዘብ መቻል አለባቸው የሚባለው። የፍትህ ተቋማት ለእውነተኛ ፍትህ የቆሙ መሆኑን ሀብረተሰቡ የሚረዳው በነዚህ ተቋማት ያሉ ሙያተኞች ሁሉ በሥነምግባራቸው ላቅ ያሉና ለሌሎችም አርአያ

መሆን የሚችል ባህርይ ወይም በጎ ምግባር በሥራቸውና በሚሰጡት አገልግሎት ሂደት ሲያሳዩ ነው። ስለዚህም ዜጎች በህግ ልእልና እንዲያምኑና በዲሞክራሲያዊ ባህል አለመግባባቶችን እንዲፈቱ የፍትህ ተቋማት ጥሩ ሥነምግባር ያላቸውን ሙያተኞች ለማፍራት ትኩረት አድርገው መንቀሳቀስ ይገባቸዋል። ከዚህም የተነሳ የነዚህ ተቋማት ህልውናና ተቀባይነት በዳኞች ወይም አቃብያነ ሕግ መልካም ሥነምግባር ላይ የተመሰረተ ነው ቢባል ማጋነን አይሆንም።

ትራንስፓረንሲ ኢንተርናሽናል በ2007 ባሰራጨው የሙስና ሁኔታ ሪፖርት «ሙስና በአብዛኛው የአለማችን ሀገሮች ለፍትህ መንደል በተለይም የወንጀል ሰለባዎችና የተከሰሱ ሰዎች ፍትሃዊና ከአድሎ ነጻ በሆነ መልኩ የመዳኘት መብት እንዳይከበር ምክንያት መሆኑን»⁶ ያብራራል። ይህ ሁኔታ በሀገራችንም ቢሆን ተመሳሳይ ገጽታ ያለው በመሆኑ ጥሩ ሥነምግባር ያላቸው የሕግ ሙያተኞችን በመፍጠር በፍትህ ተቋማት አካባቢ የሚታየውን ሙስናና ብልሹ አሠራር ከሥር መሠረቱ ማስወገድን ይጠይቃል።

በተለይም ዳኞች በአንድ ህብረተሰብ ውስጥ የበጎ ምግባርና ግብረገብ መገለጫ እንደመሆናቸው መጠን ህብረተሰቡ መብቶቹ ሳይከበሩ ሲቀሩ ወደ ፍርድ ቤቶች የሚመጣ በመሆኑ ያለ አንዳች አድሎ በመሥራት በህብረተሰቡ ተአማኒነት ማግኘት ይገባቸዋል። ህብረተሰቡ የፍትህ ተቋማት ከሙስና የፀዱ አይደሉም ብሎ ማመኑ በራሱ በጣም አደገኛ ነው። በፍትህ ወይም በሕግ ልዕልና ላይ ህብረተሰቡ ጥርጣሬ ካሳደረ ልማትም ሆነ ዲሞክራሲ አይታሰብም፤ ይልቁንም ሙስና ይንሰራፋል። ለዚህ ነው የሙያ ሥነምግባር ለልማትም ሆነ ለዲሞክራሲ እንዲሁም ለመልካም አስተዳደር መረጋገጥ ከፍተኛ አስተዋጽኦ አለው የሚባለው። የዳኝነት ሥርዓቱ ባጠቃላይ የህዝብ አደራን የተሸከመ በመሆኑ በፍትህ አስተዳደር ሥራ ላይ የላቀ ሥነምግባር ባላቸው ሙያተኞች የተደራጀ መሆን ይገባዋል። የሥነምግባር አስፈላጊነትም ከዚህ አንጻር ነው መመዘንና ትኩረት ማግኘት ያለበት።

ዳኞች እና አቃቤ ህጎች በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገ መንግስት አንቀጽ 9/2) መሰረት ህገመንግስቱን የማክበርና የማስከበር ሀላፊነት አለባቸው።

⁶ Transparency International, Global Corruption Report 2007

በተለይም በአንቀጽ 13 የተቀመጡትን መሰረታዊ መብቶችና ነጻነቶች ከማክበር ባሻገር የማስከበር ሀላፊነት ስላላቸው ይህን ህገመንግስታዊ ግዴታዎችን በአግባቡ እንዲወጡ ይህንን ያለአግባቡ ሲሸራረፉ ወይም ስልጣናቸውን ያለአግባብ ሲጠቀሙና ፍርድን ሲያዛቡ ደግሞ ተጠያቂ እንዲሆኑ ለማስቻል ሙያቸው የሚመራበትን የስነምግባር መርሆዎች ጠንቅቀው ማወቅና መተግበር ይጠበቅባቸዋል።

ክፍል ሁለት

የዳኝነት/ዓቃብያነ ሕግ የሙያ ሥነምግባር በጠቅላላው

ዝርዝር አላማዎች

ሰልጣኞች ይህንን ክፍል ሲያጠናቅቁ፤

1. የዳኞችንና የአቃቤ ህጎችን የሙያ ስነምግባር ለመወሰን በአለም አቀፍ ደረጃና በአገር ውስጥ የተከናወኑ ዋና ዋና ክንዎኔዎችን ያስረዳሉ።
2. የዳኝነት ነጻነትን ለማረጋገጥ ከዳኞች የሚጠበቁ ሙያዊ ስነምግባራዊ ባህርያትን መለየትና ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
3. ከአድልዎ በጸዳ መልኩ ለመስራት የሚያስችለውን የዳኝነት ባህርይን መለየትና ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
4. የፍርድ ስራን በሀቀኝነት ለማከናወን ከዳኛው የሚጠበቁ ሙያዊ ስነምግባራዊ ባህርያትን ተረድተው ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
5. ዳኛው ሊያከብራቸው የሚገቡ የቅንነት ባህርይ መገለጫዎችን ተረድተው ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
6. በዳኝነት ስራ የአኩልነት መርህን ተረድተው ተግባራዊ ማድረግ ይችላሉ።
7. በዳኝነት ስራ ትጋትና ጥረት ማሳየት አስፈላጊነትን ይረዳሉ። በተግባራቸውም ለዚህ ዝግጁ ይሆናሉ።
8. አቃቤ ህግ አመዛዥና ከአድልዎ በጸዳ መልኩ መስራት እንደሚገባው ይረዳሉ። ተግባራዊ ለማድረግ የሚያስችል መነሳሳት ይኖራቸዋል።
9. ፍትሀዊነት የአቃቤህግ ሊያከብረው የሚገባ ባህርይ መሆኑን ተረድተው ተግባራዊ ለማድረግ ዝግጁ ይሆናሉ።
10. አቃቤ ህግ ስራውን ለማከናወን ነጻነት እንደሚያስፈልገውና ከነጻነት ጋር በተያያዘ ከአቃቤ ህግ የሚጠበቁ ባህርያትን ይገልጻሉ።
11. ከአቃቤ ህግ ስለሚጠበቅ ተጠያቂነት ይረዳሉ።
12. ምስጢር የመጠበቅ የአቃቤ ህግ ሀላፊነት መሆኑን ተረድተው ያውቃሉ።
13. የሙያ ብቃት ከአቃቤ ህግ የሚጠበቅ ባህርይ መሆኑን ይረዳሉ።

2.1. መግቢያ

ሕግ እንደ አንድ የሙያ ዘርፍ በታሪክ ቀደምትነት ካላቸው ሙያዎች መካከል የሚመደብ ነው። ታሪክ እንደሚያሳየን ከሆነ ሕግና የሕግ ሙያተኞች ከቀደምት ጊዜ ጀምሮ የተደራጁ ማህበረሰቦች ሁሉ ዓይነተኛ መገለጫ ሆነው መሰንበታቸውን ነው። ዊድሮው ዊልሰን የተባሉ አንድ ምሁር «...ማንኛውም የፖሊስ ጥያቄ በሂደት የህግ ክርክር የሚያስነሳ ጭብጥ መሆኑ አይቀርም»⁷ ብለው የተናገሩት በተለይም ዛሬ የዓለም አቀፍ ህብረተሰብ ለሕግ ልዕልና፣ መልካም አስተዳደርና ሰብዓዊ መብቶች መከበር ከሰጠው ትኩረት አንጻር ስንመዘነው ሕግና ፍትህ በታሪክ ብቻ ሳይሆን ዛሬም የሰው ልጆች መሠረታዊ እሴት መሆናቸውን ነው። ፕሮፌሰር ሮናልድ አሮንሰንና ዶናልድ ዌክስቴይን የሕግ ሙያተኞች በአንድ ህብረተሰብ ውስጥ ያላቸውን ከፍተኛ ሚና ሲያብራሩ እንዲህ በማለት ነው።፤

:

....(1) lawyers are instrumental in accompanying the purposes of law; the establishment and operation of governmental processes, the protection of individuals from over reaching by government; the accommodation of individual freedom with essential societal peace and order; the assertion and balanced response to often conflicting human wants and desires; the settling and prevention of disputes; the application of general rules and policies to individuals; the invocation of and design of the other means of ordering human conduct in accordance with the perceived goals of society; the administration of justice,⁸

ይህም ወደ አማርኛ ሲመለስ ከሞላ ጎደል የሚከተለውን ግርድፍ ትርጉም ይሰጠናል። የሕግ ሙያተኞች ለሕጉ ዓላማ በመቆምና ህጉን ተግባራዊ በማድረግ፣ የመንግሥት አወቃቀርንና አሰራርን በመወሰን ረገድ፣ የግለሰቦች መብትና ነጻነት ከመንግሥት ጣልቃ

⁷ Robert H.Aronson andDonald T.Weckstein, Professional REsponsibility in a Nutshell,(2d,1991)p.2

⁸ Id at p.4

ገብነት እንዲጠበቅ በማድረግ በኩል፣ የግለሰብ ነጻነት ከማህበረሰቡ ሰላምና ደህንነት አንጻር ሚዛናዊ በሆነ መልኩ እንዲከበር ከማድረግ አኳያ፣ እርስ በእርሳቸው የማይጣጣሙ የሰዎችን ፍላጎትና ጥቅም በመለየት ሚዛናዊነት የተላበሰ ምላሽ ከመስጠት አንጻር፣ አለመግባባቶችን ከመፍታትና እንዳይከሰቱ ከመከላከል አንጻር፣ አጠቃላይ ሕጎችና ፖሊሲዎች በእያንዳንዱ ግለሰብ ላይ ተፈጻሚነት እንዲኖራቸው በማድረግ በኩል፣ ከህብረተሰቡ የመጨረሻ ግብ አንጻር የሰዎች ጠባይ የሚመራባቸውን ስለቶች በመቀየስና የተሳካ የፍትህ አስተዳደር እንዲኖር በማድረግ በኩል ወሳኝ ሚና ነው ያላቸው።

የሕግ ሙያተኞች እነዚህን ተግባራት የሚያከናውኑት በዳኝነት፣ በማማከር፣ በማደራደር፣ በማቀድ፣ ጥበቅና በመቆም፣ በማርቀቅ፣ በምርመራ፣ በመክሰስ፣ በማስተማር፣ በመጻፍ፣ በመሟገትና ወዘተ ሥራዎች ላይ በሚያሰማሩበት ጊዜ ነው። እነዚህን አገልግሎቶች በሚገባ ለማበርከትም የሕግ ሙያተኞች «... በቂ የመሠረታዊ የሕግ ሥነ-ሥርዓት ዕውቀት...» የመግባባትና የሙግት ክህሎት፣ ታማኝነት፣ ታታሪነት፣ ሚስጢራዊነት፣ ቅንነት፣ ሀቀኝነት፣ በንቃት ነገሮችን መከታተልና ውሳኔ የሚሹ ነገሮች ላይ ቆራጥነትን መላበስን፣ ለሕግ ግቦች ተግባራዊነትና ለሃይደቱም መከበር በጽናት መቆምን...»⁹ ይጠይቃል። በመሆኑም የህግ ሙያተኞች ከላይ የተዘረዘሩትን ባህርያት እንዲያዳብሩና ከመጥፎ ምግባር ራሳቸውን እንዲያርቁ ለማድረግ የሙያ ሥነምግባርን ማወቅና አምነውበት መተግበር ይገባቸዋል። አጠቃላይ የፍትህ ስርአቱ በጠንካራና አስተማማኝ መሰረት ተገንብቶ በሃገራችን ሊረጋገጥ ለሚፈለገው ዘላቂና አስተማማኝ ሰላም፣ ዲሞክራሲና የህግ የበላይነት መስፈን ዋስትና ሊሆን የሚችለው በሃቀኝነት በራስ መተማመን ከጉቦ ከአድልዎ እና ከወገናዊነት የጸዱ በስነምግባራቸው ከህብረተሰቡ ከበሬታ የተቸራቸው ዳኞችና አቃቤ ህጎችን ያካተተ ሲሆን ነው። በዚህ ክፍል የህግ ሙያተኞች የሆኑ ዳኞችና አቃቤ ህጎች ከሙያቸው አንጻር ሊከተሉት ስለሚገባ ስነምግባር እንመለከታለን።

⁹ Ibid

2.1.1. የዳኞችና የዓቃብያነ ሕግን የሙያ ሥነምግባርን ለማዘጋጀት በአለምአቀፍ ደረጃ ያለተሞክሮ፡-

ዳኞችን በተመለከተ

ጠንካራና ነጻ እንዲሁም ሥነምግባርን የተላበሰ የዳኝነት ሥርዓት ለሕገ መንግሥታዊ ሥርዓት መኖር፣ ለዴሞክራሲና የህግ ልዕልና የማዕዘን ድንጋይ መሆኑን የዓለም ህብረተሰብ ከተገነዘበ ሰንበትበት ብሏል። የባንግሎር የዳኝነት ሥነምግባር መርሆዎች ሀተታ ዘምክንያት ሰነድ ይህንን ሀሳብ ከዚህ እንደሚከተለው አብራርቷል።

A judiciary of undisputed integrity is the bedrock institution essential for ensuring compliance with democracy and the rule of law. Even when all other protections fail, it provides a bulwark to the public against any encroachments on its rights and freedoms under the law.

ከዚህ እንደምንረዳው ፍትሃዊና ሚዛናዊ በሆነ መልኩ የሚሠራ የዳኝነት ተቋም ለዴሞክራሲና የሕግ የበላይነት መከበር ወሳኝ መሆኑንና የሕዝብ መሠረታዊ መብትና ነጻነት በሚገፈፍበት ጊዜ ለነዚህ መብቶችና ነጻነቶች መከበር እንደ መጨረሻ ዋስትና የሚያገለግል መሆኑን ነው። ይህን ትልቅ ኃላፊነት የዳኝነት ተቋሙ ሊሸከም የሚችለው ደግሞ በጥሩ ሥነምግባር የታነጹ ባለሙያዎች ሲኖሩት ብቻ እንደሆነ የሚያጠያይቅ አይደለም።

ከዚህ በመነሳት በዓለም አቀፍ ደረጃ ነጻና ጠንካራ የሆነ የዳኝነት አካል እንዲኖርና ይህም የዳኝነት አካል ከተለያዩ ተጽዕኖዎች ተጠብቆ ብቁና ውጤታማ በሆነ መንገድ የዳኝነት አገልግሎት ይሰጥ ዘንድ የተቋሙን ነጻነት ማረጋገጥን በተመለከተ ዓለምአቀፍ መርሆዎችን ለማቋቋም የተለያዩ ሙከራዎች በተለያዩ ጊዜያት መደረጋቸውን መገንዘብ ተገቢ ይሆናል። እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1981 ዓ.ም. የሲራኩዛ መርሆዎች ተብሎ የሚጠራ ረቂቅ የፍ/ቤቶች ነጻነትን አስመልክቶ የቀረበ ሰነድ ሲኖር ይህም ሰነድ ለፍ/ቤቶች ነጻነትን ማረጋገጥ

እንደሚያስፈልገው የሚደነግግ ነው። ይህ ሰነድ የተዘጋጀው በዓለም አቀፍ የወንጀል ሕግ ማህበር፣ በዓለም አቀፍ የሥነ-ሕግ ተመራማሪዎች ማህበር (ኢንተርናሽናል አሶሲዬሽን ኦፍ ጅሪስትሪ) በዳኞችና የሕግ ባለሙያዎች ነጻነት ማዕከል (ሴንተር ፎር ኢንዲፔንደንት ኦፍ ጀጅብኤንድ ሎዮርስ) ነው።

ከዚህም በመቀጠል እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1982 ዓ.ም. ደግሞ የዓለም አቀፍ የባር አሶሲዬሽን ሚኒመም እስታንዳርድስ ኦፍ ጅ.ዲ.ሺ.ያል ኢንዲፔንደንት ተብሎ የሚጠራውን የዳኝነት ነጻነት መደበኛ ደንብ አጽድቋል። ይህ በእንዲህ እንዳለ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1985 ዓ.ም. ደግሞ የተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባዔ የዳኝነት ነጻነት መሠረታዊ መርሆዎች የሚለውን ሰነድ አጽድቆ አገሮች በዚህ መሠረት ለፍ/ቤቶች ነጻነት የህግ ዋስትና እንዲሰጡና የዳኝነት ነጻነትን እንዲያከብሩና እንዲጠብቁ አሳስቧል።¹⁰ ሰነዱ በመግቢያው ላይም ዳኞች በዜጎች ሕይወት፣ ነጻነት፣ መብት፣ ግዴታና ንብረት ላይ የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ሥልጣን ስላላቸው ሥራቸውን በሙሉ በነጻነት ማከናወናቸው የግድ እንደሆነ በማስቀመጥ ዳኞች የሚቀርቡላቸውን ጉዳዮች በሚመረምሩበት ወቅት በምንም ምክንያት ከየትኛውም አቅጣጫ ለሚመጡ ቀጥተኛ ወይም ቀጥተኛ ላልሆኑ ተጽኖዎች፣ ማባባያዎች፣ ግፊቶች፣ ማስፈራራቶችና ጣልቃ ገብነቶች ሳይበገሩ ያለ አንዳች ገደብ በፍሬ ነገርና በሕግ ላይ በመመስረት ውሳኔ መስጠት እንዳለባቸው ያስገነዝባል።¹¹

ከዚህ ባሻገር እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ2000 ዓ.ም. ሙስናን ለመከላከልና ብሎም ለማስወገድ እንዲሁም የዳኝነት ሥርዓቱን ሚዛናዊነት ለማረጋገጥ የፖሊሲ ማዕቀፍ በተባበሩት መንግሥታት የዳኞችና የሕግ ባለሙያዎች ነጻነት ማዕከል በተጠራ የኤክስፐርቶች ቡድን ቀርቧል።¹² ከዚህም በተጨማሪ በተለያዩ

¹⁰ .በ1985 አ.ም በተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባዔ የወጣውን የዳኝነት መሰረታዊ መርሆ ሰነድ መግቢያና አንቀጽ 1 ይመልከቱ።
¹¹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 2
¹² የባንግሎር የዳኞች ስነምግባር መርሆዎች ሀተታ ዘምክንያት ይመልከቱ

የዓለም ክፍሎች ክፍለ አህጉራዊ የሆኑ የዳኞች ነጻነትን በተመለከት የተደረሱ በርካታ ስምምነቶች¹³ እንዳሉ ሳንጠቅስ አናልፍም።

በተለያዩ ጊዜያት በዚህ ረገድ ከተደረጉ ዓለምአቀፍ እንቅስቃሴዎች ሁሉ በተሟላ መልኩ ዳኞች የሚመሩባቸውን የሥነምግባር ደንቦች ለመጀመሪያ ጊዜ በዝርዝር ለማስቀመጥ የተሞከረው በባንግሎር የዳኞች ሥነምግባር መርሆዎች ላይ መሆኑ ሊሰመርበት ይገባል። በአፕሪል 2000 ዓ.ም. የተባበሩት መንግሥታት አስረኛው የወንጀል መከላከልና የእስረኞች አያያዝ ኮንግረስ ጉባዔ በሚካሄድበት ወቅት በቪዬና ኦስትሪያ ከአፍሪካ፣ ከኤሲያና ፓሲፊክ አካባቢ የተውጣጡ የ9 ሀገሮች የፍ/ቤቶች ኃላፊዎችና ሲኒየር ዳኞች ተካፋይ በሆኑበት ስብሰባ የራሳቸውን ተቋም ሥርዓት ለማስያዝና ተጠያቂነታቸውን ለማረጋገጥ ዳኞች የሚመሩባቸውን የሥነ-ምግባር መርሆዎች በዓለምአቀፍ ደረጃ ማውጣቱ አስፈላጊ መሆኑ ታምኖበት ጁዲሺያል ኢንቴግራት ግሩፕ የሚባል ቡድን ተቋቁሞ ዓለምአቀፋዊ ይዘት ያለው ሰነድ አጥንቶ እንዲያቀርብ ኃላፊነት ተሰጥቷል። ለዚህም ተግባር የተባበሩት መንግሥታት ድርጅትን ያነሳሳው ዋንኛው ነገር በተለያዩ ሀገሮች ሕዝቡ ከዳኝነት ተቋማት ላይ ያለው እምነት በሙስናና በአድሎዊ አሠራር ምክንያት ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተሸረሸረ መምጣቱን የሚያሳዩ የተለያዩ የጥናት ውጤቶች በመበራከታቸው እንደሆነ አንዳንድ ዋቢ ጽሁፎች ያስረዳሉ። ጁዲሺያል ኢንቴግራት ግሩፕ ተብሎ የሚጠራው ቡድንም እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በፌብሩዋሪ 2001 ዓ.ም. በህንድ ባንግሎር በተባበሩት መንግሥታት የሰብዓዊ መብት ኮሚሽን እስፖንሰር አድራጊነት ተሰብስቦ በሙያተኞች የቀረበለትን ረቂቅ ደንብ ከመረመረ በኋላ የሥነ-ምግባር ደንቡን ዋንኛ እሴቶችና መርሆዎች በዝርዝር አስቀምጦ የመጀመሪያውን ረቂቅ የባንግሎር የዳኞች ሥነምግባር መርሆዎችን አጽድቋል። ከዚህም በኋላ ይህ ረቂቅ ደንብ በጁን 2002 ዓለም በአውሮፓ ህብረት የዳኞች የጋራ የምክክር ጉባዔ ላይ ቀርቦ በውይይት እንዲዳብር ተደርጓል። ከዚህም በተጨማሪ በኖቬምበር 2002 የኮንቲነንታል የሕግ ሥርዓትን የሚከተሉ ሀገሮች(ብራዚል፣

¹³ ዝኒ ከማሁ ለምሳሌ ያህል የኦገስት 1997ቱ የቤይጂንግ የዳኝነት ነጻነት መሰረታዊ መርሆዎች፣ የላቲመር ሃውስ ጋይድላይንስ ተብሎ የሚጠራው ሰነድና የ1998ቱ የአውሮፓ ህብረት የዳኞች ቻርተር መጥቀስ ተገቢ ነው።

ቼክ ሪፐብሊክ፣ ግብፅ፣ ፈረንሳይ፣ ሜክሲኮ፣ ማህንዲክ፣ ሆላንድ፣ ኖርዌይና ፊሊፒንስ) የፍ/ቤት ኃላፊዎች በተሳተፉበት መድረክ ሰፊ ውይይት ተደርጎበታል። በዚህ ውይይትም በአብዛኛዎቹ የሥነምግባር ደንቡ እሴቶችና መርሆዎች ላይ የኮሞን ሎውና የኮንቲነንታል ሎው ሀገር ዳኞች ከስምምነት የደረሱ ሲሆን በጥቂት ጉዳዮች ላይ ብቻ መጠነኛ ልዩነቶች ተስተውሏል። ከታዩት ልዩነቶች መካከል ለአብነት ለመጥቀስ ያህል የሥነምግባር መርሆዎቹ የቅደም ተከተል ሁኔታ፣ የሥነምግባር ደንቡ መጠሪያ ኮድ መባል እንደሚገባው እንዲሁም በሰነዱ መግቢያ ላይ የዳኝነት ሥልጣን ምንጩ የህብረተሰቡ የዳኝነት ተቋሙን ሞራላዊ ሥልጣንና በሀቀኝነት የመዳኘት ሁኔታን የመቀበሉ ጉዳይ ነው የተባለው የዳኝነት ሥልጣን ምንጭ ሕገ መንግሥት ነው ተብሎ እንዲሻሻል የሲቪል ሎው የሕግ ሥርዓት የሚከተሉ ሀገሮች ዳኞች ጠይቀዋል።

ከዚህ በኋላ ነው የባንግሎር መርሆዎች የዳኝነት ነጻነትን፣ ሚዛናዊነትን፣ ምሉዕ ስብዕናን፣ ቅንነትን፣ እኩልነትን፣ ብቃትና ትጋትን እና መሠረታዊ የሥነምግባር እሴቶች በማቀፍ የተቀረጸው ለማለት ይቻላል። በአፕሪል 2003 ይህ ሰነድ ለተባበሩት መንግሥታት ሰብዓዊ መብት ኮሚሽን ቀርቦ ሀገሮችና የተባበሩት መንግሥታት የተለያዩ ተቋማት የቀረበውን ረቂቅ ሰነድ እንዲያጤኑ ጋብዞ ነበር። በአፕሪል 2006 ዓ.ም. ደግሞ የተባበሩት መንግሥታት የወንጀል መከላከልና የወንጀል አስተዳደር ኮሚሽን የተባበሩት መንግሥታት ኢኮኖሚና የማህበራዊ ጉዳዮች ካውንስል አባል አገራት ፍ/ቤቶቻቸው ይህን ሰነድ መነሻ በማድረግ የዳኞችን የሥነምግባር ደንብ ከዚህ አንጻር በመቃኘት እንዲያወጡ ወይም እንዲያሻሽሉ የጠየቀ ሲሆን በዚህም መሠረት በጁላይ 2006 የተባበሩት መንግሥታት የኢኮኖሚና ማህበራዊ ጉዳዮች ካውንስልም የባንግሎር የዳኝነት ሥነምግባር መርሆዎችን በውሳኔ ቁጥር ECOSOC 2006/23 አጽድቋል።¹⁴

¹⁴ ዝኒ ከማሁ

የአቃብያነት ህግ ባለሙያዎችን በሚመለከት

የዐቃብያነት ሕግ አደረጃጀትና በወንጀል ፍትህ አስተዳደር ውስጥ ያላቸው ሚና በየአገሩ የተለያዩ ክመሆኑ የተነሳ ረዘም ላለ ጊዜ አንድ ወጥ የሆነ ዓለምአቀፋዊ የሥነምግባር መርህን ለአቃብያነት ሕግ ማውጣቱ አስቸጋሪ ሆኖ ቆይቷል። ይሁን እንጂ ከቅርብ ጊዜያት ወዲህ አቃብያነት ሕግ የሚመሩበት የሥነምግባር ደንብ እንዲወጣ የተለያዩ ግፊት የሚፈጥሩ ሁኔታዎች የታዩ ሲሆን ከነዚህ ውስጥ ሁለቱን ለአብነት ያህል መጥቀስ ይቻላል። በመጀመሪያ ደረጃ የተለያዩ የዓለም ሀገራት አለምባቀፋዊ ሰብዓዊ መብት ስምምነቶችን መፈረማቸው የሚታወስ ሲሆን እነዚህ ስምምነቶችም በአግባቡ እንዲከበሩ የዐቃብያነት ሕግን የላቀ ተሳትፎና ሚና የሚጠይቁ ናቸው። ከተባበሩት መንግሥታት ቻርተርና የሰብዓዊ መብቶች ሁሉ አቀፍ መግለጫ ባሻገር የዐቃብያነት ህግን ከፍተኛ ተሳትፎ የሚጠይቁ የሰብዓዊ መብት ስምምነቶች የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ዓለምአቀፍ ስምምነት፣ ማስቃዎትንና ሌሎች ጭካኔ የተሞላባቸው ሰብአዊነት የጎደላቸውና አዋራጅ የሆኑ አያያዞችንና ቅጣቶችን ለማስቀረት የተደረገ ስምምነት፣ የህጻናት ኮንቪንሽን ወዘተ... መጥቀስ ይቻላል። እነዚህ ስምምነቶች ለሰብዓዊ መብት አያያዝ ከፍተኛ አስተዋጽኦ ያላቸውን ክፍርድ በፊት የተያዙና የተከሰሱ ሰዎችን መብት ይደነግጋሉ። ለምሳሌ በወንጀል ተጠርጥረው የተያዙ ሰዎች በፍጥነት ወደ ፍርድ ቤት እንዲቀርቡ(የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ኮንቪንሽን አንቀጽ 9(3)) እንዲሁም ፍትሃዊ በሆነ መልኩ የመዳኘትና ራስን የመከላከል መብትን ((የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ኮንቪንሽን አንቀጽ 14) መጥቀስ ይቻላል። ከዚህ በተጨማሪም ዐቃቤ ሕግ ገለልተኛ አካል እንደመሆኑ መጠን በወንጀል ምርመራ ሂደት የተያዙ ሰዎች ሰብዓዊ መብት በሚጣስበት ጊዜ የመርማሪ አካላትን ሕግ የተላለፈ ርምጃ የማረም ኃላፊነት እንዳለበት ይገነዘባሉ። ((የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ኮንቪንሽን አንቀጽ 6/1/ እና 7 ሰብዓዊ መብት ሁሉን አቀፍ መግለጫ አንቀጽ 3 እና 5፣ ማስቃዎትንና ሌሎች ጭካኔ የተሞላባቸው፣ ሰብዓዊነት የጎደላቸውና አዋራጅ የሆኑ አያያዞችንና ቅጣቶችን ለማስቀረት የተደረገ ስምምነት አንቀጽ 15)። ከላይ የተዘረዘሩት የአስገዳጅነት ባህርይ ያላቸው ስምምነቶች እንደተጠበቁ ሆነው ከዚህም በተጨማሪ ሌሎች አለምባቀፋዊ ይዘት

ያላቸው አስገዳጅ ያልሆኑ ድንጋጌዎች መኖራቸውን ልብ ማለት ያስፈልጋል። ለምሳሌ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1990 ዓ.ም. የፀደቀውን የተባበሩት መንግሥታት የዐቃብያነ ህግ ሚናን በተመለከተ የወጣውን መመሪያ መመልከት ይሻል። ይህ መመሪያም ዓቃብያነ ህግ የሚመሩበትን የተግባር መርሆዎችና የሥነምግባር እሴቶችን የያዘ ነው። በእርግጥ የዚህ መመሪያ ድንጋጌዎች በመንግሥታት ላይ የአስገዳጅነት ባህርይ ባይኖራቸውም የመንግሥታትን ሀሣብ ስለሚገልጹ በትብብርና በቅን ልቦና መንፈስ በመንግሥታት ላይ ኃላፊነት ሊያስከትሉ ይችላሉ።

በሁለተኛ ደረጃ ዐቃብያነ ሕግ አለም አቀፋዊ ጠባይ ያላቸውን የሥነምግባር ደንቦች ማውጣት አስፈላጊ ያደረገው በአሁኑ ጊዜ እየተስፋፋ የመጣው ድንበር ተሻጋሪ የሆኑ ወንጀሎች ናቸው። እነዚህን የተደራጁ ወንጀሎች መከላከልም ሆነ መቆጣጠር በተለያዩ ሀገራት ውስጥ የሚገኙ ዐቃብያነ ሕግን ትብብር የሚጠይቁ በመሆኑ ለዚህ ትግል ፍሬያማነትም የዐቃብያነ ህግን የሥነምግባር ደንብ በጋራ ማበጀቱ አስፈላጊ ሆኖ ተገኝቷል። ከዚህ ዓይነት አስተሳሰብም በመነሳት የአውሮፓ ህብረትም "Recommendation on the Role of Public Prosecution in the criminal justice system" በመባል የሚታወቅ ዐቃብያነ ህግን ሚናና ሥነምግባር የሚያትት ህግ አውጥቷል። ዐቃብያነ ህግም የጋራ ትብብር እንደሚያስፈልጋቸው በማጤን በዓለም አቀፍ የዐቃብያነ ሕግ ማህበር በኩል እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1999 ዓ.ም. "Standards of Professional Responsibility and Statement of the Essential duties and Rights of Prosecutors" ተብሎ የሚጠራ የተግባር መመሪያ አውጥቷል። በዚህ የተግባር መመሪያና በተባበሩት መንግሥታት የዐቃብያነ ህግ ሚና መመሪያ ላይ እንደተመለከተው ዐቃብያነ ሕግ የሙያ ተግባራቸውን በሚወጡበት ወቅት ሥራዎቻቸውን በፍጹም ገለልተኝነት፣ ሀቀኝነትና ሚዛናዊነት እንዲሁም በፍጹም ነጻነትና የተጠያቂነት መንፈስ ማከናወን እንደሚገባቸው ያትታሉ።

በመጨረሻም ሳይወሳ መታለፍ የሌለበት ነገር ቢኖር ህግ አስከባሪዎችን በተመለከተ የተባበሩት መንግሥታት "UN Code of Conduct for Law

Enforcement officials" ተብሎ የሚታወቀውን የህግ አስከባሪ ባለሥልጣናት የተግባር መመሪያ በዲሴምበር 1979 ዓ.ም. የተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባዔ አጽድቋል። በዚህ የተግባር መመሪያ መሠረትም የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሕዝብ አገልጋይ መሆናቸውና ተጠሪነታቸውም ለህብረተሰቡ እንደመሆኑ መጠን ሥራቸውን በሚያከናውኑበት ጊዜ የሙያ ግዴታቸውን በሚገባ መወጣት እንደሚገባቸው ከዚህም ባሻገር በሥራቸው ላይ ላይ ጋይ ላይ የሚጠቀሙት አስፈላጊ በሆነ መጠን ብቻ መሆኑንና ጭካኔ የተሞላበት ድርጊትን ከመፈጸም መቆጠብ እንደሚገባቸውና ሲፈጽምም አይተው እንደሆነ ይህንን አዋራጅ የሆነ ቅጣት ወይም አያያዝ ዝም ብለው ማለፍ እንደማይገባቸው ይተነትናል።

2.1.2. በአገራችን ኢትዮጵያ የዳኞችና የአቃቤ ህጎችን የሙያ ስነምግባር ለማዘጋጀት የተሰሩ ስራዎች

ዘመናዊ የህግ ስርአት በኢትዮጵያ ከተጀመረ ከግማሽ ምዕተ አመት በላይ ሆኖታል። ይሁንና የሙያውን ስነምግባር በሚመለከት በተለያዩ ህጎች ላይ በተበታተነ መልኩ ሲወጡ የነበሩ እንጂ በአንድ በተጠቃለለ መልክ አይገኙም። በ1981 የዳኞች የስነምግባር ደንብ ለመጀመሪያ ጊዜ የወጣ ሲሆን፣ አቃቤ ህግን የሚመለከቱ የስነምግባር ድንጋጌዎችም በ1991 በወጣው የአቃቤ ህጎች ማቋቋሚያ ደንብ ላይ ተመልክቶ እናገኛለን።

በሌላ በኩል በአገራችን አጠቃላይ የመንግሥት አገልግሎትን ለማሻሻል የሲቪል ሰርቪስ ማሻሻያ ፕሮግራም ተቀርጾ በርካታ ስራዎች መሰራታቸው ይታወቃል። በዚህ ፕሮግራም ውስጥ ከተቀረጹት ንዑስ ፕሮግራሞች አንዱ የስነምግባር ንዑስ ፕሮግራም ሲሆን፣ በዚህ ንዑስ ፕሮግራም ተይዘው ከነበሩ ፕሮጀክቶች አንዱ የስነምግባር ደንብ ማዘጋጀት ነው።

የሥነምግባር ማሻሻያ ንዑስ ፕሮግራም የሥነምግባርን አስፈላጊነት ከሚከተሉት ነጥቦች ጋር በማያያዝ ገልጸታል።¹⁵

- ☞ ሥነምግባር የአንድን ህብረተሰብ ጤናና ደህንነት ለመጠበቅ ወሳኝ መሆኑን፤
- ☞ ህጎችና ደንቦችን በማወቅ በሙያ የሥራ እንቅስቃሴ ውስጥ ተፈጻሚነታቸውን ለማረጋገጥ ሥነምግባር ጉልህ ድርሻ ያለው መሆኑን፤
- ☞ የሙያ ብቃትን ለማስጠበቅና ለማሻሻል ሥነምግባር ከፍተኛ አስተዋጽኦ የሚያበረክት መሆኑን፤
- ☞ በአገልግሎት አሰጣጥ ሂደት ላይ ያሉ የሥነምግባር ደረጃዎችን ለማስጠበቅና ለማጎልበት የሚረዳ መሆኑን፤
- ☞ ሙያዊ ግዴታን በታማኝነት፣ በቅንነት፣ ያለአድሎና በተገቢው ጥንቃቄ ለመወጣት የሚያስችል መሆኑን ነው።

በስነምግባር ንኡስ ፕሮግራም አስራ ሁለት የስነምግባር መርሆዎች የተለዩ ሲሆን፤ እነዚህን መርሆዎች መሰረት በማድረግ ለዳኞችና ለአቃቤህጎች የሚመሩበት ረቂቅ የስነምግባር ደንቦች ተዘጋጅተዋል። የተወሰኑ ክልሎች ማለትም ትግራይ፣ ኦሮሚያና ደቡብ ህዝቦች እነዚህን መርሆዎች መሰረት አድርገው የስነምግባር ደንብ ያጸደቁ ሲሆን በፌዴራል ደረጃ ግን በረቂቅነት የሚገኙ ናቸው። መርሆዎቹ ከዚህ የሚከተሉት ናቸው።¹⁶

7. የተሟላ ስብእና (integrity) ይህ መርህ የመንግስት ሰራተኞች ስራቸውን በጥበብ/በስርዓት/በጥንቃቄ፣ በትጋት፣ በሙሉ ጉልበት፣ በብቃትና ውጤታማ በሆነ አኳኋን ማከናወን እንዳለባቸው ያስቀምጣል። ዳኞች የፍርድ ቤቱን ነፃነት ማስጠበቅ እንዳለባቸው ያስቀምጣል።

8. ታማኝነት (loyalty) ይህ መርህ የመንግስት ሰራተኞች (ዳኞችም ሆኑ አቃቤያነህጎች) የፌዴራል ሕገ-መንግስቱን የማክበርና የማስከበር ከሙያቸው ይበልጥ ለሕገ-መንግስቱ ታማኝ መሆን እንዳለባቸው የባልደረቦቻቸውን ሕገ - ወጥ ድርጊት መሸፈን እንደሌለባቸው ያካትታል።

¹⁵ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች የስነምግባር ስልጠና ማንዋል፣ ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት ግንቦት 1999 አዲስ አበባ

¹⁶ የስነምግባር ማሻሻያ ፕሮግራም ቅጽ 2

9. ግልጽነት (transparency) በዚህ መርህ ውስጥ በሕግ በተሰጠ ስልጣን መስራት በዚህ ውስጥ ውሳኔዎችን ግልፅ ማድረግ፣ መረጃን በሚስጥር መጠበቅ፣ ለሚሰጡት ውሳኔ ተገቢውን ማብራሪያ መስጠት የሚሉ ይገኛቸዋል።
10. ተጠያቂነት (accountability) ይህም መርህ በስራ ተጠያቂነት እንዳለ፣ ስልጣን ላለው አካል ስለተሰራ ስራ በእውነት ላይ የተመሰረተ ሪፖርት ማቅረብን የሚመለከት ነው።
11. ምስጢር ጠባቂነት (secrecy) በማንኛውም ጊዜና ቦታ የባለጉዳዮችን ሚስጥር መጠበቅ እንዳለባቸው ያስቀምጣል።
12. ህግ አክባሪነት (respecting the law) የሚለው መርህ ማንም ሰው ከህግ በላይ አለመሆኑንና ህግን ማክበር የሚገባው መሆኑን ያስቀምጣል።
13. አድልዎ አለመፈጸም (impartiality) የሚለው መርህ አድልዎ በሌለበት ሁኔታ የመስራት፣ በቀለም፣ በዘር፣ በብሄር ብሄረሰብ፣ በጾታ፣ በቋንቋ፣ በሃይማኖት፣ በፖለቲካ አመለካከት ወይም በሌላ አቋም ወይም አግባብነት በሌለው ግምት ምክንያት የተለየ እንክብካቤ ወይም ልዩነት ሳያደርጉ በቀረበላቸው ጉዳይ ፍሬ ነገር እና ማስረጃ ላይ ተመስርተው ውሳኔ መስጠት እንዳለባቸው ያመለክታል።
14. ቅንነት (honesty) ይህ መርህ የገቡትን ቃል ማክበር፣ ቅን የመሆን፣ ከማታለል አስገድዶ ከመጠቀም፣ ከሙስና ነፃ የመሆን፣ የመንግስትን የስራ ጊዜ፣ መገልገያና ሀብት ለግል ጥቅም አለማዋልን፣ ሌላውን ሰው ወይም መስሪያ ቤት ለመጠቀም ስጦታ ወይም መስተንግዶ መቀበል እንደማይገባ ይገልጻል።
15. ሕጋዊ በሆነ ስልጣን መገልገል የሚል መርህ የመንግስት ሰራተኞች ሕግ ከሚፈቅድላቸው ውጪ በስልጣን አለመገልገልን፣ በማስገደድ ሌሎች ሰዎች ጥቅም እንደሰጧቸው መጠየቅ እንደሌለባቸው፣ ሕግንና ደንብን መሰረት በማድረግ ፍትሃዊና ሚዛናዊ የሆነ ውሳኔ መስጠት እንዳለባቸው ያካትታል።
16. ለህዝብ ጥቅም መስራት የሚለው መርህ ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛና ሀላፊ የሕዝቡን ጥቅም ብቻ እንጂ የግላቸውን፣ የቤተሰባቸውን ወይም የወዳጆቻቸውን ወይም የሌላ ሰውን ወይም ቡድንን ጥቅም የሚያስጠብቅ መሆን እንደሌለበት፣ ማንኛውም የመንግስት ሰራተኛ ከስራው ጋር ሊጋጩ የሚችሉ ጥቅሞቹን የማሳወቅና የራሱን እንዲሁም የቤተሰቡን የፋይናንስና ሌሎች የግል ጥቅሞቹን የማስመዘገብ ግዴታ እንዳለበት የሚያመለክት ነው።

17. የህዝብ አገልጋይነት(serving the public) መርህ ባለጉዳዮችን በጥሞና በማዳመጥ፣ በማክበር እና በትህትና ላቀርቡአቸው አቤቱታዎች ወይም ለሌሎች ጥያቄዎቻቸው በወቅቱ ትዕዛዝ ወይም ውሳኔ መስጠትን ያመለክታል።

18. አርአያነት (exemplary) አርአያ መሆንን ከፍተኛ የሆነ የሙያ ብቃትን ፣ የሙያ ማንነትን መዳበርን፣ ተግባብቶ መስራትን ያመለክታል።

መወያያ ጥያቄዎች

ሰልጣኞች በቡድን በመሆን በሚከተሉት ጥያቄዎች ላይ ውይይት አድርጉ

- 1. ከዳኞች የሚጠበቁ ሙያዊ ስነምግባሮችን በዝርዝር አስቀምጡ፤
- 2. ከአቃቤ ህጎች የሚጠበቁ ሙያዊ ስነምግባሮችን በዝርዝር አስቀምጡ፤

የዳኞች የሙያ ሥነምግባር መርሆዎች

2.2.1. የፍ/ቤትን ነጻነት መሻትና ማረጋገጥን በተመለከተ

ከዳኝነት ሥነምግባር መርሆዎች መካከል ቀዳሚነቱን የሚወስደው የዳኝነት ነጻነት ነው። ለህግ የበላይነትና ፍትሀዊ የሆነ የፍትህ ስርአት መኖር የዳኝነት ነጻነት መሰረታዊ ዋስትና ነው። ስለሆነም ዳኞች የዳኝነት ነጻነት በግለሰብ ደረጃም ሆነ በተቋም ደረጃ ተግባራዊ እንዲደረግ መጣር አለባቸው።¹⁷

የዳኝነት ነጻነትን የራሳቸው ልዩ መብት (Privilege) አድርገው የሚመለከቱ አንዳንድ ዳኞች ሊኖሩ ይችላሉ። ይሁን እንጂ የዳኝነት ነጻነት ለዳኛው የተሰጠው ልዩ መብት ሳይሆን የዳኝነት ሥልጣንን መያዝ የሚያስከትለው ኃላፊነት ነው። ይህም ኃላፊነት ለአንድ ዳኛ የተሰጠው ዳኛው የዳኝነት ሥራን በታማኝነትና በፍጹም ገለልተኛ በሆነ መልኩ በህጉና በቀረበለት ማስረጃ መሠረት ፍሬ ነገሩን በሚገባ መርምሮ ያለ አንዳች የውጪ ግፊት ወይም ተጽእኖ እና ጣልቃ ገብነት ከውሳኔ እንዲደርስ ነው። የዳኝነት

¹⁷ የባንግሎር የዳኝነት ስነምግባር መርሆዎች ሰነድን ይመልከቱ

ነጻነት መሠረታዊ ይዘቱም አንድ ዳኛ ያለ አንዳች ተጽዕኖ የቀረበለትን ጉዳይ በሙሉ ነጻነት እንዲያይና እንዲወስን የሚያደርግ ሲሆን ማንኛውም የውጪ አካል መንግሥትም ሆነ ግፊት የሚያደርጉ ቡድኖች እንዲሁም ግለሰቦች ወይም ሌላ ዳኛም ሲሆን በዳኛው የውሳኔ አሰጣጥ ውስጥ ጣልቃ እንዳይገቡ የሚከለክል ነው።

የዳኝነት ነጻነት በመሠረቱ በአስተሳሰብ ደረጃ እንደ አንድ የአዕምሮ ሁኔታ መኖር የሚገባው ሲሆንም በተቋም ደረጃ ደግሞ የዳኝነት ተቋሙ ከሌሎች አካላት ጋር በሚኖረውና በሚያደርገው ግንኙነት የሚወሰን ነው። ይህም ማለት ፍ/ቤቶች የዳኝነት ሥራን በሚያከናውኑበት ወቅት ከሌሎች የመንግሥት አካላት ጋር ሊኖራቸው የሚገባው ግንኙነት ነጻነታቸውንና በፍርድ ሥራ ሊገናጸፉ የሚገባቸውን ገለልተኝነት ታሳቢ ያደረገ መሆን ይገባዋል። ፍርድ ቤት ተቋማዊ ነጻነት ከሌለው የዳኛው የግል ነጻነት የቱንም ያህል ቢኖር እንኳን የፍ/ቤቱን ነጻና ገለልተኝነት ጥያቄ ውስጥ የሚያስገባው ነው። ምክንያቱም ፍ/ቤቱ እንደ ተቋም ነጻ ካልሆነ የዳኝነት ሥራን ፍትሃዊ በሆነ መልኩ ለማከናወን ከሚያስፈልጉት ቁም ነገሮች ውስጥ አንደኛውን ያጣ በመሆኑ ነው።

የዳኝነት ነጻነትን የሚያረጋግጡ ህገ መንግሥታዊ ድንጋጌዎች የዳኝነት ነጻነትን ለማጎልበት በራሳቸው እንደ አንድ በጎ ርምጃ ቢታዩም ብቻቸውን ግን ጠንካራና ነጻ የዳኝነት አካል ይፈጥራል ብሎ ማሰብ የሚቻለው ነው። የዳኝነት ተቋሙ ዳኞች በየወቅቱ የሚመጡና የሚያልፉ መንግሥታት ታማኝ አገልጋይ እንዳልሆኑና ከዚህ ባለፈ መልኩ የህገ መንግሥታዊ ሥርዓትና የህብረተሰቡ ታማኝ አገልጋይ መሆናቸውን መገንዘብ ይኖርባቸዋል። በዚህ ረገድ በባንግሎር መርሆዎች ላይ የተጠቀሰው አንድ ጽሑፍ የያዘውን ጉዳይ በሚገባ ስለሚያብራራው እንዳለ በእንግሊዘኛው አገላለጽ ለመጥቀስ እንወዳለን።

They see governments come like water and go with the wind. They owe no loyalty to ministers, not even the temporary loyalty, which civil servants owe. Judges are also lions under the throne but that seat is occupied in their eyes not by the prime Minister but

by the law and to that conception that they own allegiance. In that lies their strength and their weakness, their value and their threat.¹⁸

ይህም ማለት ዳኞች በየወቅቱ ከሚቀያየሩና ከንፋስ ጋር ለሚሄዱ መንግሥታት ሳይሆን ታማኝነታቸው ለሕግና ለሕዝብ ጥቅም መሆን አለበት። ይህንን በማድረግ ወይም ባለማድረግ ነው ጥንካሬያቸው አሊያም ድክመታቸው የሚለካው።

አንድ የዳኝነት ተቋም ነጻነቱ የሚለካው የዳኞች የሹመት ሥርዓትን፣ የሥራ ዘመናቸውን፣ የአገልግሎት ሁኔታን፣ ከውጪ ተጽኖ የሚጠብቁ ዋስትናዎች መኖርን ፣ እንዲሁም ፍ/ቤቱ ነጻና ገለልተኛ ሆኖ የመታየቱን ጉዳይ በመመልከት ነው።

የዳኝነት ነጻነትን ከማስከበር አንጻር ከዳኛው ምን አይነት ስነምግባራዊ ደረጃ ይጠበቃል?

1. ዳኛ ለሚሰጠው ውሳኔ በፍሬነገር በቀረበው ማስረጃና በህግ ላይ ብቻ ተመስርቶ መወሰን አለበት። ይህ መሰረታዊ የሆነው የስነምግባር መለኪያው ነው። የዳኝነት ነጻነት ማረጋገጫውም ይህ ነው። ህገመንግስት አንቀጽ 79 (3) ዳኛ በህግ መሰረት ብቻ ይወስናል ይላል። አንድ ዳኛ የዳኝነት ሥራውን በፍጹም ነጻነት የቀረበለትን ክርክር ፍሬ ነገር በህጉ አንጻር ብቻ በመመዘን ያለ አንዳች ቀጥተኛም ሆነ ቀጥተኛ ያልሆነ ውጪያዊ ተጽኖ፣ ማባባያ፣ ግፊት፣ ማስፈራሪያ ወይም ጣልቃ ገብነት ሳይበገር በህጉ አግባብ መወሰን ይኖርበታል። ከውጪ የሚመጡ ተጽኖዎች በምንም መልኩ የዳኛው ውሳኔ ላይ አሻራ ሊኖራቸው አይገባም። ይህ የሚሆን ከሆነ ግን ህብረተሰቡ በዳኝነት ተቋሙ ገለልተኝነት ዙሪያ ያለው እምነት ስለሚሸረሸር የፍ/ቤቶች ውሳኔዎች ፍትሃዊነት ከጥርጣሬ ይገባል። ስለዚህም ዳኞች የፍ/ቤት ውሳኔዎች በውጪያዊ ተጽእኖ የሚቃኙ መስለው ለህብረተሰቡ እንዳይታዩ ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግ ይኖርባቸዋል። ይህ በራሱ ህብረተሰቡ በፍትህ ሥርዓት ላይ እምነት እንዲኖረው ከማድረጉም በላይ የዳኝነት አካሉን ነጻነትም ለማጠናከር የራሱ የሆነ በጎ ጎን አለው። ይህ ማለት ዳኞች ለተለያዩ ተጽእኖ አይጋለጡም ማለት አይደለም። ቢሆንም የዳኞች

¹⁸ J.A.G.Griffith, The Politics of the Judiciary, 3rd ed., 1985, p.199 as quoted in the commentary on Bangalore Principles on Judicial Conduct.

ግዴታ ግን ህግን በአግባቡ ከቀረበላቸው የክርክር ጭብጥ አንጻር አመዛዝኖ ያለ አንዳች አድሎና ፍርሃት ወይም ውሳኔው ሰፊ ተቀባይነት ላያገኝ ይችላል ብለው ሳይሰጉ መወሰን መቻል ነው። ዳኞች ከህብረተሰቡ ውዳሴ ለማግኘት ወይም ትችት እንዳይደርስባቸው በመስጋት ውሳኔዎችን ሊወስኑ አይገባም። አንዳንድ ጊዜ በሚዲያ አማካይነት ዳኞች በያዟቸው ጉዳዮች ላይ ከፍተኛ የሆነ ክርክር ሊነሳ ይችላል። እነዚህ የሕዝብ ግፊቶችም አንዳንዴ ወደ አንድ ዓይነት ውሳኔ እንድንደርስ የሚገፋፉን ሊሆኑ ይችላሉ። ነገር ግን ዳኛው በፍርድ አሰጣጥ ሂደት ከነዚህ የሕዝብ ግፊቶችና አስተያየቶች ራሱን በማግለል በነጻነት መወሰን ይገባዋል። ከዚህ በላይ የተገለጸው ነገር እንደተጠበቀ ሆኖ አንድን የውጭ ድርጊት እንደተጽኦኛ ወይም ግፊት ለመቁጠር ዳኛው በሚገባ የነገሩን ሁኔታ በማመዛዘን መለየት አለበት። ይህም ማለት በአንድ በኩል የዳኝነት ሥራን ከአላስፈላጊ ተጽኖዎች የመጠበቅ እና በሌላ በኩል ደግሞ በህብረተሰባዊ ጉዳዮች ላይ መንግሥትም ሆነ ፕሬሱ እንዲሁም የተለያዩ የህብረተሰብ ክፍሎች ትችት ሊያቀርቡ እንደሚችሉና ዲሞክራሲያዊ ባህልም ይህንን እንደሚፈቅድ ዳኛው ከግምት ማስገባት ይኖርበታል። ስለዚህም ዳኞች በሕግ አግባብ በውሳኔያቸው ይዘት፣ በሰጡቸው ምክንያቶች ዙሪያ እንዲሁም በውሳኔ አሰጣጥ ሂደቱ ላይ ትችት ቢቀርብባቸው እንደተጽኦኛ ሊቆጥሩት አይገባም።

2. በዳኞች ላይ የሚመጡ አንዳንዶቹ የግፊት ዓይነቶች የፅዝ ሰንሰለታቸውን ጠብቀው ህጋዊ ሊመስል በሚችልና በሚያሳስት መልኩ ሊቀርቡ ይችላሉ። ስለዚህም ዳኞች በዚህ ረገድ ከፍተኛ ጥንቃቄ ሊያደርጉ ይገባል። ተደጋጋሚ ተጽኦኛ የመፍጠር ሙከራዎች ከተደረጉበት ዳኛው ለተገቢው አካል ሪፖርት ማድረግ ይገባዋል።

3. ዳኛው ባጠቃላይ ከህብረተሰቡና በተለይ ደግሞ ከተከራካሪ ወገኖች ጋር ገለልተኝነቱን ጥያቄ ውስጥ የሚያስገባ ግንኙነት መመስረት የለበትም። በርግጥ እንዲህ ሲባል ከህብረተሰቡ ሙሉ በሙሉ ተነጥሎ ገዳም ውስጥ መኖር አለበት ማለት አይደለም። ዳኛው ከንደኞቹ፣ ከስራ ባልደረቦቹና ከሚዲያ ጋር በሚያደርገው ግንኙነት ለተለያዩ አመለካከቶች የሚጋለጥበት ሁኔታ ይኖራል። ይህ ደግሞ ዳኛው ከህብረተሰቡ ዘንድ ያለውን ነገር እንዲረዳ፣ እንዲያውቅና እንዲላመዳቸው እንዲሁም ከነርሱ ጋር አብሮ እንዲኖር ይጠይቃሉ። ዳኞች

የተለያዩ አጨቃጫቂ ማህበራዊና የሰብዓዊ መብት ጉዳዮችን እንዲወስኑ ይጠየቃሉ። ዳኛው ከማህበረሰቡ ተገልሎ በሚኖርበት ጊዜ የሕዝብ ጥቅምም ሆነ የዳኘው የግል ስብእና ዕድገት ይጠበቃል ብሎ ማሰብ የዋህነት ነው። የተለያዩ የሕግ ድንጋጌዎችም ዳኛው የአንድ ምክንያታዊ ሰው አስተሳሰብን ከግምት በማስገባት ውሳኔዎችን እንዲሰጥ ይጠይቃሉ። በዛሬው አለም ከማህበረሰቡ የተገለለ ዳኛ በፍርድ ሥራ ላይ ውጤታማ እንዲሆን፣ የቀረበለትን ፍሬ ነገር መርምሮ ጭብጡን በማውጣት ወደ ውሳኔ ለሚደረግ ጉዞ ዳኛው ልምዱንና በልምድ የዳበረ ስሜቱን (common sense and experience) በመጠቀም ለቀረበለት ክርክር እልባት መስጠት ይገባዋል። ስለዚህም ዳኛው ተገቢ በሆነ ደረጃ ከህብረተሰቡ ሳይርቅ የዳኝነት ተግባሩን ማከናወን ይኖርበታል። ይሁንና አንድ ክርክር በሚያጋጥምበት ጊዜ ዳኛው አግባብነት ከሌላቸው አድሎአዊ አመለካከቶችና አስተሳሰቦች ነጻ መሆን ይኖርበታል። በተለይም ፍትሃዊና ገለልተኛ የሆነ ፍርድ እንዳይሰጥ እክል የሚፈጥሩበትን ግንኙነቶች፣ አድሎአዊ አስተሳሰቦችና አመለካከቶችን መጠንቀቅ አለበት። ከዚህ አንጻር ተከራካሪ ወገኖች በግል ለመገናኘት የሚያቀርቡለትን ጥያቄ፣

1. በተቻለ መጠን ከመቀበል መቆጠብ፣
2. መቀበል አስፈላጊ መስሎ ከታየው ዳኛው ከመገናኘቱ በፊት የግንኙነቱ አላማ ምን እንደሆነ መጠየቅና ማጣራት፣
3. ዳኛው በግንኙነቱ ጊዜ በክርክሩ ተከራካሪ የሆኑ ወገኖች (አቃቤ ህግ፣ ጠበቃው) እንዲገኙ ማድረግ፣

ይኖርበታል።

የዳኝነት አካሉ ነጻ መሆን ብቻውን በቂ አይደለም። ነጻ መሆኑ በሌሎች ዘንድም ግንዛቤ ሊወሰድበት የሚገባው ጉዳይ ነው። ይህም ማለት አንድን የዳኝነት ተቋም ነጻ ሊያሰኙ የሚችሉ መሠረታዊ ነጥቦችን ያሟላ መሆኑ በሌሎችም ሊታመን ይገባል። በእርግጥ የዳኝነት ነጻነት በተጨማሪም ሁኔታዎች ላይ ወይም ዋስትናዎች ላይ የተመሰረተና የፍ/ቤትን ነጻነት አስመልክቶ ያለ አዕምሮአዊ ሁኔታን የሚመለከት ቢሆንም አንድ የዳኝነት ተቋም ነጻ ነው ወይስ አይደለም ብሎ ለማለት ዋናው ቁም ነገር ምክንያታዊ የሆኑ ሌሎች ተመልካቾች በዚህ ረገድ ያላቸው እይታ ወይም ምልከታ ነው ሊባል

ይችላል። የዳኝነት ነጻነት መኖሩ ብቻ ሳይሆን የዳኝነት ነጻነት እንዳለ ህብረተሰቡ ሊያምን ይገባል። ስለሆነም ህብረተሰቡ በዳኝነት ነጻነት መኖር ላይ ምክንያታዊ የሆነ ጥርጣሬ እንዲያሳድር በር ከሚከፍቱ ባህርዮች ዳኛው እራሱን መጠበቅ ይኖርበታል። ዳኛው ከህግ አውጪውና ከሥራ አስፈጻሚው አካል ጋር ተገቢ ያልሆነ ግንኙነት መመስረት የለበትም፤ ከነዚህ አካላት ተጽእኖ የሚደረግበት መስሎ መታየትም አይኖርበትም። ሁሉም የመንግሥት አካላት በተለይም የሥራ አስፈጻሚው ክፍል ህገመንግሥታዊ ድንጋጌዎችንና በአለም አቀፋዊ የሰብዓዊ መብት ሰነዶች የተረጋገጡትን መብቶች አክብሮ መንቀሳቀሱን ፍ/ቤቶች ሊያረጋግጡ ይገባል። ፍ/ቤቶች ነጻ መሆን ይገባቸዋል የሚለውም እነዚህን ወሳኝነት ያላቸውን ኃላፊነቶች በተገቢው ሁኔታ መወጣት ይችሉ ዘንድ ነው። በጥቅሉ ሲታይ የዳኝነት ነጻነት የዳኝነት አካሉ ያለ አንዳች ተጽኖና አድሎአዊነት ተግባሩን እንዲያከናውን ወሳኝ ነው። ከዚህ አንጻር ዳኛው ምን እንዲያደርግ ይጠበቃል?

1. አንዳንድ ጊዜ የህግ አውጪው ወይም የህግ አስፈጻሚው ከፍተኛ ባለስልጣኖች በፍርድ ቤት ስለተያዙ አንድ ጉዳይ ማብራሪያ እንዲሰጣቸው ወይም ለመወያየት ሊጠይቁ ይችላሉ። አንድ የህግ አውጪው ወይም የህግ አስፈጻሚው ከፍተኛ የሆነ ባለስልጣን በፍርድ ቤት የተያዘውን ጉዳይ የሚከታተሉት መሆኑን፣ በጉዳዩ ላይ ፍትህዊ ውሳኔ እንዲሰጥ የሚፈልጉ መሆኑን፣ ጉዳዩ በቶሎ እንዲያልቅ የሚፈልጉ መሆኑን የሚገልጽ ጽሁፍ ቢልኩለት ዳኛው ምን ማድረግ አለበት? በአግባቡ ይህ በዳኝነት ነጻነት ላይ የሚደረግ ጣልቃ ገብነት መሆኑን መግለጽ ይገባዋል። ከዚህ በተጨማሪም በመዝገቡ ውስጥ ስላሉ ዝርዝር ጉዳዮች ወይም በጉዳዩ ላይ ውሳኔ የሚሰጠው መቼ እንደሚሆን ሊገልጽ አይገባውም። ይህንን ያደረገ ከሆነ ግን ፍርድ ቤቱ ነጻ አይደለም የሚል ምክንያታዊ ጥርጣሬ ለመፍጠር በር ይከፍታል።
2. የዳኛው የትዳር ጓደኛ (ባል/ሚስት) በፖለቲካ ውስጥ ንቁ ተሳታፊ ሊሆኑ ይችላሉ። ዳኛው በዚህ ምክንያት የአንድ የፖለቲካ ፓርቲ ደጋፊ ተደርጎ ሊታይ ይችላል። ይሁንና ፖለቲከኛ የሆነ የትዳር ጓደኛ ሊኖር አይገባም አይባልም። ነገር ግን በምክንያታዊ ሰው እይታ የዳኛውን ነጻነት ጥርጣሬ ውስጥ ከሚያስገቡ ተግባራቶች መራቅ አለበት። ከዚህ አንጻር የባንግሎር የዳኝነት ስነምግባር መርሆዎች ዳኛው የሚከተሉትን እንዲያደርግ ይመክራል። 1) የትዳር ጓደኛው በሚያደርገው ስብሰባዎች ከመገኘት እራሱን ማግለል 2) በተቻለ መጠን

በመኖሪያ ቤቱ ስብሰባ እንዳይደረግ ማድረግ 3) በመኖሪያ ቤቱ ስብሰባ የሚደረግ ከሆነም እራሱ ከዚያ ውጭ መሆን 4) ለአንድ የፖለቲካ ፖርቲ/ አጀንዳ መዋጮ ከማዋጣት መቆጠብ ወይም ከመቀስቀስ መቆጠብ። ይሁንና የተወካዮች ምክር ቤት ሲከፈት በሚኖረው ስነስርዓት ላይ ከትዳር ጋር በስነስርዓቱ ላይ መገኘትን አይከለክልም።

3. የዳኝነት ሥራን በሚያከናውንበት ጊዜ ዳኛው ከሥራ ባልደረቦቹ ሊደርስበት ከሚችለው ተጽኖ ነጻ በመሆን የዳኝነት ውሳኔን በፍፁም ነጻነት መስጠት ይኖርበታል። የዳኝነት ተግባር ከሌሎች ተጽእኖ ነጻ መሆንና በራስ ህሊና መመራትን የሚጠይቅ እንደሆነ ይታወቃል። ለዚህም ነው የዳኝነት ነጻነት የፍ/ቤቶችን ተቋማዊ ነጻነት ብቻ ሳይሆን ዳኞችም ከባልደረቦቻቸው ሊደርስ ከሚችል ማንኛውም ተጽኖ ተጠብቀው በህጉና በህሊናቸው ብቻ በመመራት መወሰን እንደሚኖርባቸው የሚያስቀምጠው። በሌላ አነጋገር የዳኝነት ነጻነት ከውጪ ሊመጣ ከሚችል ተጽኖ ፍ/ቤትን መጠበቅ ብቻ ሳይሆን ከውስጥ ሊመጣ ከሚችል ማንኛውም ግፊትም ቢሆን ዳኞች ነጻ መሆን አለባቸው። በተለይም ዳኞች በአንድ ችሎት ላይ ተሰይመው የሚሰሩ እንኳን ቢሆን አንዱ በሌላኛው ተጽእኖ ሥር ፈጽሞውኑ መውደቅ የለበትም። አንድ ዳኛ የዳኝነት ሥራውን በሚያከናውንበት ጊዜ ተቀጣሪ አድርጎ ራሱን በመውሰድ ከተቋሙ ኃላፊዎች ትዕዛዝ መጠበቅ የለበትም። በፍ/ቤቶች ዘንድ ያለው አደረጃጀት ተጠሪነት ላይ ያልተመሰረተና ዳኛው በያዘውና በቀረበለት ጉዳይ ላይ ራሱ የመጨረሻ ውሳኔ የመስጠት ሥልጣን ያለው መሆኑ ሊታወቅ ይገባል። ከዚህም የተነሳ የበላይ አካል አመራር ጠባቂነት ሊታይበት አይገባም። በባንግሎር የዳኝነት ሥነምግባር ሀተታ ዘምክንያት ላይ ከዚህ በታች የሰፈረው አስተያየት ሁኔታውን በሚገባ የሚያብራራው ስለሆነ እንደሚከተለው እናስቀምጠዋለን።

It is axiomatic that, apart from any system of appeal, a judge deciding a case does not act on any order or instruction of a third party inside or outside the judiciary. Any hierarchical organization of the judiciary and any difference in grade or rank shall, In no way,

interfere with the right of a judge to pronounce the judgment freely, uninfluenced by extrinsic considerations or influences.¹⁹

4. ዳኞች ውሳኔያቸው ይግባኝ ቀርቦበት የሚሻር ካልሆነ በስተቀር በዳኝነት በያዙት ጉዳይ ላይ የመጨረሻ ውሳኔ የማድረግ ስልጣን ያላቸው መሆኑና በፍ/ቤቶች አካባቢ ያለው አወቃቀር ከይግባኝ መስማት ባለፈ መልኩ የዳኝነት ውሳኔን በበላይ ትዕዛዝ መፈፀምን እንደማይጨምር ሊሰመርበት ይገባል። ዳኞች በያዙት ጉዳይ ፍሬ ነገር ላይ ሪፖርት ከማቅረብና መልስ ከመስጠት የመቆጠብ መብት አላቸው። ይህ ካልሆነ ግን ነፃነታቸው አደጋ ላይ ሊወድቅ እንደሚችል መገመት አያዳግትም። አንድ ዳኛ ውሳኔ በሚሰጥበት ጊዜ በውሳኔው ላይ ምክንያት እንዲሰጥ ከሚጠይቅ በስተቀር ለሌሎች የፍ/ቤት አባላት እንኳን ቢሆን ስለ ያዘው ጉዳይ ዝርዝር ፍሬ ነገር/Merit pf the case/ሪፖርት የማቅረብ ግዴታ የለበትም። ይሁን እንጂ ዳኛው ከወሰነው ውሳኔ ጋር በተያያዘ በዲ.ሲ.ፕሊን የሚያስጠይቅ ከሆነ በዚህን ጊዜ ዳኛው ስለሰጠው ውሳኔ ዝርዝር ፍሬ ነገር ጠቅሶ መልስ የሚሰጥበት አጋጣሚ ሊፈጠር ይችላል። ነገር ግን ይህም ቢሆን ስለ ጉዳዩ ሪፖርት ማድረግ ሳይሆን ስለቀረበበት የዲ.ሲ.ፕሊን ክስ ወይም ምርመራ መልስ መስጠት ብቻ ነው።
5. ዳኞች የፍ/ቤቶችን ተቋማዊ ነፃነት የሚጠብቁ አሰራሮችና ዋስትናዎች የመጠበቅና የመንከባከብ እንዲሁም የማጠናከር ግዴታ አለባቸው። ተቋማዊ የዳኝነት ነፃነትን የሚፈታተኑ ሁኔታዎች በሚያጋጥሙበት ጊዜ እነዚህን ሁኔታዎች ለመቀነስ ወይም ለመከላከል ዳኞች ጥረት ማድረግ ይጠበቅባቸዋል። በርግጥ እንዲህ ሲባል የፍ/ቤቶችን ተቋማዊ አደረጃጀትና አሰራር በመለወጥ ቀልጣፋ እንዲሆኑ ለማድረግ የሚቀርቡ የማሻሻያ ሃሳቦችን ሁልጊዜ በመቃወም የዳኝነት ነፃነትን ለትንሹም ለትልቁም ማንሳት ይገባቸዋል ማለት አይደለም። ሆኖም ግን ዳኛው የፍ/ቤትን ነፃነት ለማስከበር ሁሌም ቢሆን ራሱን ዝግጁ ማድረግ ይጠበቅበታል።
6. ሀብረተሰቡ ስለ ዳኝነት ነፃነት ምንነትና ይዘት እንዲሁም አስፈላጊነት እንዲገነዘብ ማድረግ ለዳኝነት ነፃነት መከበር ወሳኝነት አለው። በርግጥ የዳኝነት ነፃነት ሰፊ

¹⁹ ዝኒ ከማሁ ገጽ 46

ተቀባይነትና ህገ መንግስታዊ መሰረት ያለው ፅንሰ ሀሳብ ቢሆንም የዳኝነት ነፃነትን እንዲሁም ይህ ነፃነት በዳኝነት ስራ ላይ የሚያስከትለውን እንድምታ ሁሉም ወገን ያውቀዋል ብሎ መደምደም ግን አይቻልም። በመሆኑም ስለ ፍ/ቤቶች ጠቅላላ አሰራርና የዳኝነት ነፃነት ህብረተሰብ እንዲገነዘብ ማድረግ የዳኝነት ተቋሙ ኃላፊነት መሆኑ ሊሰመርበት ይገባል። ይህ ካልሆነ ህብረተሰቡ በዳኝነት ተቋሙ ላይ አመኔታ ሊያሳድር አይችልምና። ፍ/ቤቶች ስለ ዳኝነት ነፃነት በቂ የግንዛቤ ማስጨበጫ መድረኮችን ፈጥረው የህብረተሰቡን ግንዛቤ ካላዳበሩ በስተቀር ይህ ስራ ለሚዲያዎች ብቻ ከተተወ የዳኝነት ነፃነትን ህብረተሰቡ በአግባቡ እንዳይረዳ ሊያደርጉ ይችላሉ። ምክንያቱም ሚዲያዎች ብዙውን ጊዜ የሚያተኩሩት የዳኝነት ነፃነት ዳኞችን ለመከላከል የተወሰደ አቋም አድርገው ስለሚያስተጋቡ ነው። ለዚህም ነው ጉዳዩ ለሚዲያዎች ብቻ ከተተወ ህብረተሰቡ ከዳኝነት ነፃነት አኳያ ሚዛናዊ መረጃና እውቀት ሊያገኝ አይችልም የሚባለው። ስለዚህም ዳኞች የህዝብን ጥቅም ለማራመድ ሲባል ባገኙት መልካም አጋጣሚ ሁሉ የዳኝነት ነፃነት ምንነትንና አስፈላጊነትን ለህብረተሰቡ ለማስገንዘብ የተቻላቸውን ጥረት ሁሉ ማድረግ ይገባቸዋል።

7. ዳኞች ህብረተሰቡ በፍርድ ቤቶች ላይ ያለውን እምነት እንዲያጠናክር በማድረግ የዳኝነት አካላት ነፃነትን ለማጎልበት ከፍተኛ ያለ ስነ ምግባር ሊኖራቸው ይገባል። ህብረተሰቡ የፍርድ ቤት ውሳኔዎችን የሚደግፈውና የሚቀበለው በዳኞች ስብዕናና ነፃነት (Integrity and independence) ላይ ሙሉ እምነት ሲኖረው ነው። ዳኛው የተሟላ ስብዕና ያለውና ያለ አንዳች አይነት ተፅዕኖ የሚሰራ ነው ብሎ ህብረተሰቡ የሚያምነው ዳኛው በፍ/ቤት መልካም ምግባር ሲያሳይ እንደሆነ አያጠያይቅም። ስለዚህ ዳኛው የፍ/ቤትን ነፃነት ለማጎልበት የመልካም ስነ ምግባር ባለቤት ለመሆን ተገቢውን ጥረት ማድረግ ይኖርበታል።

ዳኛው ከፍተኛ ያለ ወይም መልካም ስነ ምግባር ሊኖረው ይገባል ሲባል ቢያንስ ፍትሃዊ ሲባል የሚችል የዳኝነት ስርዓት አካሄዶችን (Minimum requirements of fair trial) ሊያከብር ይገባል ለማለት ተፈልጎ ነው። በሌላ አነጋገር ዳኛው ጥሩ ምግባር አለው የሚባለው የሚከተሉት መብቶች ለተከራካሪ ወገኖች ሲያከብርና ሲያስፈልግ ነው።

- ✚ ስለ ክርክር ሂደቱ አይነትና አላማ በቂ ማስታወቂያ መስጠት፣(adequate notice of the nature and purpose of the proceeding)
- ✚ ተከራካሪ ወገኖች የራሳቸውን ክርክር በሚገባ ተዘጋጅተው እንዲያቀርቡ በቂ እድል መስጠት(be afforded an adequate opportunity to prepare a case)
- ✚ ተከራካሪ ወገኖች የየራሳቸውን ክርክርና ክርክራቸውን የሚደግፍ ማስረጃ እንዲያቀርቡ እንዲሁም የቀረበባቸውን ተቃራኒ ክርክርና ማስረጃ በፅሁፍም ሆነ በቃል እንዲያስተባብሉ እድል አለመንፈግ (present arguments and evidence, and meet opposing arguments and evidence , either in writing, orally or by both means)
- ✚ በማናቸውም የክርክሩ ሂደት በህግ አማካሪ ወይም በመረጠው ሌሎች ሙያተኞች የመወከልና በቂ የህግ ምክር አገልግሎት የማግኘት መብት ሲከበር፣(consult and be represented by counsel or other qualified persons of his or her choice during all stages of the proceeding)
- ✚ ፍ/ቤቱ የሚሰራበትን ቋንቋ የማይችል እንደሆነ በማንኛውም የክርክሩ ሂደት በአስተርጓሚ የመልገል መብት፣(consult an interpreter during all stages of the proceedings, if he or she cannot understand or speak the language used in the court)
- ✚ በመብቶች ወይም በግዴታዎቹ ላይ ተፅዕኖ የሚያሳርፍ ማንኛውም ውሳኔ በግልፅ ችሎት በተከራከረበትና በሚያውቀው ማስረጃ ላይ ብቻ የተመሰረተ መሆኑ፣ (have his or her rights or obligations affected only by a decision based solely on evidence known to the parties to proceedings)
- ✚ ያለአግባብ ሳይዘገይ የተፋጠነ ውሳኔ የማግኘት በተለይም ስለ አካሄዱ በቂ ማስታወቂያ ደርሶትና ውሳኔውም በበቂ ሁኔታ በምክንያት ተደግፎ የተሰጠ መሆኑን የሚገባው ስለመሆኑ፣(have a decision rendered without undue delay and as to which the parties are provided adequate notice there of and the reasons therefore)

✚ በመጨረሻ የይግባኝ ሰሚ የዳኝነት አካል የታየ ጉዳይ ካልሆነ በስተቀር ወደ ሚቀጥለው የዳኝነት እርከን ይግባኝ የመጠየቅ መብት ናቸው።(except in the case of the final appellate court, appeal or seek leave to appeal, decisions to a higher judicial tribunal)

ዳኞች የተከራካሪ ወገኖችን ነፃነቶች ያለ ህግ ውሳኔያት መገደብ የለባቸውም። በመሆኑም አንድ ዳኛ የአንድ ግለሰብን ነፃነት በህግ ከተመለከቱት ሁኔታዎች ወይም ስርዓቶች በስተቀር ሊገድብ አይገባም። ስለዚህም የግለሰቦችን ነፃነት የሚገድቡ የፍ/ቤት ትዕዛዛት ምክንያታዊነታቸው አስፈላጊነታቸው በሚገባ ሳይጤን ሊተላለፉ አይገባም። በተመሳሳይ መልኩም ቀና ባልሆነ ልቦና ወይም ህጉን ከቸልተኝነት በመነጨ አኳኋን በትክክል በስራ ላይ ባለማዋል ግለሰቦች በፍ/ቤት በተላለፈ የእስራት ትዕዛዝ ምክንያት ነፃነታቸውን እንዲያጡ ከተደረገ ይህ ከዘፈቀዳዊነት የተለየ አካሄድ ሊሆን አይችልም።

ዳኞች የተከሰቱትን መሰረታዊ መብቶችና ነፃነቶች በሚገባ መከበራቸውንና በህግ አግባብ መረጋገጣቸውን እርግጠኛ መሆን ይኖርባቸዋል። የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን በአንቀፅ 14/1/ላይ ፍትሃዊ የዳኝነት ሂደትን/fair trial/ ይተነትናል። ሁሉም ሰዎች በፍርድ ቤቶችና በዳኝነት አካላት ፊት በእኩልነት ይታያሉ። የቀረበበት የወንጀልም ሆነ የፍትሃብሄር ክስ በሚወሰንበት ጊዜ ማንኛውም ሰው በህግ በተቋቋመ ፣ ስልጣን ባለው፣ ነፃና ገለልተኛ በሆነ የዳኝነት አካል ዘንድ የመቅረብና አድሎ የሌለበትና ግልፅ የሆነ ዳኝነት የማግኘት መብት አለው።” ይላል።²⁰ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን ሰነድ በአንቀፅ 14 ከንዑስ ቁጥር/2-7/ ባለው ድንጋጌ “ አድሎ የሌለበትና ግልፅ የሆነ ዳኝነት” የማግኘት መብት ተግባራዊ የሚደረግበትን አሰራር በዝርዝር አስቀምጦል። እነዚህ በዝርዝር የተቀመጡ አሰራሮች የተከራካሪዎችን መብቶች በሁሉም የፍርድ ሂደት ከቀድሞ ምርመራ አንስቶ እስከ ክስ መሰማትና ዋናው የፍርድ ሂደት ድርስ ባሉት ደረጃዎች በሙሉ ለማስፈፀም የታቀዱ ናቸው። እነዚህ አሰራሮች በፍርድ ሂደት ውስጥ ቢያንስ ሊያሟሉ የሚገባቸው ቅድመ

²⁰ የአለምአቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን ሰነድ አንቀጽ 14(1) ይመልከቱ።

ሁኔታዎች ወይም አድሎ የሌለበትን ዳኝነት ለመስጠት እንደ ዋስትና የሚያገለግሉ ሁኔታዎች ናቸው። እነሱም የሚከተሉት ናቸው፡-

- ✚ ጥፋተኝነት በፍርድ ውሳኔ እስኪረጋገጥ ድረስ ንፁህ ሆኖ የመገመት መብት፣(the right to be presumed innocent until proved guilty according to law)
- ✚ ተከሶ በተቀጣበት ወይም ነፃ በወጣበት ጉዳይ ዳግም ያለመጠየቅ መብት፣(the right not to be tried again for an offence for which he has already been finally convicted or acquitted)
- ✚ የተከሰሰበትን ጉዳይ የክስ ምክንያት በሚገባው ቋንቋ ተተርጉሞ ወዲያውኑ እንዲነገረው ያለው መብት፣(the right to be informed promptly and in detail in a language which he understands of the nature and cause of the charge against him)
- ✚ በቀረበበት ክስ ላይ መከላከያ ለማቅረብ በቂ ጊዜና ግብዓት የማግኘት መብት፣(the right to have adequate time and facilities for the preparation of his defense)
- ✚ ከመረጠው የህግ አማካሪ ጋር ግንኙነት የማድረግ ወይም የመመካከር መብት፣ (the right to communicate with counsel of his own choosing)
- ✚ ሳይዘገይ በተፋጠነ ሂደት ፍትህ የማግኘት መብት፣ (the right to be tried without undue delay)
- ✚ በተገኘበት የፍርድ ሂደት የመዳኘት መብት፣(the right to be tried in his presence)
- ✚ በመረጠው የህግ አማካሪ እየተደገፈ ወይም በራሱ በመከራከር ራስን የመከላከል መብት ወይም የህግ ምክር አገልግሎት ያላገኘ እንደሆነ የህግ አማካሪ የማግኘት መብት እንዳለው የማወቅ መብት፣(the right top defend himself in person or through legal assistance of his own choosing and to be informed , if he does not have legal assistance, of this right)

- ✚ ፍትህ ማድረግ ይህንን የሚጠይቅ እንደሆነ በማንኛውም በተከሰሰበት ጉዳይ የመክፈል አቅም የሌለው እንደሆነ በነፃ የህግ አማካሪ የማግኘት መብት፣ (the right to have legal assistance assigned to him, in any case where the interests of justice so require, and without payment by him in any such case if he does not have sufficient means to pay for it.)
- ✚ የቀረቡበትን ምስክሮች ራሱን ለመከላከል የመጠየቅ መብት (the right to examine, or have examined, the witnesses against him)
- ✚ በርሱ ላይ የቀረቡ ምስክሮች በተደመጡበት ሁኔታ በተመሳሳይ መልኩ የመከላከያ ምስክሮች የማቅረብና የማስደመጥ መብት፣ (the right to obtain the attendance and examination of witness on his behalf under the same conditions as witnesses against him)
- ✚ ፍ/ቤቱ የሚሰራበትን ቋንቋ መረዳት የማይችል እንደሆነ አስተርጓሚ የማግኘት መብት፣ (the right to have assistance of an interpreter if he cannot understand or speak the language used in court)
- ✚ በራሱ ላይ እንዲመሰክር ወይም ጥፋተኝነቱን እንዲያምን ያለመገደድ መብት፣ (the right not to be compelled to testify against himself or to confess guilt)
- ✚ ዕድሜያቸውንና ህዳሴያቸውን ከግምት ባስገባ ስነ ስርዓት ለመዳኘት የወጣት ጥፋተኞች ያላቸው መብት፣ (the right of a juvenile person to procedure that takes account of his age and the disability of promoting his rehabilitation)
- ✚ ድርጊቱ በተፈፀመ ጊዜ በብሄራዊ ህግም በአለም አቀፍ ህግ ወንጀል ተብሎ ባልተደነገገ ድርጊት ያለመከሰስና ጥፋተኛ ያለመሆን መብት፣ (the right not to be held guilty of any criminal offence on account of any act of omission which did not constitute a criminal offence , under national or international law , at the time when it was committed)

✚ በግልፅ ችሎት የመዳኘት መብት፣(the right to a judgment rendered in public)

✚ የጥፋተኝነት ውሳኔ የተላለፈበት ሰው በጥፋተኝነቱና በተላለፈበት ቅጣት ላይ ወደ ከፍተኛው የዳኝነት እርከን ይግባኝ በማቅረብ ጉዳይ እንደገና እንዲታይለት የማድረግ መብት፣(the right of a person convicted of a crime to have his conviction and sentence reviewed by a higher tribunal according to law)

ከነዚህ መብቶች በተጨማሪ የተከሰሱ ሰዎች በፍርድ ሂደት ላይ ቅጣትን በተመለከተ የሚከተሉት መብቶች ያላቸው መሆኑና እነዚህንም መብቶች ዳኞች በሚገባ የማስከበር ግዴታ እንዳለባቸው በሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃል ኪዳን ሰነድ አንቀፅ 6/5፣7፣14/7/እና 15 ስር ተደንግጓል።

✚ ወንጀሉ በተፈፀመበት ጊዜ ከነበረው የቅጣት መጠን ከበድ ያለ ቅጣት ያለመቀጣት መብት፣(the right not to be imposed a heavier penalty than the one that was applicable at the time when the criminal offence was committed)

✚ ተከሶ ነፃ በወጣበት ወይም ጥፋተኛ በተባለበት ወንጀል ዳግም ያለመቀጣት መብት፣(the right not to be punished again for an offence for which he already been finally convicted or acquitted)

✚ ጭካኔ የተሞላበት፣ ኢሰብዓዊና አዋራጅ ቅጣት ያለመቀጣት መብት፣(the right not to be subjected to cruel , inhuman or degrading punishment)

✚ የሞት ቅጣት ቀሪ ባልተደረገባቸው ሀገራት ለከባድ ወንጀሎች ካልሆነና ድርጊቱ በተፈፀመበት ወቅት የነበረው ህግ ይህንን ቅጣት የሚደነግግ ካልሆነ በቀር 18 አመት ያልሆናቸው አጥፊዎች በሞት ቅጣት አለመቅጣት፣In those countries which have not yet abolished the death penalty, the right not to be sentenced to death if below 18 years of age, and then only for the most serious

crimes, and if prescribed by the law in force at the time of the commission of the crime

መወያያ ጥያቄዎች

1. አንዳንድ ጊዜ ለክርክር በቀረበ ጉዳይ ላይ የአካባቢው ህብረተሰብ በጣም ከመዋጡ የተነሳ በግልጽ ምን አይነት ውሳኔ እንዲወሰን እንደሚፈልግ የሚገልጽበት ሁኔታ ያጋጥማል። ለምሳሌ በከተማው በሌብነቱና በጭለማ ሰዎችን በመደብደብ የሚታወቅ ሰው አለ እንበል። ይህ ሰው በየጊዜው እየተከሰሰ ፍርድ ቤት እየተፈረደበት እስሩን ጨርሶ ሲወጣ ተመልሶ ወደዚያው የዘረፋና የሌብነት ተግባሩ ይሰማራል። ህብረተሰቡ በዚህ ድርጊቱ ተማሮ በሚያለቅስበት ጊዜ ከፍተኛ የሆነ ዘረፋ ተፈጽሞ በድርጊቱም ሰው ሞተ። ድርጊቱን የፈጸመው ይህ ሰው ነው ተብሎ በከተማው ይወራል። ፖሊስ ምርመራ በመጀመር የምርመራ መዝገብ በማጠናቀር ለአቃቤ ህግ ያቀርባል። አቃቤ ህጉም በሁኔታው በመደሰት ይህ ህዝብ ከዚህ ወንበዴ መገላገል አለበት ብሎ ክስ ይመሰርታል። እርስዎ ዳኛ ነዎት። በዚያው ከተማ ነዋሪ በመሆንዎት እንደማንኛውም ሰው በሰውየው ላይ የሚወራውን ያውቃሉ። ህብረተሰቡ ዳኝነት ከእርስዎ ይጠብቃል። በጉዳዩ ላይ ህብረተሰቡ ከሚፈልገው ውጭ ወይም ተቃራኒ ውሳኔ ቢሰጡ ህብረተሰቡ ምን ሊያደርግ እንደሚችል አያውቁም። ምን ያደርጋሉ? የህዝቡን ተጽእኖ መሰረት አድርገው ይወስናሉ? ህዝቡ ቢጠላኝም ይጥላኝ ብለው ይወስናሉ? እራስዎትን ከጉዳዩ ያገላሉ? እያንዳንዱ አማራጭ ከሚያስከትለው ጥቅምና ጉዳት አንጻር በመተንተን የተሸለው አማራጭ የትኛው እንደሆነ እና ለምን የተሸለ አማራጭ እንደሆነ አብራሩ።
2. ዳኛው የያዘውን ጉዳይ(መንግስት የተከሰሰበት) በሚመለከት የክልሉ ፕሬዚዳንት አማካሪ ፕሬዚዳንቱ ጉዳዩን በሚመለከት አንዳንድ ጉዳዮችን አጣርቼ እንዳቀርብላቸው ስለፈለጉ እስቲ እዚህ መጥተህ እንነጋገር ስላለው ዳኛው መዝገቡን ይዞ ሄዶ አነጋገረው። በጉዳዩ ላይ አማካሪው ፕሬዚዳንቱ ከሳሹ እያጭበረበረ መሆኑን እናውቃለን፤ ፍርድ ቤቱም ምን እንደሚወስን አይተን እኛም አስፈላጊውን እርምጃ እንወስዳለን ማለታቸውን ይነግረዋል። ዳኛውም 1) አሁን በዚህ ጉዳይ ላይ በመንግስት ላይ ብፈርድ ምን ሊደርስብኝ እንደሚችል

አላውቅም። 2) እራሴን ላግል ብዬ መልቀቂያ ብጠይቅ ሰው የመንግስት ተጽእኖ ስለአለበት ነው ብሎ ፍርድ ቤቱ ነጻ አይደለም በማለት በፍርድ ቤቱ ነጻነት ላይ ጥርጣሬ እንዲፈጠር አደርጋለሁ። 3) የክልሉ የበላይ ሀላፊዎች ለፍርድ ቤት ማስረጃውን ብናቀርብ ሚስጥር እንዳይባክን ተጠንቅቀው ነው እንጂ እውነትም አጭበርባሪ መሆኑን ቢያውቁ ነው በማለት የመንግስት ሀላፊዎች በፈለጉት መልክ ወሰነ። በዳኛው የቀረበውን ክርክር ላይ ያላችሁ አስተያየት ምንድነው?

3. እርስዎ በዳኝነት በሚሰሩበት ወረዳ አስተዳዳሪ የሆኑት በወረዳው በፍርድ ቤት የአስገድዶ መድፈር ወንጀልን በተመለከተ በፍርድ ቤት ተገቢው ትኩረት ባለመሰጠቱ ምክንያት ወንጀሉ እየተበራከተ ነው። ስለሆነም በፍርድ ቤት በኩል ምን መደረግ እንዳለበት፣ ራሱን የቻለ ችሎት ማቋቋም ይሁን፣ ከፍተኛ ቅጣት መቅጣት ወይም ሌላ መፍትሄ ለማፈላለግ ምን ማድረግ እንደሚገባን እስቲ እንነጋገርበት በማለት ይገለጽሎታል። ምን ያደርጋሉ?

4. አንድ ዳኛ በውሳኔ አሰጣጡ እና በቅልጥፍናው ይወደሳል። ስለሆነም የክልሉ ማዘጋጃ ቤት እንዲህ አይነት ዳኛን ማበረታታት አለብን በማለት 300 ካሬ ሜትር ቦታ በሽልማት መልክ እንዲሰጠው ይወስናሉ። ዳኛው ይህንን ሽልማት መቀበል አለበት ወይ?

5. አንድ ዳኛ በከተማው ጉቦኛ እንደሆነ ይወራበታል። ስለሆነም ዳኛው ላይ ክስ ይመሰረትበታል። ይሁንና ጉቦ ስለመውሰዱ ማስረጃ አልቀረበም። ነገር ግን የዳኞች አስተዳደር ጉባኤ ማስረጃ ባይኖርም ህብረተሰቡ ጉቦኛ ነው እያለ ማውራቱ የዳኝነት ነጻነትን አደጋ ላይ የጣለው ስለሆነ፣ ሊባረር ይገባል ብሎ ወሰነ። ይህንን እንዴት ትገመግሙታላችሁ?

6. በአገራችን ካለው ተጨባጭ ሁኔታ በመነሳት አንድ ዳኛ ባል ወይም ሚስት የፖለቲካ ንቁ ተሳታፊ ወይም የፖለቲካ ድርጅት አመራር ቢሆን ፣ ዳኛው የፍርድ ቤቱን ነጻነት ለመጠበቅ፣ እንዲሁም በህብረተሰቡ የዳኝነት ነጻነት ጥርጣሬ ውስጥ እንዳይገባ ምን አይነት ባህርይ ሊያሳይ ይገባል? ምን አይነት ድርጊቶችን ከማድረግ ሊቆጠብ ይገባል?

7. አቶ መርጊያና አቶ በድሩ በአንድ ፍርድ ቤት የሚሰሩ ዳኞች ናቸው። የሚቀራረቡ ጓደኞች ስለሆኑ ምሳ በሚበሉበት ጊዜ አቶ መርጊያ ለአቶ በድሩ

በችሎት ስለያዘው ጉዳይ በዝርዝር ያጫውተዋል። በመቀጠልም የቀረበውን ማስረጃና ህጉን መሰረት በማድረግ የከሳሽ ክስ ትክክል እንደሆነና ለእሱ እንደሚወስን ይነግረዋል። አቶ በድሩ በጉዳዩ ላይ አቶ መርጊያ የደረሰበት ድምዳሜ ትክክል እንዳልሆነ እና ተከሳሽ ተጠያቂ ሊሆን እንደማይገባ ይነግረዋል። በመጨረሻም አቶ መርጊያ የአቶ በድሩን ክርክር በመቀበል በዚህ መሰረት ውሳኔ ይሰጣል። የአቶ መርጊያ እና የአቶ በድሩን ድርጊት ከሙያ ስነምግባር አንጻር እንዴት ትገመግሙታላችሁ?

በአድሎአዊነት ያለመስራት(Impartiality)

ያለ አድሎ መስራት የዳኝነት ስራን በአግባቡ ለማከናወን ወሳኝ ነው። ያለአድሎ መስራት ማለት ውሳኔው ከአድሎ የጸዳ መሆኑ ብቻ ሳይሆን፣ ይልቁንም ውሳኔው የሚሰጥበት ሂደትም ከአድሎ የፀዳ መሆን ይገባዋል ማለት ነው። የዳኝነት አካሉ ከአድሎ በፀዳ ሁኔታ እንዲሰራ ለማድረግ በቀዳሚነት ነፃ የሆነ የዳኝነት ተቋም መኖር አለበት። የዳኝነት ነጻነት መኖር ያለ አድሎ ለመስራት አስፈላጊ ቅድመ ሁኔታ ነው። ነፃ ያልሆነ ዳኛ በምንም አይነት ከአድሎአዊነት በፀዳ መልኩ ይሰራል ብሎ መናገር አስቸጋሪ ነው። ይሁንና አንድ ዳኛ ነፃ ስለሆነ ብቻ ሁሌም ያለ አድሎ ነው የሚሰራው ለማለት አይቻልም። በነጻነት መስራት ማለትና ያለአድሎ መስራት የተለያዩ እሴቶች ናቸው። አድሎአዊነት ማለት እውነትን ማፈላለግ ትቶ ወደ አንድ ወገን ያጋደለ አቋም በማራመድ ሌላኛውን ወገን በተዛባ አመለካከት መጉዳት ነው። የባንግሎር የዳኝነት ስነ ምግባር ሀተታ ዘ ምክንያት ሰነድ አድሎአዊነት በሚገባ እንደሚከተለው ገልጿል።

Bias or prejudice has been defined as a leaning, inclination, bent or predisposition towards on side or another or a particular result. In its application to judicial proceedings, it represents a predisposition to decide an issue or cause in a certain way which does not leave the judicial mind perfectly open to conviction. Bias is a condition or state of mind, an attitude or point of view, which sways or colors

judgment and renders a judge unable to exercise his or her functions impartially in a particular case.²¹

ይህም በተዛቡ አመለካከቶች በመመራት ፍትሃዊ የሆነ ፍርድ ዳኞች መስጠት እንዳይችሉ የሚያደርግ የአዕምሮ ሁኔታ ማለት ነው ማለት ይቻላል። አድሎአዊነት ዳኞች ኃላፊነታቸውን በትክክል እንዳይወጡ ከማድረጉም በላይ የህግ የበላይነት እንዳይሰፍን ያደርጋል።

ያለ አድሎ መስራት ከአንድ የዳኝነት አካል የሚጠበቅ መሰረታዊ እሴት ከመሆኑም በላይ የዳኝነት አካሉ ዋነኛ መገለጫ ባህሪ ይህ ነው። ያለ አድሎ መስራት በተጨማሪም ብቻ አይደለም መታየት የሚገባው። ይልቁንም የዳኝነት ተቋሙ ያለ አድሎ እንደሚሰራ ሌሎችም መገንዘብ በሚችሉበት ሂሳብ ነው ተግባራዊ መደረግ ያለበት ። የዳኝነት ተቋሙ ያለ አድሎ የሚሰራ ተቋም አይደለም የሚል አመለካከት ሰዎች ዘንድ ከተስፋፋ ይህ በራሱ በፍ/ቤቶች ላይ ቅሬታ እንዲኖር የሚያደርግ ከመሆኑም በላይ የሚተላለፉ ውሳኔዎችን ፍትሃዊነት ህብረተሰቡ እንዲጠራጠርና ብሎም በፍ/ቤቶች ላይ ያለው እምነት እንዲሸረሸር ያደርጋል። የዚህ አይነቱንም አመለካከት/perception/ የምንለካው በምክንያታዊ ሰው እይታ መሆኑ ልብ ልንል ይገባል። ማለትም አንድ ምክንያታዊ ነው ተብሎ የሚታሰብ ሰው የዳኝነት ተቋሙ ያለ አድሎ የሚሰራ አይደለም ብሎ እንዲያምን የሚያስገድዱት ሁኔታዎች ካሉ የዳኝነት ተቋሙ ያለ አድሎ ነው የሚሰራው ብሎ በእርግጠኝነት መናገር አስቸጋሪ ሊሆን ይችላል። አንዳንድ ጊዜ አንዳንድ ሰዎች በጭፍን በአድሎ ተሰራ ብለው ፍርድ ቤትን ሊኮንኑ ይችላሉ። ይህንን መከላከል ወይም ማቆም አይቻልም። ዋናው ነገር ምክንያታዊ በሆነ ሰው እይታ ፍርድ ቤትን ያለ አድሎ አይሰራም የሚል ጥርጣሬ የሚፈጥር ሁኔታ እንዳይኖር መከላከል ነው።

ያለ አድሎ መስራት የራሱ የሆኑ 2 መለያ ባህሪያት ያሉት እንደሆነ የአውሮፓ ህብረት ፍ/ቤት ያትታል።²² የመጀመሪያውና ዋነኛው ቁምነገር”subjective impartiality” ሲሆን ይህም ማለት ችሎቱ ላይ የተሰየሙ ዳኞች በግላቸው ከተዛቡና አድሎአዊ ከሆኑ

²¹ ዝኒ ከማሁ ገጽ 55
²² ዝኒ ከማሁ ገጽ 53

አመለካከቶች ነፃ መሆን ይገባቸዋል የሚለው ነው።²³ ሁለተኛው ቁምነገር “objective impartiality of the tribunal” ሲሆን ይህም ማለት አንድ ችሎት ለሌሎችም ሊታይና ግንዛቤ ሊወሰድበት በሚያስችል አኳኋን ከአድሎ የፀዳ ሲሆን ይገባል የሚል ነው። ይህም ማለት ያለ አድሎ የሚሰራ መሆኑን ከጥርጣሬ የሚያስገቡ ሁኔታዎችን በማስወገድ እነዚህ ጥርጣሬዎች እንዳይኖሩ ዋስትና የሚሆኑ ቅድመ ሁኔታዎችን ማሟላት ይኖርበታል። በሌላ አነጋገር ዳኛው በግሉ ከአድሎ የፀዳ አመለካከት ያለው መሆኑ ብቻውን በቂ አይደለም፤ ይልቁንም ዳኛው ከአድሎ የፀዳ መሆኑን ከጥርጣሬ ላይ የሚጥሉ ኩነቶች ካሉ ችሎቱ”objective impartiality” አለው ማለት አይቻልም። እዚህ ላይ ሊሰመርበት የሚገባው ነጥብ የዳኝነት ተቋሙ ከአድሎ ነፃ በሆነ መልኩ መስራት መቻል ህብረተሰቡ በአንድ ዲሞክራሲያዊ ስርዓት ውስጥ በሚገኝ የዳኝነት አካል ላይ ፅኑ እምነት እንዲኖረው የሚያደርገው ሲሆን የዳኝነት ተቋሙ ከአድሎ ነፃ ሆኖ መስራትን በሚመለከት ምክንያታዊ ጥርጣሬ ላይ ያለ እንደሆነ ግን ይህ ብቻውን በተቋሙ ላይ ህብረተሰቡ ያለውን እምነት ይሸረሸራል።

ዳኞች በፍ/ቤት ውስጥም ሆነ ከፍ/ቤት ውጪ በሚያሳዩዎቸው ባህሪያት የራሳቸውንና የፍ/ቤቶችን ገለልተኝነትና ከአድሎአዊነት የፀዱ መሆንን በሚገባ በሚያረጋግጥ መልኩ ነው መንቀሳቀስ የሚገባቸው። በተለይም የህብረተሰቡን፣ የሌሎች ህግ ሙያተኞች እንዲሁም የተከራካሪ ወገኖችን እምነት ሊያገኙ በሚያስችላቸው መንገድ ነው የዳኝነት ተግባራቸው ማከናወን ያለባቸው።

ዳኞች በግላቸው የሚመርጡት የህግ አይዲዮሎጂ ወይም ፍልስፍና ሊከተሉ ይችላሉ። ይህ ምርጫቸው በራሱ አድሎአዊ ናቸው አያስኝም። ዳኛው ከቀረበለት ጉዳይ ጭብጥ ጋር ተያያዥነት ባላቸው የህግና ሌሎች ማህበራዊ ጉዳዮች ላይ አንዳች አይነት አቋም ወይም አመለካከት የሚያራምድ እንደሆነ ይህ ብቻውን አድሎአዊ ነው አሰኝቶት ያንን ጉዳይ እንዳይይ የሚያደርገው አይሆንም። እዚህ ላይ ልብ ሊባል የሚገባው ነጥብ ዳኛው የአስተሳሰብ ነፃነት እስካለው ድረስ በተለያዩ ጉዳዮች ላይ የራሱ የሆነ አስተያየት ሊኖረው ይችላል። ይህ አስተያየት ግን ከተዛባ አድሎአዊ አመለካከት የተለየ ነው።

²³ ተቃራኒ ማስረጃ እስካልቀረበ ድረስ ማንኛውም ዳኛ አድሎአዊ ከሆኑ ግላዊ አመለካከቶች የፀዳ ነው ተብሎ ይገመታል።

ዳኞች ውሳኔ በሚሰጡበት ጊዜ የሚያቀርቧቸው ምክንያቶችና ሀተታዎች የተለየ አቋም በማንፀባረቅ የተፃፉ እንኳን ቢሆን እንደ ተዛባ አመለካከት ሊወሰዱ አይገባም።

አድሎአዊነት በምን ይገለጻል?

1. አድሎአዊነት ተገቢ ያልሆኑ ቃላትን በመጠቀም ሊገለጽ ይችላል። ለምሳሌ አንድ ዳኛ በጾታ፣ በባህል፣ በዘር ፣ በሃይማኖት፣ ላይ በመመስረት ተከራካሪ ወገኖች ላይ መድሎን የሚያመለክቱ ቃላት የተጠቀመ እንደሆነ ዳኛው አድሎአዊ ነው ለማለት እንችላለን።
2. ዳኞች በችሎት ላይ የሚያሳዩት ድርጊትና ባህሪም አድሎአዊነት መኖሩን ሊያመለክት ይችላል። ስለዚህም ዳኞች በተቻላቸው መጠን ሁሉ አድሎአዊ መስለው እንዲታዩ ከሚያደርጉባቸው ባህሪያት መጠንቀቅ ይገባቸዋል። የሚያሳዩት የአካል እንቅስቃሴም ሆነ ከፊታቸው ላይ የሚነበበው ስሜት አድሎ የሚያደርጉ እንዳይስመስላቸው ተገቢውን ጥንቃቄ ሊያደርጉ ይገባል። በከላሽ ወይም በተከላሽ ወይም ምስክር ክርክር ወይም ምስክርነት ላይ መሳቅ፣ የመሰልቸት ምልክት ማሳየት በአንድ ወይም በሌላ መልኩ አንዱን ተከራካሪ የሚደግፍ ወይም የማይደግፍ መስሎ መታየት ተከራካሪዎች ከአድሎ የጸዳ ውሳኔ የሚያገኙ ለመሆኑ እንዲጠራጠሩ ያደርጋቸዋል።
3. ዳኛው ግልጽ ያልሆኑለትን ጥያቄዎች መጠየቅ ተገቢና ትክክልም ነው። ይሁንና ዳኛው የአቃቤ ህጉን ሚና ወይም የጠበቃውን ሚና በሚጫወት በሚመስል መልኩ በክርክሩ ላይ ጥያቄ በመጠየቅ በማፋጠጥ የሚያስቸግር ከሆነና በራሱ ጥያቄ የተገኘውን ውጤት መሰረት አድርጎ የሚወስን ከሆነ ያለአድልዎ ነው የሰራው ለማለት ያስቸግራል።
4. ዳኞች የችሎትን ክብር የማስጠበቅ ኃላፊነት እንዳለባቸው ሁሉ ችሎት ተደፍሯል በሚል ሰበብ ለጥቃቅን ስህተቶች ተከራካሪዎችን ወይም ጠበቆቻቸውን መቅጣት የለባቸውም። በተለይም የእስራት ቅጣትን እንደ መጨረሻ አማራጭ አድርገው ነው መጠቀም የሚገባቸው። አለበለዚያ የዳኝነት አካሉ ገለልተኝነትና ያለ አድሎ መስራት ከጥርጣሬ ሊገባ ይችላል። ይህንን ስልጣን ዳኞች ያለአግባብ የሚጠቀሙ እንደሆነ አድሎአዊነታቸውን ሊያረጋግጥ ይችላል። ስለዚህም ተገቢውን ጥንቃቄ በማድረግና የህጉን

መስፈርቶችና ስነስርዓቶች በመከተል ብቻ ነው ይህንን ስልጣን ዳኞች ሊጠቀሙበት የሚገባው።

5. ዳኞች የችሎት ሂደት ማስከበርና የተከራካሪዎችን የመናገር ነፃነት በማክበር የክርክራቸውን ጭብጥ በተገቢ ሁኔታ ለፍ/ቤቱ እንዲያስረዱ በቂ እድል መስጠት ይኖርባቸዋል። በተለይም ጠበቆችን ወይም ተከራካሪ ወገኖችን ያለአግባብ ከመዘለፍ፣ ከመገሰፅ ፣ አድሎአዊነታቸውን ከሚያመለክቱ አስተያየቶች፣ ከቁጣና ስሜታዊነት ሙሉ ለሙሉ ራሳቸውን ነፃ በማድረግ ፍፁም አድሎአዊነት እንደሌለባቸውና በገለልተኝነት የቀረበላቸውን ጉዳይ ተመልክተው በህጉ ብቻ እንደሚወሰኑ በተጨማሪም በሚያሳዩት ባህሪም ጭምር ማስመስከር ይኖርባቸዋል። እንደዚሁም የግለሰቦች የግል ባህሪ በችሎት ላይ በማንሳት ከተያዘው ጉዳይ ጭብጥ ጋር ምንም አይነት ግንኙነት ሳይኖረው ከተከራካሪዎች አንዳቸውን መዘለፍ ወይም መናገር በዳኛው በኩል አድሎአዊ አመለካከት መኖሩን ያሳያል።

6. ከፍ/ቤት ውጪም ቢሆን ዳኞች ከፍተኛ ጥንቃቄ ነው ማድረግ ያለባቸው። በተለይም ያልሆኑ ቃላትን ከመጠቀም፣ ተገቢ ያልሆኑ ባህሪያት ከማሳየት መቆጠብ ይኖርባቸዋል። ከዚህም በተጨማሪ ዳኞች በግል ከተከራካሪ ወገኖች፣ ከጠበቆቻቸው፣ ከምስክሮቻቸው፣ ወዘተ ጋር ምንም አይነት ግንኙነት ማድረግ የለባቸውም። ከነዚህ ወገኖች ጋር የሚያደርጉት ግንኙነት ሁሉ በግልፅ ችሎት ተመዝግቦ የተደረገ መሆን ይገባዋል። ከማንኛውም ሰው ጋር በሚያደርጉት ማህበራዊ ሆነ ኢኮኖሚያዊ ግንኙነት አድሎ የሚያደርጉ አስመስሎ ከሚያሳያቸው ማናቸውም አይነት እንቅስቃሴ መቆጠብ ይገባቸዋል።

7. ዳኞች ሊቀርብላቸው በሚችል ጉዳይ ላይ ቀድሞ አስተያየት በመስጠት ፍትሃዊ ዳኝነት መኖሩ ከጥርጣሬ ላይ እንዲወድቅ ከሚያደርግ ባህሪ ራሳቸውን መጠበቅ አለባቸው። የሚቀርብላቸው ጉዳይ ፍትሃዊ በሆነ መልኩ እንዳይታይ የሚያደርጉ አቋሞችን ቀድመው ማራመድ የለባቸውም። እንደዚሁም አንድን ጉዳይ ወይም ግለሰብን በተመለከተ ቀድሞ አቋም በመያዝ ያ ጉዳይ ከአድሎ ነፃ በሆነ መልኩ መታየት እንዳይችል ከሚያደርጉ ምክንያቶች ራሳቸውን በሚገባ መጠበቅ ይኖርባቸዋል። ይህ ማለት ክርክሩ እነርሱ ጋር ከቀረበ ጊዜ አንስቶ ውሳኔ እስኪያገኝ ድርስ ገለልተኛ ሆነው

መቆየት ይኖርባቸዋል ማለት ነው። ለምሳሌ አንድ በዜና ማሰራጫ ቅድሚያ ተሰጥቶት እየቀረበና ለፍርድ ሊቀርብ በሚችል ጉዳይ ላይ አንድ አቋም በመያዝ አስተያየት መስጠት ወይም አንድ ወንጀል እየተበራከተ በመምጣቱ ይህንን ችግር ለመግታት ዳኞች የዚህ ዓይነት ወንጀል ተፈፅሞ ቢገኝ ከዚህ አመት በታች ላለመቅጣት ተስማምተናል ብለው በአደባባይ ቢናገሩ ይህንን ወንጀል ፈፅመው በሚገኙ ግለሰቦች ላይ አቋም የያዙ መሆናቸውን ስለሚያመለክት አድሎአዊነታቸው ሊያሳይ ይችላል። ስለዚህም ከዚህ አይነት እንቅስቃሴ ራሳቸውን መገደብ ይገባቸዋል።

8. አንድ ዳኛ በሰጣቸው ውሳኔዎች ላይ ከተከራካሪ ወገኖች አንደኛው ውሳኔውን በመተቸት ለዳኛው ተቃውሞ ቢፀፍ እንኳን ለዚህ ትችት መልስ መስጠት አይገባም። የዳኞች ውሳኔ በሚዲያ በሚተኛበት ጊዜም ለዚህ በጋዜጣም ሆነ በሌሎች የመገናኛ ዘዴዎች መልስ ለመስጠት መሞከር ተገቢ አይሆንም። ይልቁኑ ዳኞች አስተያየታቸውን ሁሉ ማስፈር ያለባቸው በውሳኔዎቻቸው ውስጥ ነው። በውሳኔዎቻቸው ውስጥ ፍርዱን የሰጡበት ምክንያት በግልፅ ማስፈር ስለሚችሉ ከዚህ ውጪ በመንዝ በውሳኔዎቻቸው ላይ ለሚቀርቡ ትችቶች መልስ ለመስጠት ደፋ ቀና ማለት አይጠበቅባቸውም። ሆኖም ግን የሚዲያ ሪፖርት የፍርድ ሂደቱንም ሆነ አንድን ውሳኔ ፍሬ ነገሮቹን በማዛባት የተሳሳተ ሪፖርት ያቀረበ እንደሆነ ይህንን ስህተት ለማረም ብቻ ለመገናኛ ብዙሃን ወይም ለጋዜጦች መግለጫ በሬጅስትራር በኩል ወይም እንደ ነገሩ ሁኔታ በፍ/ቤቶች የህዝብ ግንኙነት በኩል ሊላክ ይችላል። በመሆኑም ለሚዲያ መግለጫዎችን ከመስጠት ዳኞች መቆጠብ ይኖርባቸዋል።

9. በጥቅም ግጭት ምክንያት ከጉዳዩ እራስን የማግለል ሁኔታን ለመቀነስ ዳኞች ከኃላፊነታቸው ጋር የማይጣጣሙ የጥቅም ግጭቶች እንዳይፈጠሩ ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ አለባቸው። Frequent disqualification may bring public disfavor to the bench and to the judge personally, and impose unreasonable burdens upon the judge's colleagues. It may be open to the appearance that a litigant can pick and choose the judge who will decide its case and this would be undesirable. It is necessary, therefore, that a judge should organize his or her personal and business affairs to minimize the potential for conflict with judicial

duties.²⁴ የዳኛው፣ የቤተሰቦቹ ወይም የወዳጆቹን የግል ጥቅም ከያዘው የዳኝነት ኃላፊነት ጋር እንዳይጋጭ የጥቅም ግጭት ሊያስከትሉ የሚችሉ ምክንያቶችን ለመቀነስ ብሎም ለማጥፋት ጥረት ማሳየት ይገባል። ከዚህም ባሻገር የቤተሰብ አባላቶቹ በርሱ ዳኝነት በመጠቀም ተገቢ ባልሆነ መልኩ ጥቅም እንዳያገኙ ክትትል ማድረግ ይኖርበታል።

10. በህግ በተደነገገ ጊዜ አንድ ዳኛ ስለ ራሱ ገቢዎችና የንግድ እንቅስቃሴዎች ለተገቢው አካል የማሳወቅ ግዴታ ሲኖርበት የቤተሰቦቹንም የንግድ እንቅስቃሴ በቅርበት በመከታተል የጥቅም ግጭት እንዳይፈጠር ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ ይኖርበታል።³³ ከዚህ ጎን ለጎን ደግሞ የዳኛው ቤተሰባዊ ፣ ማህበራዊ ወይም ሌሎች ግንኙነቶች የዳኝነት ስራው ላይ ተፅዕኖ እንዳያሳርፉ መጠንቀቅ አለበት። የዳኛው ፣ ቤተሰቦች፣ የቅርብ ጓደኞችና የሙያ ባለደረጃዎች ከዳኛው ጋር ዘወትር የሚያደርጉት ግንኙነት ፣ በዳኛውና በነርሱ መካከል ያለውን መተማመን በመጠቀም ተገቢ ያልሆነ ተፅዕኖ በዳኛው ላይ በማድረስ የዳኝነት ስራውን ያለ አድሎ መስራት እንዳይችል ሊያደርጉት ስለሚችሉ ከዚህ አንጻር ዳኛው የዚህ አይነቱን ግንኙነት ሚዛናዊነት መጠበቅ ይኖርበታል።
11. ዳኛው ተገቢውን ጥንቃቄ ቢያደርግም የጥቅም ግጭት በሚኖርበት ጊዜ ደግሞ እንደዚህ አይነት ጉዳዮችን ከመመልከት ራሱን ማግለል አለበት። ዳኛው ራሱ ተከራካሪ በሆነበት ጉዳይ ወይም ከክርክሩ ውጤት ኢኮኖሚያዊ ጥቅም በሚያገኝባቸው ጉዳዮች ላይ ተሰይሞ ዳኛ መሆን አይችልም። ይህም አንድ ሰው በራሱ ጉዳይ ራሱ ዳኛ መሆን አይገባውም ከሚለው መርህ የመነጨ ነው።
12. አንድ ዳኛ የቤተሰቡ አባል በህግ አማካሪነት አንድን ባለጉዳይ ወክሎ እርሱ በሚያስችልበት ፍርድ ቤት የቀረበ እንደሆነ ወይም በቤተሰቡ አባል ከቀረበው ጉዳይ ጋር አንዳች አይነት የሚያስተሳስረው የጥቅም ግንኙነት ያለው እንደሆነ ጉዳዩን ከማየት ራሱን ማግለል ይኖርበታል። ምክንያቱም የዳኛው ገለልተኛው ጥርጣሬ ውስጥ ይወድቃልና። ዳኛው ከጠበቃው ጋር የፍቅር ግንኙነት የመሰረተ እንደሆነ ይህ ጠበቃ የሚያቀርበው ጉዳይ ከሚመለከት ራሱን ማንሳት አለበት። አንድ ዳኛና አንድ አቃቤ ህግ ወይም ጠበቃ ባለበት አካባቢ

²⁴ ዝኒ ከማሁ ገጽ 58

ደግሞ ያ ጠበቃ ወይም አቃቤ ህግ የዳኛው የቅርብ ዘመድ እንደሆነ የዳኛው ገለልተኝነት አደጋ ላይ ሊወድቅ ስለሚችል እንደዚህ አይነት ጉዳዮችን ከማየት መቆጠብ ይኖርበታል። ከዚህ ጎን ለጎን ዳኛው የራሱን መኖሪያ ቤት ጠበቃ የሆነ ሰው ባለጉዳዮችን ተቀብሎ እንዲያነጋግርበት መፍቀድ የለበትም።

13. እውነተኛ የጥቅም ግጭት ሲኖር ብቻ ሳይሆን፣ ዳኛው ያለ አድሎ መወሰን አይችልም ተብሎ ምክንያታዊ በሆነ አኳኋን በሚገመትበት ጊዜ እንዲህ አይነት ጉዳዮችን ከማየት ራሱን ማግለል አለበት። ዳኛው ምንም አይነት ጥቅም ከጉዳዩ አወሳሰን የማያገኝ ከሆነና ከጉዳዩም ጋር የሚያያይዘው አንዳች ነገር ባይኖርም ዳኛው ካሳየው ድርጊት ወይም ከተናገረው ነገር ወይም ካሳየው ጠባይ በመነሳት ያንን ጉዳይ በፍፁም ገለልተኝነት ያለ አድሎ ሊያይ አይችልም ተብሎ በሚታመንበት ጊዜ ዳኛው እንደዚህ አይነት ጉዳይ ከማየት ራሱን ማግለል አለበት። እንደዚህ አይነት ጥርጣሬ በዳኛው ላይ እንዲኖር ከሚያደርጉ ምክንያቶች መካከል ለአብነት ያህል ከተከራካሪ ወገኖች መካከል አንደኛው የዳኛው የልብ ጓደኛ መሆን፣ ወይም ለክርክር የቀረበው ጉዳይ ሳይቀርብ በፊት ዳኛው በአደባባይ አቋሙን መግለጽ፣ ወይም ከተከራካሪ ወገኖች መካከል በአንደኛው ላይ የተዛባ አመለካከት እንዳለው በሚያሳይ መልኩ ዳኛው አስተያየት በችሎትም ሆነ ከፍ/ቤት ወጪ መስጠት ሊቀሱ የሚችሉ ናቸው። ዳኛው ገለልተኝነቱን ከጥያቄ የሚያስገቡ ነጥቦች መኖራቸውን በተረዳ ጊዜ ተከራካሪ ወገኖች ጉዳዩን ማየት እንዲቀጥልበት ቢፈቅዱለትም እንኳ ጉዳዩን ከመመልከት ራሱን ማግለል ይገባዋል።

14. ዳኛው እንዴት መቼ ነው ራሱን በገለልተኝነት ለማየት ከማይችላቸው ጉዳዮች ራሱን የሚያገለው የሚለው ጥያቄ መልስ ማግኘት ያለበት ነው። ዳኛው በገለልተኝነት አንድን ጉዳይ ማየት አልችልም ብሎ ምክንያታዊ በሆነ መልኩ የሚያሳምኑት ነጥቦች ካገኘ/criterion of reasonable apprehension of bias/ ራሱን ማግለል ይኖርበታል። በርግጥም አንድ ዳኛ በተጨማሪም አድሎአዊነት ይታይበታል ብሎ የርሱን” actual bias” ማሳየት ይከብዳል። ለዚህም ነው ህጉ አንድ ምራቁን የዋጠ ምክንያታዊ ሰው ዳኛው በገለልተኝነት አንድን ጉዳይ ማየት እንደሚሳነው የሚገምት ከሆነ ዳኛው ራሱን ማግለል ይገባዋል። ፍትህ ያለ አድሎ በተጨማሪም መስጠት መቻል ብቻ አይደለም

ቁምነገሩ፣ ይልቁንም ፍትህ ያለ አድሎ ይደረጋል ተብሎ መታመንም አለበት። ይህ ካልሆነ ግን የፍትህ አስተዳደሩ ሀቀኝነትና ገለልተኝነት ላይ ዜጎች እምነት መጣል አይችሉም። ለህግ ልዕልናም ያላቸው ከበሬታ ይቀንሳል።

መወያያ ጥያቄዎች

1. ዳኞች እንደማንኛውም ሰው ሰብአዊ መብት አላቸው። የራሳቸውን እምነት የመከተል፣ የራሳቸውን ሀሳብ የመግለጽ መብት አላቸው። አንድ ዳኛ ሴቶች ከወንዶች እኩል አይደሉም፣ ሴቶች ከወንዶች እኩል ማሰብ አይችሉም፣ ሴቶች አይታመኑም የሚል አመለካከት ሊኖረው ይችላል። ይህ የኔ አመለካከት ነው አመለካከቴን የመግለጽ ህገመንግስታዊ መብቴ ነው በማለት ሀሳቡን ከጓደኞቼ ጋር ሲገናኝም፣ በመኖሪያ ቤቱ ውስጥም ይገልጻል። ዳኛው ይህ መብቴ ነው ወይ? ለምን? ይህ መብቴ አይደለም ከዚህ አይነት ባህሪ መቆጠብ አለበት የሚባል ከሆነ ለምን?
2. አንተ ዳኛ ነህ። በምትኖርበት አካባቢ ጎረቤትህ የሆነው ሰው ተከሶ ቀረበ። ከጎረቤትህ ጋር ብዙም ቅርርብ የለህም። ይሁንና ተከራካሪው አንተ ከዳኝነት ወንበር እንድትነሳ ጥያቄ አቀረበ። ይህ ጥያቄ ምን ያህል ተቀባይነት አለው?

የፍርድ ስራን በሀቀኝነት ስለማከናወን (Integrity)

ዳኞች የዳኝነት ስራቸውን በሚያከናውኑበት ጊዜ በሀቀኝነት ላይ መመስረት ይኖርባቸዋል።²⁵ የፍርድ ስራን በሀቀኝነት ለመምራት ዳኛው የተሟላ ስብዕና ያለው መሆን አለበት።

ዳኛው በፍርድ ቤት ብቻ ሳይሆን ከፍርድ ቤት ውጭም በግል ህይወቱ ከማጭበርበር፣ ውሸታም ከመሆንና ከመሳሰሉት ማንነቱን ዝቅ ከሚያደርጉ ተግባራት እራሱን ማራቅ አለበት። ዳኛው በአደባባይ የሚያወግዘውን ነገር እርሱ በግል ሕይወቱ በድብቅ የሚያደርገው ከሆነ ግብዝ ይባላል። ስለሆነም ህብረተሰቡ በፍርድ ቤት ላይ ያለውን

²⁵ ዝኒ ከማሁ ገጽ 72-77 ይመልከቱ

እምነት ይሸረሸረዋል። ስለሆነም የዳኛው የግል ህይወት በዳኝነት ስራው ከሚበይነው ፍትህ ጋር የሚጋጭ መሆን የለበትም።

በርግጥ ከዳኛ የሚፈለገው ስብዕና እንዲህ ነው ወይም እንዲያ ነው ብሎ በዝርዝር ማስቀመጥ ይከብዳል። የእያንዳንዱ ዳኛ ድርጊትና ባህሪ በህብረተሰቡ እየተመዘነ ተቀባይነት ሊያገኝ ወይም ሊያጣ ይችላል። በህብረተሰቡ ዘንድ ተቀባይነት ያገኘው የዳኛው ባህሪ ወይም ድርጊት እንደ ትክክለኛ ስብዕና ተቀባይነት ያጣው ባህሪ ወይም ድርጊት ግን ይህንን ስብዕና የሚያጎድፍ ሆኖ ሊወሰድ ይችላል።

በመሰረቱ የተሟላ ሰብእና ጉዳይ ከአንድ ሀይማኖት ወይም የሞራል አስተሳሰብ ጋር የሚጣጣም ወይም የሚጋጭ መሆኑ አይደለም። ወይም በአብዛኛው ህብረተሰብ ተቀባይነት ያገኘ ነገርን መተግበር ወይም አለመተግበር አይደለም። ይሁንና የፈጸመው ድርጊት ዳኛው በዳኝነት ወንበሩ ላይ ተቀምጦ ፍትህዊ፣ነጻና ህጉን ያከበረ ዳኝነት ሊሰጥ አይችልም የሚያስብለው ነው ወይ? ከሚል አንጻር መታየት ያለበት ነው። በሌላ አነጋገር ዳኛው በግል ህይወቱ ከሚፈጽመው ተግባር አንጻር ህብረተሰቡ ዳኝነት ለመስጠት ይችላል ወይም አይችልም የሚል ግምት ማሳደሩ ነው። የሚከተሉት የዳኛው ሰብእና የተሟላ ነው ወይም አይደለም ብሎ ለመለካት እንደመመዘኛ ሊያገለግሉ ይችላሉ።²⁶

- ✚ የዳኛው ድርጊት (ግላዊም ሆነ ከጎላፊነቱ ጋር የተያያዘ) በስራ ላይ ያሉትን ህጎች የሚፃረር መሆኑ ወይም አለመሆኑ፣/the public or private nature of the act and specifically whether it is contrary to law that is actually enforced/
- ✚ ዳኛው ያሳየው ድርጊት ወይም ባህሪ እንደ ግለሰብ መብት በህግ ጥበቃ የተሰጠው መሆኑ ወይም አለመሆኑ፣/The extent to which the conduct is protected as an individual right/
- ✚ ዳኛው ድርጊቱን በሚፈፅምበት ጊዜ የወሰደው ጥንቃቄ /the degree of discretion and prudence exercised by the judge/

²⁶ ዝኒ ከማሁ ገጽ 75 ይመልከቱ

- ✚ የዳኛው ድርጊት ተፅዕኖ ያሳረፈባቸው ወገኖች በድርጊቱ የተጎዱ እንደሆነ ወይም ሌሎች ምክንያታዊ ሰዎች በነርሱ ቦታ ሆነው ሲመለከቱት ጎጂ ድርጊት ነው ብለው የሚያዩ እንደሆነ/Whether the conduct was specifically harm full to those most closely involved or reasonably offensive to others/
- ✚ ዳኛው ያሳየው ባህሪ ወይም የፈፀመው ድርጊት ለአጠቃላይ ህብረተሰቡ ለህብረተሰቡ አባል ምን ያህል ክብር እንደሚሰጥ ወይም እንደማይሰጥ የሚያመለክት እንደሆነ/the degree of respect or lack of respect for the public or individual members of the public that the conduct demonstrates/
- ✚ ዳኛው ያሳየው ባህሪ ምን ያህል ተገቢ ባልሆነ ተፅዕኖ፣ በተዛባ አመለካከትና በአድሎ እንደሰራ የሚያመለክት ከሆነ/the degree to which the conduct is indicative of bias, prejudice, or improper influence/

እነዚህን መስፈርቶች በመጠቀም የዳኛው ባህሪ ህብረተሰቡ በሚፈለግበትና በሚቀበለው አቅጣጫ የተገራ መሆኑን መለካት ይቻላል። እንዲሁም የዳኛው ግለሰባዊ መብቶችም ከተሸከመው የዳኝነት ኃላፊነት አንጻር ተግባራዊ የሚደረግበት ሚዛን በነዚህ መስፈርቶች ሂሳብ ማስላት ይቻላል። ከዚህ በተጨማሪ፣

1. ዳኛው በችሎት ላይ ጭምት፣ አድማጭ፣ ትዕግስተኛ፣ ለሁሉም ተከራካሪ ወገኖች እኩል እድል የሚሰጥ፣ በሚሰጣቸው ብይኖችና ትዕዛዞች ላይ ህጋዊ ምክንያቶችን የሚያሰፍር፣ የግራ ቀኙን ክርክርና የምስክርነት ቃል በተሟላ መልኩ ተከታትሎ በትጋት የሚመዘገብ፣ በፍርድ ሂደት የመዘገባቸውንና በችሎት ላይ የተናገራቸውን ነገሮች የሚፃረር ነገር በፍርድ ውስጥ የማይፀፍ፣ በጥቅሉ የፍርድ ሂደቱን በሀቀኝነትና በፍትሃዊነት የሚመራ መሆን ይኖርበታል። በወሰናቸው ጉዳዮች ላይ ይግባኝ የተጠየቀም ቢሆን ወደ ይግባኝ ሰሚ ዳኞች ወይም ፍርድ ቤት በመደወል ያልሆነ ተፅዕኖ ለመፍጠርና የራሱን አቋም ለማራመድ መሞከር የለበትም።
2. ዳኞች በፍርድ ሂደትም ሆነ ከዚያ ውጪ ለህግ ፍፁም ተገዢና ህግ አክባሪ መሆን ይኖርባቸዋል። ዳኞች በግል ህይወታቸው ከሀሰትና ከማጭበርበር ራሳቸውን በሚገባ ጠብቀው ጥሩ ስነ ምግባር ሊያሳዩ ይገባል። ዳኞች ህግን

ራሳቸው የሚፈረሩ ከሆነ የዳኝነት ተቋሙን ለህግ መከበር መቆም ግምት ውስጥ ያስጥላሉ። ዜጎች ለህግ ተገባር እንዳይሆኑ ያደርጋሉ። እንዲሁም ባጠቃላይ ሀብረተሰቡ በፍ/ቤቶች ላይ ፅኑ እምነት እንዳይኖረው ያደርጋሉ።

3. አንዳንድ ጊዜ ዳኛው መሰረታዊ የሰብአዊ መብትንና ሰብአዊ ክብርን የሚጥሱ ህጎችን መሰረት አድርጎ የመወሰን አጣብቂኝ ውስጥ ሊገባ ይችላል። እንዲህ ባለጊዜ እራሱን ከዳኝነት ሀላፊነት በማግለል ለፍትህና ለሰብአዊነት ያለውን ታማኝነት ማሳየት አለበት። ምክንያቱም ዳኞች ወደዚህ ኃላፊነት በሚመጡበት ጊዜ “ ለፍትህና እውነት” መከበር እንቆማለን ብለውና ምለው ነው። ፍትህና እውነት ደግሞ የህግ የበላይነትና ዲሞክራሲያዊ አስተሳሰብ የተመሰረተባቸው ፅንሰ ሀሳቦች ናቸው። ለነዚህም እሴቶችም ዳኞች በፅኑ መቆም የሚችሉት ለህግ መከበር ፍፁም ታማኝ ሲሆኑ ብቻ ነው።
4. አንድ ዳኛ አብሮት የሚሰራ ሌላ ዳኛ ከሙያው ስነምግባር ውጪ የዳኝነት ሥራን በትጋት የማከናወን ኃላፊነት ወደ ጎን በመተው ኢ-ስነምግባራዊ ድርጊት መፈፀሙን ያወቀ እንደሆነ ተገቢውን ርምጃ መውሰድ አለበት። ተገቢ ርምጃ የሚባለው ለዳኛው ምክር መለገስን ወይም እንደ ነገሩ ክብደትና ሁኔታ ለሚመለከተው አካል ማስታወቅን ያጠቃልላል።

መወያያ ጥያቄዎች

1. ፍርድ ቤት መከበር አለበት ሲባል ምን ማለት ነው? ፍርድ ቤትን እንዲፈራ የሚያደርገው ምን አይነት የዳኛ ባህሪ ነው? ፍርድ ቤት እንዳይፈራ ነገርግን እንዲከበር ዳኛ ምን ማድረግ አለበት?
2. የዳኝነት ስራ ከሌሎች ስራዎች ሁሉ ከፍ ያለ ሰብእናንና ሀቀኝነትን ስለሚጠይቅ ሰብእናቸውን ዝቅ ከሚያደርግ ተግባር መቆጠብ አለባቸው ይባላል። በዚህ አስተያየት ትስማማላችሁ ወይ? ለምን?
3. አንድ ዳኛ በሀቀኝነት ሊያከናውናቸው የሚገባ የግል ባህርያትና ድርጊቶችን አንስታችሁ ተወያዩበት። የዳኛውን ሰብእናን ሀቀኝነት ላይ ጥርጣሬ ሊፈጥሩ የሚችሉ ባህርያቶችን አንስታችሁ ተወያዩበት። እንዴትስ ሊወገዱ ይችላሉ? የሚለውንም አንስታችሁ ተወያዩበት።

2.2.4. ቅንነት (PROPRIETY)

ዳኞች የዳኝነት ስራን በሚያከናውኑበት ጊዜ ለገቡት ቃል ታማኝ በመሆን በፍፁም ቅንነት ማገልግል ይጠበቅባቸዋል። ከዚህ አንጻር በዋነኛነት ዳኞች ቅንነታቸውን ከጥርጣሬ ከሚጥሉ ተገቢነት የሌላቸው ድርጊቶች መቆጠብ ይኖርባቸዋል። የቅንነት መለኪያም አንድ ምክንያታዊ ሰው የዳኛውን ባህሪ በማጤን ዳኛው ኃላፊነቱን በነፃነት፣ በትኩረት፣ ያለ አድሎና በፍፁም ሀቀኝነት ሊያከናውን ይችላል ወይም አይችልም ብሎ በሚያስቀምጠው አስተያየት ነው። ለምሳሌ ያህል አንድ ዳኛ ከባለጉዳዮች መካከል አንድን ባለስልጣን በተለየ ሁኔታ ያስተናገደ እንደሆነ ቅንነት የጎደለው ባህሪ አሳይቷል ማለት ነው።²⁷ ከዚህ አንጻር የሚከተሉት ነጥቦች እንደመለኪያ ሊታዩ ይችላሉ።

1. ዳኞች ስራቸውን በሚያከናውኑበት፣ በማህበረሰቡ ውስጥ በሚኖሩበት ጊዜ በኃላፊነታቸው ምክንያት የሚጣልባቸውን የስነ ምግባር ግዴታዎች በሙሉ ፈቃደኝነት በመቀበል ሊያጎለብቷቸውና ተግባራዊ ሊያደርጓቸው ይገባል። እነዚህ ገደቦች ከከፍተኛ ኃላፊነታቸው የመነጨ መሆኑንም መገንዘብ ይኖርባቸዋል። ዳኞች የህብረተሰቡ ዋልታዎች ተደርገው የሚቆጠሩ በመሆናቸው ከፍተኛ ስነ ምግባር የማሳየትና ባጠቃላይ ለህብረተሰቡ በመልካም ምግባራቸው ምሳሌዎች መሆን ይኖርባቸዋል። በዚህ ረገድ የዳኝነት ክብርን ዝቅ ከሚያደርጉ ስፍራዎችና ድርጊቶች መቆጠብ አለባቸው። በተለይም አዘውትረው በመጠጥ ቤቶች፣ የቁማር ስፍራ መገኘትን በሚገባ ማጤንና ማስወገድ ያስፈልጋል።²⁸
2. ዳኛው በሚያስችልበት ፍ/ቤት አዘውትረው የሚቀርቡና ጉዳይ ካላቸው ጠበቆች ወይም የህግ ባለሙያዎች ጋር ዳኛው ተገቢ ያልሆነና ለአድሎአዊነት በር የሚከፍት ግንኙነት ከማድረግ መቆጠብ ይኖርበታል። ይህ ማለት ዳኞች ባጠቃላይ ከሌሎች የህግ ሙያተኞች ጋር ግንኙነት እንዳያደርጉ የሚከለክል ሳይሆን ግንኙነቱ በጥንቃቄ እየተፈሸ የዳኞችን ገለልተኝነት ከጥራጣሬ በማይከት መልኩ ሊሆን ይገባል ለማለት ተፈልጎ ነው። ለምሳሌ ያህል አንድ

²⁷ ዝኒ ከማሁ ገጽ 80
²⁸ ዝኒ ከማሁ ገጽ 81-82

ዳኛ በጠበቆች ወይም በህግ ሙያተኞች በተዘጋጀ የግብዣ ኘርግራም ላይ ሊሳተፍ ይችላል። ነገር ግን በያዘው ጉዳይ ላይ ውይይት እንዳይካሄድ ተገቢውን ጥንቃቄ ዳኛው ሊወስድ ይገባል። ከዚህም በተጨማሪ ዳኛው እርሱ ዘንድ ጉዳይ ይዘው ከሚቀርቡ ጠበቆች ላይ ምንም አይነት ስጦታ መቀበል የለበትም። ከዚህ ጎን ለጎን አዘወትረው ከሚቀርቡ ተከራካሪዎች ጋርም ከልክ ያለፈ ማህበራዊ ግንኙነት መመስረት አይኖርበትም። በአጠቃላይ አነጋገር ዳኞች ከባለጉዳዮች፣ ከጠበቆችና ከሌሎች የመንግስት ባለስልጣናት ጋር በሚፈጥሩት ግንኙነት የዳኝነት ኃላፊነታቸውን በገለልተኝነት በሀቀኝነት ከማከናወን እንዳያደናቅፋቸው ከፍተኛ ጥንቃቄ ሊያደርጉ ይገባል። ዳኞች በተቻላቸው መጠን ሁሉ ተገቢ ያልሆኑ ግንኙነቶች ከሌሎች ጋር ከማድረግ መቆጠብ ይገባቸዋል። ምክንያቱም ከሌሎች ጋር ከመጠን ያለፈ ግንኙነት በማድረግ ለአላስፈላጊ ተፅዕኖ ሊጋለጡ ይችላሉና። ለምሳሌ አንድ ዳኛ አዘወትሮ በጠበቆች የግል መኪና የሚጠቀም፣ ወይም ከፖሊሶች ጋር ግንኙነት የሚያዘወትር ከሆነ፣ ወይም ከባለጉዳዮች ጋር በነርሱ መኪና በተደጋጋሚ ሁኔታ የሚጓጓዝ እንደሆነ፣ እነዚህ ድርጊቶች ተገቢ ያልሆኑና የዳኛውን ገለልተኝነት የሚፈታተኑ ናቸው። ስለዚህ ዳኞች በስነምግባራቸው ከፍተኛ ጠባይን በማሳየት በቅንነት በመስራት ለህብረተሰቡ አርአያ መሆን ይጠበቅባቸዋል።

3. ዳኞች እንደ ሌሎች ዜጎች ሁሉ ሃሳብን በነፃነት የመግለፅ፣ የመደራጀትና የመሰብሰብ መሰረታዊ መብቶች አሏቸው። ይሁን እንጂ እነዚህን መብቶች በሚጠቀሙበት ጊዜ የዳኝነት ስራቸው ዝቅ እንዳያረግ፣ ገለልተኝነታቸውንና ነፃነታቸውን እንዳያደናቅፍ ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል። ዳኞች በህዝባዊ ውይይቶች በሚሳተፉበት ወቅት አንደኛ ተሳትፏቸው በገለልተኝነታቸው ላይ አሉታዊ ገፅታ እንዳይፈጥር በሌላ በኩል ደግሞ የዳኛውን ፖለቲካዊ ወገንተኝነት እንዳይመለከት ተገቢው ጥንቃቄ ማድረግ አለባቸው። ከዚህ ባሻገር ዳኞች በህዝባዊ መድረኮች አከራካሪ በሆኑ ጉዳዮች ላይ መከራከርም ሆነ አስተያየታቸውን መስጠት አይገባቸውም። በዚህ ረገድ ዳኞች ቁጥብነትን ማሳየት የሚገባቸው ሲሆን ህግን ለማሻሻል ወይም የፍትህ አስተዳደርን በተመለከተ በሚጠሩ ህዝባዊ ውይይቶች ላይ መሳተፍ ይችላሉ።

4. ዳኞች የዳኝነት ስልጣናቸውን በተገቢ መልኩ ለህዝብ ጥቅም ብቻ ነው ሊገለገሉበት የሚገባው። የዳኝነት ስልጣናቸውን የግል ጥቅሞቻቸውን ለማራመድ ወይም ሌሎችን ለመጉዳት ሊጠቀሙበት አይገባም። ምንም ጊዜ ቢሆን ዳኞች ስልጣናቸውን በዘፈቀደ የግል ጥቅሞቻቸውን ለማራመድ ወይም በአድሎአዊነት ነው የሚጠቀሙበት ተብሎ እንዳይወሰድ ጥርጣሬ የሚፈጥሩ ነገሮችን ሁሉ ለማስወገድ ብርቱ ጥረት ማሳየት አለባቸው። ዳኞች ስልጣናቸውን ያለ አግባብ ይጠቀሙበታል የሚል አመለካከት በህብረተሰቡ ዘንድ ከተንሰራፋ የፍ/ቤቶች ተዓማኒነት አደጋ ላይ መውደቁ አይቀርም። አንድ ዳኛ የራሱን የግል ጥቅም ወይም የቤተሰቦቹን ጥቅም ለማስጠበቅ የዳኝነት ስልጣኑንና ክብሩን ያለአግባብ ሊጠቀምበት አይችልም። ከዚህም ጎን ለጎን የዳኛውን ስልጣን መከታ በማድረግ ጥቅም ማግኘት የሚፈልጉ የቤተሰቦቹን አባላት በሚገባ በመከታተልና መከላከል ይኖርበታል። ማንም ሰው ከዳኛው ጋር ባለው ቅርበት ምክንያት ዳኛው ላይ ተገቢ ያልሆነ ተፅእኖ መፍጠር እንደሚችል አድርጎ ሌሎችን እንዳይቀርብና እንዳይሳሳት ዳኛው ሁሌም ቢሆን ነቅቶ መጠበቅ አለበት። የዳኝነት ስልጣኑን ተገቢ ያልሆነ የግል ጥቅሙን ለማራመድ መጠቀም የለበትም ሲባል ምን ማለት እንደሆነ ምሳሌ ወስደን እንመልከት። ለምሳሌ ዳኛው የግል ቢዝነሱን በሚያካሄድበት ወቅት የዳኝነት መንበሩን በመጠቀም በፍርድ ቤቱ ደብዳቤ በመጠቀም መልዕክቶችን መለዋወጥ የለበትም፤ አገልግሎት ፍለጋ የሆነ ቦታ ሄዶ ከቢሮክራሲያዊ አሰራሮች በማምለጥ በፍጥነት ለመስተናገድ ሲል ዳኛ መሆኑን በመግለፅ በተለየ ሁኔታ እንዲስተናገድ መጠየቅ የለበትም። በርግጥ ዳኛው ዳኝነቱን ይደብቅ ለማለት ተፈልጎ ሳይሆን የዳኝነት መንበሩን ያለአግባብ የግል ጥቅሙን ለማስጠበቅ መጠቀም የለበትም ነው። ለምሳሌ የዳኛው፣ ልጁ ወይም ባለቤቱ ወይም የቅርብ ዘመዱ ቢታሰር ዳኝነቱን በመጠቀም እነዚህ ሰዎች ከሌላው የተለየ መስተንግዶ ተደርጎላቸው እንዲፈቱ ወይም ጉዳያቸው በትኩረት እንዲታይ ግፊት መፍጠር የለበትም።

5. አንድ ዳኛ ለሌሎች ሰዎች የድጋፍ ደብዳቤ ሊፀፍላቸው ይችላል። ሆኖም ግን በዚህ ረገድ ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ አስፈላጊ ነው። ምክንያቱም የዳኝነት ኃላፊነቱ የተጎናፀፈውን ክብር በመጠቀም ሌሎች ሰዎች በርሱ የድጋፍ ደብዳቤ

ተገቢ ያልሆነ ጥቅም እንዳያገኙ ነው ። በተለይም በቅርበት ለማያውቃቸው ሰዎች የድጋፍ ደብዳቤ መጻፍ የለበትም። በርሱ ኃላፊነት ስር ለሚሰሩ የፍ/ቤት ሰራተኞች ወይም በቅርበት ለሚያውቃቸው ሰዎች ግን መጻፍ ይችላል። ከዚህ በተጨማሪ አንድ ዳኛ በንግድ ሬዲዮ ወይም ቴሌቭዥን ላይ ማስታወቂያ ለመስራት ወይም የአንድን ድርጅት ለማስተዋወቅ መቅረብ የለበትም። ምክንያቱም በርሱ የዳኝነት ክብር ተገቢ ያልሆነ ጥቅም ሊገኝ ይችላልና።

6. የፍ/ቤት ድጋፍ ሰጪ ሰራተኞች የቀጠሮ ፋይል ለማውጣት መጥሪያ ለመስጠት፣ የማስረጃ ወይም የፍርድ ግልባጭ ለመስጠት ፣ እንዲሁም ትዕዛዞችን በፍጥነት ወጪ ለማድረግ ከባለጉዳዮች የማይገባቸውን ክፍያ እንዳይጠይቁ ዳኞች ተገቢውን ጥንቃቄና ክትትል ማድረግ የሚገባቸው እንደሆነ መዘንጋት የለባቸውም። እነዚህን አግባብነት የሌላቸውን ጥቅሞች የፍ/ቤት ድጋፍ ሰጪ ሰራተኞች ከባለጉዳዮች ሲጠየቁ ህገ ወጥ መሆኑን ተረድተው ክፍያውን እንዳይፈፁና እንዲህ አይነቱን በደል በሚያደርሱባቸው ሰራተኞች ላይ አቤቱት የሚያቀርቡበትን ስርዓት ማስቀመጥና ሚስጠራዊነቱም እንደሚጠበቅ በመግለፅ ባለጉዳዮችን ማበረታታት አለባቸው። የኢንስፔክሽን ስርዓት በመዘርጋት እንዲሁም የፍርድ ቤት ተጠቃሚዎች በፍ/ቤት አገልግሎት ላይ ያላቸውን ቅሬታ የሚገልፁበት የአቤቱታና ቅሬታ በግልፅ በመደንገግ ጉቦኝነትን መዋጋት የዳኝነት ስራ የሚጠይቀው የስነ ምግባር ግዴታ ነው።
7. ዳኞች በስራ አጋጣሚ ያወቁትን ሚስጥር ለዳኝነት ስራቸው አስፈላጊ ካልሆነ በቀር በማናቸውም ሌሎች ሁኔታዎች ሊጠቀሙበት አይችሉም። እነዚህ ሚስጥሮችም አሳልፈው መስጠትና መግለፅ አይችሉም።²⁹ ዳኞች በስራቸው ምክንያት ኢኮኖሚያዊ ጠቀሜታ ያላቸውን የንግድ ሚስጥሮች ሊያገኙ ይችላሉ። እነዚህን የንግድ ሚስጥሮች ለግል ጥቅማቸው ማዋልም ሆነ ለሌላ ሶስተኛ ወገን አሳልፎ መስጠት አይገባቸውም።
8. የዳኝነት ኃላፊነቱን በሚገባ ከተወጣ በኋላ አንድ ዳኛ ከዳኝነት ስራው በተጨማሪ ህግን በማስተማር፣ ህግ በመጻፍ፣ የፍትህ አስተዳደርን ለማሻሻል

²⁹ ዝኒ ከማሁ ገጽ 97

የታቀዱ ተግባራት ላይ ሊሳተፍ ይችላል።³⁰ ዳኛው በተለይም ህብረተሰቡ ስለ ህግ እንዲገነዘብ የሚረዱ ትምህርቶች በመስጠት፣ ፅሁፎችን በማዘጋጀት ላይ መሳተፉ ለፍትህ ስርዓቱን ለፍትህ አስተዳደሩ መጎልበት የራሱ የሆነ አስተዋፅኦ ስላለው የሚበረታታ ጉዳይ ነው። በህግ ትምህርት ቤቶች ዳኞች፣ በማስተማር በሴሚናሮች ላይ በመሳተፍ፣ የህትመት ውጤቶችን በማዘጋጀት ላይ ሊሳተፉ ይችላሉ። በማስተማር ፣ በሴሚናሮች ላይ በመሳተፍ፣ የህትመት ውጤቶች በማዘጋጀት ላይ ሊሳተፉ ይችላሉ። ሆኖም ግን በፅሁፎቹ ላይም ሆነው በሚያስተምረው ትምህርት ላይ ዳኛው የሚያንፀባርቀው አቋም በዳኝነት ስራውም ላይ የሚከተለው አቋም እንደሆነ መግለፅ ይገባዋል።

9. በመጨረሻ አንድ ዳኛ ከዳኝነት ኃላፊነቱ ጋር በተያያዘ ክርሱ አንዳች አይነት ተግባር እንዲፈፀም ወይም ሳይፈፀም እንዲቀር ለማድረግ የርሱ የቤተሰብ አባላት ምንም አይነት ስጦታ ወይም ብድር እንዳይወስዱ ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ ይጠበቅበታል። በተመሳሳይ መልኩ በርሱ ስር የሚገኙ የፍ/ቤት ሰራተኞችም እንደዚህ አይነቱን ጥቅም በዳኛው ስም እንዳይጠይቁ ወይም እንዳይወስዱ ዳኛው ሁሌም ቢሆን ከፍ ያለ ጥንቃቄ ማድረግ አለበት።

መወያያ ጥያቄዎች

1. ዳኛ ብዙ ግንኙነትና ጓደኛ የሚያፈራ ከሆነ በተለያዩ መልኩ ለተለያዩ ተጽእኖዎች ሊጋለጥ ስለሚችል ማህበራዊ ግንኙነቱ የተወሰነ መሆን አለበት ይባላል። በዚህ ሀሳብ ላይ ምን አስተያየት አላችሁ?
2. በአንድ ክልል ያለ የከፍተኛ ፍርድ ቤት ዳኛ በአካባቢው ከአሉ ነጋዴዎች ጋር እቁብ አለው። በየወሩ ይገናኛሉ። ቢራ ወይም ድራፍት ጠጥተው እቁባቸውን ጥለው ይለያያሉ። ይህ የዳኛው ድርጊት ተገቢ ነው ወይ?
3. ዳኛው ለመዝናናት ከረንቦላ ወይም ፑል ቤት ያዘወትራል። ይህ ተገቢ ድርጊተኛ ነው ወይ?
4. ከበደና ዳኞቹው በትምህርት ቤት በጣም የቅርብ ጓደኞች ናቸው። ትምህርት ካጠናቀቁ በኋላም የቅርብ ጓደኝነታቸው ቀጥሏል። ይሁንና ከበደ ዳኛ ሆኖ

³⁰ ዝኒ ከማሁ ገጽ 98

ሲሾም፣ ጓደኛው የፍትህ ቢሮ ሀላፊ ይሆናል። ዳኛው ከቅርብ ጓደኛው ጋር ያለውን ግንኙነት ይቀንስ? እርስዎ ቢሆኑ ምን ያደርጋሉ?

5. ዳኛው ምግብ ሊበላ በገባበት ቤት ውስጥ ምግብ አዞ ከበላ በኋላ ተከፍሏል የሚል ምላሽ ተሰጠው። ዳኛው ምን ማድረግ አለበት?
6. ዳኛው ወቅታዊ በሆኑ የፖለቲካ ጉዳይ ላይ ያለውን አስተያየት ይገልጻል። የሚደግፈው የፖለቲካ ድርጅት በጠራው ስብሰባ ላይ ተገኝቷል። በአንዳንድ ወገኖች አስተያየት ዳኛው ይህንን በማድረግ ገለልተኛ እንዳልሆነ ይቆጠራል። ስለሆነም ከእንደዚህ አይነት ድርጊት ራሱን ማራቅ አለበት ይላሉ። በሌላ በኩል ደግሞ የፖለቲካ ድርጅት ፓርቲ አባል እስካልሆነ ድረስ ይህ መብቱ ነው ገለልተኛ እንዳልሆነ አያስቆጥረውም በሚል መልኩ ክርክር ይቀርባል። እናንተ ክርክሮቹን እንዴት ትገመግማላችሁ?
7. አቶ ከበደ የተባለው ዳኛ የፖለቲካ ድርጅት አመራር ከሆነው ጓደኛው ጋር ሁልጊዜ በፖለቲካ ጉዳይ ላይ ይወያያሉ። ጓደኛዎች ይሁኑ እንጂ አቶ ከበደ ከጓደኛው ጋር በፖለቲካ አቋማቸው አይስማሙም። ዳኛው በፖለቲካ ጉዳይ ከፖለቲካ ድርጅት አመራር ጋር ክርክር ማድረግ ተገቢ ነው ወይ?
8. አንድ የተወካዮች ምክር ቤት አባል ምስክርነት ተጠርተው ፍርድ ቤት ሲገቡ ዳኛው ከሌሎች ምስክሮች ለየት ባለ መልኩ አቀባበል አደረጉላቸው። በዚህ ምክንያት ዳኛው ከሌላው ምስክር በተለየ አቀባበል ማድረግ ትክክል አይደለም ተብሎ ክስ ተመሰረተባቸው። እሳቸው ግን የተወካዮች ምክር ቤት አባል ናቸው። ከስተጀርባቸው በብዙ ሺህ የሚቆጠሩ ሰዎችን ይወክላሉ። ስለሆነም አክብሮቱ ለህዝቡ እንጂ ለእሳቸው አይደለም በማለት ይመልሳሉ። ምን አስተያየት አለዎት?
9. ዳኛው ስራ ከለቀቀ በኋላ ወዲያውኑ ስራ ከመልቀቁ በፊት እሱ በሚያስችለው ችሎት ውስጥ ክርክር ሲያደርግ ከነበረ ድርጅት ውስጥ ተቀጠረ። ይህ ተገቢ ነው ወይ? ተገቢ አይደለም ከተባለ ስራውን ከለቀቀ በኋላ እስከሰራ ድረስ በዳኝነት ተቋሙ ላይ ምን ጉዳት ያመጣል?
10. ዳኛው የራሱን መኖሪያ ቤት እሱ በሚያስችልበት ፍርድ ቤት ለሚከራከር ጠበቃ ያከራያል። ጠበቃው ይዞት በሚከራከረው ጉዳይ ላይም ችሎት ተቀምጦ

ይወስናል። ዳኛው ቤቱን ለጠበቃ ማከራየቱ ተገቢ ነው አይደለም? ጠበቃው ችሎት በሚከራከርበት ጊዜ እራሱን ማግለል ይገባው ነበር ወይስ አይገባውም?
11. አንድ ዳኛ አንድን ጉዳይ በቅንነት እንዳይይ የሚያደርጉ ከዚህም የተነሳ ከዳኝነት የእንዲነሳ የሚያደርጉ ባህርያትን ይግለጹ።

2.2.5. የባለጉዳዮችን መብት በእኩልነት ስለመጠበቅ (Equality)

የኢ.ፌ.ዲ.ሪ ህገ መንግስት አንቀጽ 25 ሁሉም ሰዎች በህግ ፊት እኩል ናቸው። በመካከላቸውም ማንኛውም አይነት ልዩነት ሳይደረግ በህግ እኩል ጥበቃ ይደረግላቸዋል። በዚህ ረገድ በዘር፣ በብሄር፣ ብሄረሰብ፣ በቀለም፣ በጾታ፣ በቋንቋ፣ በሃይማኖት፣ በፖለቲካ፣ በማህበራዊ አመጣጥ፣ በሀብት፣ በትውልድ ወይም በሌላ አቋም ምክንያት ልዩነት ሳይደረግ ሰዎች ሁሉ እኩልና ተጨባጭ የህግ ዋስትና የማግኘት መብት አላቸው ይላል። ዳኞች ይህ በህገመንግስት የተቀመጠውን የእኩልነት መርህ ተግባራዊ የማድረግ ህገመንግስታዊ ሀላፊነት አለባቸው።

ዳኛ በፍርድ ቤት የሚቀርቡትን ተከራካሪዎች ሁሉ በእኩልነት ማየትና መብታቸውን በእኩልነት መጠበቅ የዳኝነት ሥራ በትክክል እንዲከናወን ወሳኝ ነው።³¹ በዚህ ረገድ ዳኞች መድሎን አጥብቀው የሚያወግዙና የሚከለክሉ ዓለምአቀፍ የሰብዓዊ መብቶች ስምምነቶችን በሚገባ ማወቅ ይኖርባቸዋል። በተለይም በዘር ላይ የተመሰረተ አድሎአዊ ልዩነትን ለማስቀረት እ.አ.አ. በ1965 ዓ.ም የተደረገውን ስምምነት፣ በሴቶች ላይ የሚፈጸም አድሎአዊ ልዩነትን ለማስወገድ እ.አ.አ. በ1979 ዓ.ም የተደረገውን ስምምነት፣ በሃይማኖት ወይም በእምነት ላይ የተመሰረተ አለመቻቻልና አድሎአዊ ልዩነትን ለማስቀረት እ.አ.አ. በ1981 ዓ.ም የወጣ መግለጫን፣ አነስተኛ ቁጥር ያላቸው ብሄር አባላትን፣ ሃይማኖት ተከታዮችን ወይም ቋንቋ ተናጋሪዎችን መብቶች ለመደንገግ እ.አ.አ. በ1992 ዓ.ም የወጣውን መግለጫ በጥልቀት ማወቅና መረዳት ያስፈልጋል። ከዚህ ጋር ተያይዞ ዓለምአቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃልኪዳን አንቀጽ 14/1/ ሰዎች ሁሉ በፍርድ ቤቶች ፊት በሕግ እኩል መሆናቸውንና እኩል የመዳኘት መብት እንዳላቸው ማጤን ይኖርባቸዋል።

³¹ ዝኒ ከማሁ ገጽ 111

የዓለምአቀፍ የሲቪልና የፖለቲካ መብቶች ቃልኪዳን ሰነድ በአንቀፅ 2/1/ እና በአንቀጽ 14/1/ የደነገገውን በጣም ስናነብ የሚሰጠን ትርጉም በዘር፣ በቀለም፣ በጾታ፣ በቋንቋ፣ በፖለቲካ ወይም ሌሎች አመለካከቶች፣ በማህበራዊ አመጣጥ ፣ ወይም በማናቸውም ሌሎች ምክንያቶች በሰዎች መካከል አድሎአዊ ልዩነት በማድረግ በሕግ ፊት እኩል የመዳኘት መብታቸውን ማጥበብ እንደማይቻል ተደንግጓል። “ በሌሎች ምክንያቶች ” የሚለው ሀረግ በኤች አይ ቪ፣ በአካል ጉዳት፣ በሀብት ደረጃ፣ ከጋብቻ ውጪ በመውለድ ወዘተ ልዩነት አለማድረግን እንደሚያጠቃልል ተደርጎ ነው በአብዛኛው እየተተረጎመ ያለው።³² ስለዚህም ዳኞች በተቻላቸው መጠን ሁሉ በተከራካሪዎች መካከል ምንም ዓይነት ልዩነት ሳያደርጉ ሁሉም ወገኖች የበኩላቸውን ክርክር እንዲያሰሙ እኩል እድል በመስጠትና በማዳመጥ ሚዛናዊና ፍትሃዊ የሆነ ውሳኔ ላይ መድረስ ይገባቸዋል። ከዚህ አንጻር ምን ማድረግ ይጠበቅባቸዋል?

1. ዳኞች በችሎት የሚጠቀሙባቸው ቃላት አድሎአዊነትን የሚያንፀባርቁ (stereotyping) እንዳይሆኑ ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል። ክርክር ይዘው ፍትሃዊ ውሳኔ ፍለጋ ወደ ፍርድ ቤት የሚመጡ ሰዎችን ሁሉ በእኩል ዓይን በመመልከት ማስተናገድ የሚገባ ሲሆን ሁሉም በሕግ ፊት እኩልና ፍትሃዊ በሆነ መንገድ የመዳኘቱ ጉዳይ ፍትህና ርትዕ የሚጠይቁት ቁምነገር ናቸው። በርግጥ የባለጉዳዮችን እኩልነት ማክበር የፍትህ ጥያቄ ብቻ ሳይሆን የዳኝነት አካሉ ያለ አድሎ እንዲሰራ አስፈላጊም ጭምር ነው። ስለዚህም ዳኞች በተቻላቸው መጠን አድሎአዊነትን ከሚያንፀባርቁ አመለካከቶች ራሳቸውን በማራቅ ሁሉንም ተከራካሪ ወገኖች በእኩል ማየትና ማስተናገድ ይገባቸዋል። ከዚህ ጋር ተያይዞ በጾታ ላይ የተመሰረተ ልዩነት ላለማድረግም ተገቢውን ጥንቃቄ ማድረግ የሚገባ ሲሆን የዳኝነት ሂደቱ ለሌሎችም ሆነ ለወንዶች በእኩል ደረጃ ተደራሽ እንዲሆንና ፍትሃዊነት እንዲኖረው ማስቻል ተገቢነት ያለው ጉዳይ ነው። ዳኞች ከጠበቆች ፣ ከተከራካሪ ወገኖች እንዲሁም ከፍርድ ቤት ሠራተኞች ጋር በሚያደርጉት ማናቸውም ግንኙነት ይህንኑ በሚገባ ማሳየት ይገባቸዋል። ለምሳሌ

³² ዝኒ ከማሁ

በችሎት ላይ የቀረቡ ሴት ጠበቆችን “ የኔ ቆንጆ ” “ እናትዬ ” የመሳሰሉት ብሎ መጥራት ወሲባዊ ትንኮሳን የሚያመለክት ከሚችል ተግባር መቆጠብ አስፈላጊ ነው። እንዲሁም ለሴቶች ያለን የተዛባ አመለካከት የሚገልፁ ቃላትን ከመጠቀም መቆጠብ ተገቢ ነው። ለምሳሌ አንድ ዳኛ “ ይህ የክስ ማመልከቻ በሴት የተዘጋጀ መሆን አለበት ” በማለት የማመልከቻውን ይዘት የተቸ እንደሆነ ዳኛው በጾታ ረገድ የተዛባ አመለካከት እንዳለው ሊያመለክት ይችላል። ስለዚህ ዳኞች በፍርድ ሂደት ላይ በችሎት በሚያሳዩት ጠባይና አነጋገር ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።

2. ዳኞች በሕብረተሰቡ ውስጥ በዘር፣ በቀለም፣ በጾታ፣ በማህበራዊ አመጣጥ፣ በአካል ጉዳት፣ በእድሜ፣ በጋብቻ፣ በሌሎች ማህበራዊና ኢኮኖሚያዊ ምክንያቶች ላይ በመመስረት ልዩነቶች መኖራቸውን ማወቅና መረዳት አለባቸው። እነዚህ ልዩነቶች በማህበረሰቡ ውስጥ መኖራቸውን ዳኞች ከመረዳት አልፈው በነዚህ ምክንያቶች የተዛባ አመለካከት ይዘው አድሎአዊ ልዩነቶችን መፈፀም የለባቸውም። በየጊዜው በማህበረሰቡ ውስጥ የሚኖረውን የባህልና የማህበራዊ እሴቶች ለውጥን በመከታተል ማወቅ ተገቢ ሲሆን የተዛባ አመለካከት እንዳይኖርም ጥንቃቄ ለማድረግ ይጠቅማል። እዚህ ላይ ልብ ሊባል የሚገባው ነጥብ ከላይ በገለፅናቸው ምክንያቶች ዳኞች ልዩነት እንዳይደርጉና ልዩነት የሚያደርጉ መስለው እንዳይታዩ ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግ የሚገባቸው እንደሆነ ነው።

3. ዳኞች በዳኝነት ሥራቸው ላይ ከተከራካሪዎች በአንዳቸው ላይ ወይም በአንድ በተለየ የሕብረተሰብ ክፍል ላይ አድሎአዊ ልዩነትን ከሚያደርግ አነጋገር ወይም ተግባር መቆጠብ ይኖርባቸዋል። ይህም ማለት ለአንድ ወገን ተገቢውን ክብር አለመስጠትን የሚያንፀባርቁና የተዛባ አድሎአዊ አመለካከትን የሚያመለክቱ አስተያየቶችን፣ አገላለጾችን፣ ምልክቶችንና ድርጊቶችን መጠቀም ተገቢነት የለውም። ስለዚህም ዳኞች በዘር፣ በባህል ወይም በሌሎች ምክንያቶች ልዩነት ማድረጋቸውን ከሚያመለክቱ ድርጊቶች መቆጠብ ይኖርባቸዋል። ከዚህ ጉን ለጉን ዳኞች የሚጠቀሙባቸው ቃላት ለተከራካሪ ወገኖች ፍርድ ቤቱ ክብር የሚሰጥ መሆኑን የሚያመለክቱና የዳኛውን ትህትና የሚያስረዱ መሆን አለባቸው። ጠበቆችን ፣ ምስክሮችን ፣ ተከራካሪዎችን፣ ወዘተ የሚዘልፉና

የሚያዋርዱ ቃላትን መጠቀም በፍፁም የተከለከለ ነው። ከዚህ አንጻር ጠበቆችም ሆኑ ተከራካሪዎች እንዲህ ዓይነቱን አገላለፅ እንዳይጠቀሙ ዳኞች ክትትል ማድረግ ይኖርባቸዋል፤ ተጠቅመው እንኳን ቢገኙ ተገቢነት የሌላቸው አስተያየቶች መሆናቸውንና ፍርድ ቤቱ እንደዚህ ዓይነት የተዛቡ አመለካከቶችን እንደማይቀበልና በዝምታም እንደማያልፈው መግለፅ ተገቢ ነው። ዳኞች በወንጀል ጥፋተኛ ሆነው የተገኙ ሰዎችን በሚቀጡበት ጊዜ እንኳን ለተከላካሪ ተገቢውን ክብር መስጠታቸውን በሚያሳይ መልኩ እንጂ ተከላካሪን በሚያወግዝና በሚያወርድ አገላለፅ መጠቀም አይኖርባቸውም። በርግጥ ተከላካሪ ወንጀል በመፈፀሙ ምክንያት ላደረሰው በደል የሕብረተሰቡን ቁጣ በሚያሳይ መጠን ብቻ መጠነኛ ተግላፅ ማድረግ የዳኛው ኃላፊነት ቢሆንም ከመጠን ያለፈና አዋራጅ የሆኑ የስድብ ቃላትን መጠቀም ተገቢነት የለውም።

4. ከዚህ በተጨማሪ ዳኞች ለእያንዳንዱ ሰው ማለትም ለሁሉም ተከራካሪዎች፣ ምስክሮችና የሕግ አማካሪዎቻቸው ተገቢውን ክብርና እኩል እንክብካቤ ማድረግ ይኖርባቸዋል። በተለይም የፍርድ ሂደቱ ፍፁም ፍትሃዊና ሁሉንም ወገኖች በእኩልነት አይቶ የሚዳኝ መሆኑን በሚያሳይ መልኩ ነው ዳኞች መስራት የሚጠበቅባቸው። በተከራካሪ ወገኖች መካከል ልዩነት የሚያደርጉ መስለው መታየትም የለባቸውም። ለምሳሌ በችሎት ላይ ለአንደኛው ተከራካሪ ወገን ሃዘኔታን በገጽታም ሆነ በቃላት ማሳየት፣ ለአንደኛው ወገን ረዘም ያለ የመናገር እድል መስጠትና ሌላውን መንፈግ ፣ ለአንደኛው ወገን ንግግር ወይም ሃሳብ ብቻ ትኩረት መደረጉን የሚያሳይ ገጽታ ወይም ድርጊት ማሳየት ወዘተ የዳኛውን አድሎአዊነት ሊያንፀባርቅ ስለሚችል በተቻለ መጠን መወገድ ያለበት ባህርይ ነው። ከዚህ ጋር በተያያዘ መልኩ የሁሉንም ተከራካሪ ወገኖች አስተያየትና ክርክር በጥሞና ማድመጥና በትኩረት መከታተል የሚያስፈልግ ሲሆን ለሁሉም ወገኖች እኩል ክብር መስጠትም በጣም አስፈላጊ ነው።

5. ዳኞች መድልዎን ከሚያራምዱ ድርጅቶች አባልነት መራቅ አለባቸው። ዳኞች በተለያዩ የግብረ ሰናይ ስራዎች ሊሳተፉ ይችላሉ። ይሁንና፣

1. ገለልተኛ መሆናቸውን ጥያቄ ውስጥ ሊያስገባ በሚችል መልኩ ወይም ከዳኝነት ስራቸው ጋር በሚጋጭ መልኩ መሳተፍ የለባቸውም።
2. ለእንደዚህ አይነት ድርጅቶች ገንዘብ ለማሰባሰብ ከሚደረግ እንቅስቃሴ እራሳቸውን መቆጠብ ይኖርባቸዋል።
3. በፍርድቤት ክስ ሊኖረው ይችላል ብለው በሚገምቱት ድርጅት ተሳታፊ ከመሆን መታቀብ ይኖርባቸዋል።

መወያያ ጥያቄዎች

1. ከእኩልነት መርህ ጋር የሚቃረን ዳኛው ከማድረግ ሊቆጠብባቸው የሚገቡ ባህርያትን አንስታችሁ ተወያዩበት።
2. ዳኛው በድርቅ ለተጎዱ ወገኖች እርዳታ ለማሰባሰብ በጎ አድራጎት ድርጅት መስራች ብቻ ሳይሆን፣ እርዳታ ለማሰባሰብ በሚደረጉ እንቅስቃሴዎች ላይ ንቁ ተሳታፊ መሆን ከአገራችን ተጨባጭ ሁኔታ አንጻር እንዴት ይታያል፤

2.2.6. በዳኝነት ስራ ትጋትና ጥረት ማሳየት (due diligence)

1. ዳኛው በዳኝነት ስራው ላይ ተገቢውን ትጋትና ጥረት ማሳየት፣ እንዲሁም ስለህግ ያለውን ዕውቀት ለማዳበር ዘወትር ጥረት ማድረግ አለበት።³³ ዳኛው ማሳየት የሚገባው ጥረትና ትጋት በዕውቀት፣ ክህሎት፣ ጥልቀት ባለው አስተሳሰብና በቂ ዝግጅት የተደገፈ መሆን ይኖርበታል። የዳኝነት ስራውን በሚያከናውንበት ጊዜ ዳኛው በበቂ የህግ ዕውቀት ላይ ተመስርቶ መሆን አለበት። ዳኛው ለአልኮልና ለተለያዩ ሱሶች የተጋለጠ እንደሆነ የዳኝነት ስራ የሚጠይቀውን ትጋትና ጥረት ማሳየት ሊሳነው ይችላል። በተጨማሪም ዳኛው የግል ባህሪይ የተረጋጋ ካልሆነና በቂ ልምድ የሚያንሰው ከሆነ የዳኝነት ስራ የሚጠይቀውን ብቃትና ችሎታ ሊጎድለው ይችላል።
2. ዳኛ የቀረበለት ጉዳይ በፍፁም ጥንቃቄ ማየት፣ መመርመርና ያለ አድሎ መወሰን ሲኖርበት ይህም የዳኝነት ብቃት መገለጫ ነው። እንዲሁም ዳኛው ህጎች በትክክል ተግባራዊ ማድረግ ያለበት ሲሆን በፍርድ ሂደትም ቢሆን የተከራካሪ ወገኖች መብት ሙሉ በሙሉ እንዲከበር የማድረግ ኃላፊነት አለበት።

³³ ዝኒ ከማሁ ገጽ 119

በተለይም የፍርድ ሂደቱ ፍትሃዊና ግልፅ እንዲሁም አግባብነት ያለው መሆኑን ማረጋገጥ ተገቢ ነው። በርግጥ የዳኛው ጥረትና ትጋት በተለያዩ ነገሮች ሊወሰን ይችላል። ለምሳሌ ዳኛው ከፍተኛ የስራ ጫና ያለበት እንደሆነና ብቃት ባላቸው የድጋፍ ሰጪ ሰራተኞች የማይደግፍ እንደሆነ እንዲሁም የዳኝነት ስራውን በተገቢ ሁኔታ ለመምራትና ለማሻሻል በቂ ሀብት ያልተመደበለት እንደሆነ ዞሮ ዞሮ የዳኝነት ስራውን በብቃትና በትጋት ለማከናወን የሚቸገር መሆኑ የሚያጠራጥር ነገር አይደለም።

3. ዳኞች ሁልጊዜም ቢሆን የስራ ሰአትን አክብረው በመገኘት አርአያነት ማሳየት ይገባቸዋል።
4. ዳኞች ስራቸውን በትጋት ማከናወን ይችሉ ዘንድ በቂ ዕረፍት ማግኘት ይገባቸዋል። የዳኛው ማህበራዊ ህይወትና የቤተሰብ ኃላፊነት ከግምት ገብቶ በአመት ውስጥ በቂ ጊዜ በአረፍት ላይ መቆየት አለበት። ይህ ዕረፍት ዳኛው በተሻለ ሁኔታ ጤንነቱ እንዲጠበቅና የአዕምሮ ዕረፍት እንዲያገኝ ነው። ከዚህ ባሻገር ዳኛው የራሱን ክህሎትና ዕውቀት የሚያሻሽልበት ጊዜም ያስፈልገዋል። የዳኝነት ስራ ከፍተኛ ጫናን የሚፈጥር በመሆኑ በዳኞች ላይ ጭንቀት ሊፈጥር እንደሚችል በሌሎች ሀገሮች የተደረጉ ምርምሮች ያሳያሉ።³⁴ ስለዚህም ዳኞች የምክር አገልግሎት ሊያስፈልጋቸው ይችላል።
5. የዳኞች ቀዳሚ ስራ የዳኝነት አገልግሎት በመሆኑ ዳኞች ከየትኛውም ተግባር የዳኝነት ስራቸውን በማስቀደም በከፍተኛ ትጋትና ጥረት ማከናወን ይጠበቅባቸዋል። በተለይም የሚቀርቡላቸው ክርክሮች በአግባቡ ማስተናገድና ተገቢውን ፍርድ መስጠት የዳኞች ኃላፊነት ነው። ከዚህም የተነሳ አንድ ዳኛ ሌሎች ኃላፊነቶች በመንግስት ተሰጥቶት ሌላ ስራ እንዲያከናውን ቢመድብም እንኳን በቅድሚያ ከፍ/ቤቱ ኃላፊዎች ጋርና አብሯቸው ከሚሰራቸው ዳኞች ጋር በመመካከር የዳኝነት ስራው ወይም ተግባሩ እንዳይስተጓጎል ማድረግ ይኖርበታል። ነገር ግን ኃላፊነት በመውሰዱ ምክንያት የዳኝነት ስራው የሚስተጓጎል እንደሆነ ዳኛው ሌላ ስራ ከመስራት መቆጠብ አለበት። ዳኞች በትርፍ ጊዜያቸው ሌሎች ስራዎችን በማከናወን ገቢ የሚያገኙ እንደሆነ ይህ ሁኔታ ተፈታትኗቸው ለመደበኛ ስራቸው ትኩረት እንዲነፍጉ ሊያደርግ

³⁴ ዝኒ ከማሁ

ይችላል። ከዚህም አልፎ ዳኞች የያዙትን ከፍተኛ ኃላፊነት የህዝብ አገልጋይነት ወደ ጎን ትተው ገቢያቸውን ማዳበር ላይ ትኩረት ሊያደርጉ ይችላሉ። የዳኝነት ስራ የህዝብ አገልጋይነት/community service/ መሆኑን በመገንዘብ ዳኞች በመደበኛ ስራቸው ላይ ተገቢ ያልሆነ ጫናዎችን ከሚፈጥሩባቸው ሌሎች ስራዎች ራሳቸውን ማግለል ወይም መቆጠብ ይጠበቅባቸዋል።

6. አንድ ዳኛ ሙያዊ ዕውቀቱን ክህሎቱን ከዳኝነት ስራ በተለይም ውሳኔዎችን ከመስጠት ባሻገር የፍ/ቤቱን የስራ አፈፃፀም ለማሻሻል የሚበጁ ሌሎች ተግባራት ላይም ማዋል ይጠበቅበታል። ይህ ማለት ዳኞች ውሳኔ የመስጠት ወይም የፍርድ ስራን በአግባቡ የማከናወን ክህሎትና ችሎታ ብቻ አይደለም የሚያስፈልጋቸው ። ከዚህ በተጨማሪ የፍ/ቤትን ስራ በአግባቡ ለመምራት ብቃትም ሊጎናፀፉ ይገባል። ይህም ማለት ዳኛው በሚሰራበት ፍ/ቤት ውስጥ የፍትህ አስተዳደር ስራ ውጤታማና ቀልጣፋ በሆነ መልኩ እንዲመራ የማድረግ ተጨማሪ ኃላፊነት አለበት። ይህ ኃላፊነት የጉዳዮች አመራርን፣ የፋይል አያያዝን ፣ የፍ/ቤቱን ሀብት በአግባቡ ጥቅም ላይ እንዲውል ክትትል ማድረግን፣ እንዲሁም የፍ/ቤቱን ድጋፍ ሰጪ ሰራተኞች መምራትን ያጠቃልላል። ዳኛው የያዛቸውን ጉዳዮችን በፍጥነት እንዲያልቁ በትጋት የማይሰራ ከሆነ ጉዳዮች በተጓተቱ ቁጥር በፍ/ቤቱ ላይ ተጨማሪ ወጪን ማስከተላቸውና የፍትህ አስተዳደርን ውጤታማነት ማስተጓጎላቸው አይቀርም። ስለዚህም ዳኞች የፍትህ አስተዳደር ስራ በአግባቡ እንዲያከናውን እንዲሁም የፍ/ቤት ኃላፊዎች የዳኝነት ስራን በአግባቡ ለመምራት ለሚያደርጉት ጥረት ተገቢውን ድጋፍ ማድረግ የዳኝነት ትጋት የሚጥልባቸው የስነ ምግባር ግዴታ ነው።

7. የፍ/ቤት ፋይሎች በስርዓት እንዲጠብቁና እንዳይጠፉ ዳኞች ተገቢውን ጥረት ማድረግ ይኖርባቸዋል። በተለይም የፋይል አያያዝ ስርዓቱ በዘመናዊ ቴክኖሎጂ እንዲደገፍ ማድረግ አለባቸው። ፋይሎች በሚጠፉበት ጊዜም እነዚህ የጠፉ ፋይሎች የሚገኙበትን ስርዓትና ሆነ ተብሎ እንዲጠፉ መደረጉ ከተጠረጠረ ደግሞ ምርመራ የሚካሄድበትን ስርዓት መበጀት አለበት።

8. የፋይል አያያዝ ስርዓትን ኮምፒዩተራይዝ ማድረግ፣ በፍ/ቤት የሚሰጡ አገልግሎቶች እስታንደርድ እንዲኖራቸው በማድረግ የሚፈፀሙበትን ጊዜ ማስቀመጥ የሚያስፈልገውን ከመሆኑም በላይ ተጠቃሚው ህብረተሰብ በፍ/ቤቶች አገልግሎት አሰጣጥ ዙሪያ የሚያነሳቸውን ቅሬታዎች አስተያየቶች በየወቅቱ በመመርመር ወቅታዊ ምላሽ መስጠት ያሻል።
9. ዳኞች የዳኝነት ስራን በአግባቡ ለማከናወን የሚያስችላቸው ዕውቀት፣ ክህሎትና ጥሩ የግለ ሰብዕና ለማዳበርና ለማጎልበት ብርቱ ጥረት ማድረግ የሚገባቸው ሲሆን በተለይም ለዚህ አላማ በፍ/ቤት የሚዘጋጁ ስልጠናዎች በንቃት መከታተልና ፍ/ቤት የሚያቀርቡላቸውን ግብዓቶች እየተጠቀሙ ሙያዊ ብቃታቸውን ለማሻሻል የማያቋርጥ ጥረትና ትጋት ማሳየት ይኖርባቸዋል።³⁵ በርግጥ ዳኞች ነፃነት ቢኖራቸውም በዚያው ልክ ደግሞ የዳኝነት ስራን በከፍተኛ ስነ ምግባር የማከናወን ኃላፊነት አለባቸው። ዳኞች ከተጣለባቸው የስነ ምግባር ግዴታዎች መካከል የዳኝነት ስራን በከፍተኛ ሙያዊ ብቃትና ትጋት የማከናወን ጉዳይ ነው። የዚህ አይነቱን ከፍተኛ የሙያ ብቃት ለማግኘት ዳኛው በስልጠናዎች ላይ የመሳተፍ ግዴታ እንዳለው ሁሉ ሙያዊ ክህሎቱንና ችሎታውን ለማሻሻልና በየጊዜው እያዳበረ ለመሄድ የሚያጎናፅፋቸው የተለያዩና ጠለቅ ያሉ ስልጠናዎች ጀምሮ የሆኑ ዳኞች የዳኝነት ሙያንና ክህሎትን የሚያጎናፅፋቸው የተለያዩና ጠለቅ ያሉ ስልጠናዎች የማግኘት መብት አላቸው። እነዚህ ስልጠናዎችም በመሰረታዊ የስነ ስርዓት ህጎች ላይ ብቻ ሳይሆን በተጨማሪም ህግን ተግባራዊ ማድረግ በህብረተሰቡ ህይወት ላይ የሚኖረው ተፅዕኖ ጭምር ዳኞች በሚገባ አውቀው የህብረተሰቡን ችግሮች ከግምት ያስገቡ ውሳኔዎችን መስጠት የሚያስችላቸው መሆን ይገባዋል። በዚህ ረገድ የባንግሎር የዳኝነት ስነምግባር ሃተታ በምክንያት ሰነድ ላይ የሰፈረውን እንመልከት። እንዲህ ይነበባል፡-

The trust that citizens place in the judicial system will be strengthened if a judge has a depth and diversity of knowledge which extends beyond the technical field of law to areas of important social concern, as well as courtroom and personal

³⁵ ዝኒ ከማሁ ገጽ 123

skills and understanding enabling the judge to manage cases and deal with all persons involved appropriately and with sensitivity.

ከዚህ አስተያየት እንደምንረዳው የዳኞች ዕውቀት ቴክኒካዊ የሕግ ዕውቀት ያለፈ መሆን ይኖርበታል። በተለይም ዳኞች ወሳኝ የሆኑ ማህበራዊ ጉዳዮች ላይ ሰፊ ያለ ዕውቀትና መረጃ ሊኖራቸው እንደሚገባ መገንዘብ አስፈላጊ ነው። ከዚህም አልፎ የችሎት አመራር፣ የተለያዩ ባለጉዳዮችን እንደየጠባያቸው የመረዳትና የማዳመጥ፣ እንዲሁም የጉዳዮች አመራር ክህሎት ሊኖራቸው ይገባል። እነዚህን ክህሎቶች እንዲጨብጡም በተለያዩ ወቅታዊ ጉዳዮች ላይ የሚያተኩሩ ስልጠናዎችን ማግኘት አለባቸው። ከዚህ አኳያ ስለ አንዳንድ ወቅታዊና አከራካሪ ጭብጦች በተለይም ስለ ስነፆታ ፣ ዘር ፣ የሕብረተሰቡ ጥንታዊ ባህላዊ እሴቶች ፣ [indigenous cultures] የተለያዩ ሃይማኖቶች፣ የኤች አይ ቪ ሰለባዎች፣ አካል ጉዳተኞች ወዘተ ላይ ዳኞች ስልጠና እንደሚያስፈልጋቸው በምርምር ተረጋግጧል።³⁶ በእርግጥ ከነዚህ ወቅታዊ ጉዳዮች ባሻገር የዳኝነት ሥራ አዲስ ለሚሾሙ ዳኞችም ሆነ ሰፊ ልምድ ላላቸው የሕግ ሙያተኞች ጭምር አዲስ ነው የሚሆንባቸው ፣ ምክንያቱም ከዚህ በፊት እነዚህ ሰዎች የማያውቁትን አዳዲስ እውቀትና ክህሎት በተለይም የዳኝነት ሥነ ምግባር፣ የችሎት አመራር ፣ እንዲሁም ከተከራካሪ ወገኖች ጋር ሊኖር የሚገባ ግንኙነት፣ ወዘተ ላይ የሚያገኙበት ነውና። ስለዚህም ዳኞች በዳኝነት ሥራ ላይ ተገቢውን ትጋትና ጥረት እንዲያሳዩ እንዲሁም በየወቅቱ ከሚለዋወጡ ሁኔታዎችና አዳዲስ ሕጎች ጋር በሚገባ እንዲተዋወቁ በተለያዩ ርዕስ ጉዳዮች ዙሪያ የሥራ ላይ ስልጠና ያስፈልጋቸዋል። መንግሥትም ቢሆን ይህንን በቅጡ በመገንዘብ ለዳኞች ስልጠና የሚያስፈልገውን በጀት መመደብ ያለበት ሲሆን የዳኞችም ስልጠና በፍ/ቤቶች እንጂ በሌላ ማንኛውም አካል ሊመራ ወይም ሊሰጥ አይገባም። በዚህ በኩል አንድ ግንዛቤ ሊወሰድበት የሚገባው ነጥብ ዳኞች በዕለት ተዕለት የዳኝነት ተግባራቸው ምክንያት ባገኙት ዕውቀት ብቻ በየቀኑ የሚያጋጥማቸውን ውስብስብ የሆኑ የማህበረሰቡን ችግሮች ለመፍታት ብቃት አላቸው ብሎ መገመት ከባድ ነው። ምክንያቱም አሁን ባለንበት ጊዜ የሕብረተሰቡ አኗኗር

³⁶ ዝኒ ከማሁ

ከጊዜ ወደ ጊዜ እየተወሳሰበ ከመምጣቱም በላይ በየጊዜው እየተለዋወጠ የሚገኘው የቴክኖሎጂ ዕድገትና የመረጃ ፍሰትም ተከታታይ ስልጠናዎችን የግድ ይላል።

11. ዳኞች ሁልጊዜም ቢሆን በየወቅቱ ከሚፈጠሩ አዳዲስ የዓለምአቀፍ ሕግ መርሆዎች ጋር በተለይም የዓለም አቀፍ ስምምነቶችና የሰብዓዊ መብቶች ድንጋጌዎች ጋር በሚገባ መተዋወቅና ዕውቀታቸውን ማዳበር አለባቸው።³⁷ አሁን ያለንበት ወቅት የግሎባላይዜሽን ጊዜ በመሆኑ ምክንያት የዓለምአቀፍ ሕግ ከመቼውም ጊዜ በላቀ ሁኔታ አስፈላጊቱ እየጨመረ በመምጣቱ ዳኞች በዋናነት ሰብዓዊ መብቶችን የሚመለከቱ የአለምአቀፍ ህግጋትን እንዲያውቁ ያስፈልጋል። ከዚህ አንጻር በባንግሎር የዳኝነት ሥነምግባር ሃተታ ዘምክንያት ሰነድ ላይ የሰፈረውን አስተያየት እንደሚከተለው አቅርበነዋል።

increasing relevance Of international law in relations between the individual and the State, it is necessary that the powers entrusted to a judge must be exercised, not only in accordance With domestic law, but also, to the full extent that domestic law permits, in a way consistent with the principles of international law recognized in modern democratic societies. Subject to any requirements of local law, whatever the nature of his or her duties, a judge cannot properly ignore, or claim ignorance of, international law, including the international law of human rights, be it derived from customary international law, the applicable international treaties or the regional human rights conventions, where applicable.³⁸

12. አንድ ዳኛ የዳኝነት ሥራውን በጠቅላላና ለርዕሱ የተመደቡትን ጉዳዮች በተቻለው መጠን ሁሉ በፍጥነት ፣ ፍትሃዊ በሆነ መንገድና በአጭር ጊዜ

³⁷ ዝኒ ከማሁ ገጽ 126
³⁸ ዝኒ ከማሁ

ውስጥ ለማከናወን ተገቢውን ጥረት ማድረግ ይኖርበታል።³⁹ ዳኞች የያዟቸውን ጉዳዮች በቅልጥፍና እና ውጤታማ በሆነ መንገድ በሚያዩበት ወቅት በፍርድ ሂደቱ ሁሉም ተከራካሪ ወገኖች በቂ የሆነ የመደመጥ ዕድል እንዲያገኙና ተከራካሪ ወገኖች ያቀረቧቸው ሁሉም የክርክር ጭብጦች ያለ አንዳች መዘግየትና ከፍተኛ ወጪ ሳያስከትል በአጭር ጊዜ ውስጥ እልባት ማግኘት አለበት። ዳኞች ሁልጊዜም ቢሆን ጉዳዮች በአላስፈላጊ ምክንያቶች እንዳይንተቱና ባለጉዳዮችም በዚህ ሳቢያ ለአላስፈላጊ ወጪና እንግልት እንዳይጋለጡ ለማድረግ ብርቱ ጥረት ማድረግ የዳኝነት ትጋት የሚጠይቀው ዋነኛው የዳኞች የሥነ ምግባር ግዴታ ነው። በርግጥ ጉዳዮችን በፍጥነት ለመወሰን ዳኞች የተለያዩ አማራጭ የሙግት መፍቻ ዘዴዎችን ሊጠቀሙ ይችላሉ። አንዳንዴም ባለጉዳዮች ክርክራቸውን በስምምነት [settlement] እንዲቋጩ ግራ ቀኙን ማበረታታት ተገቢ ሊሆን ይችላል። ዳኞች ጉዳዮችን በቅልጥፍና አይተው እልባት እንዲያገኙ ማድረግ አለባቸው ሲባል በርግጥ ስለ ፍርድ ጥራት፣ ህጋዊነትና ፍትሃዊነት መጨነቅ አይገባቸውም ማለት ሳይሆን ለነዚህ እሴቶችም እየሰሩ በተመሳሳይ ሁኔታ ጉዳዮች በፍጥነት ለመወሰንም ዘወትር የሥራ ሰዓትን አክብረው በችሎት ላይ መገኘት የሚገባቸው ሲሆን ከእነርሱ ጋር የሚሰሩ ድጋፍ ሰጪ ሰራተኞች ፣ እንዲሁም ጠበቆችና ተከራካሪ ወገኖችም ቢሆን ከዳኞች ጋር በመተባበር የቀጠሯቸውን ሰዓት አክብረው እንዲገኙ ዳኞች ጥረት ማድረግ ይጠበቅባቸዋል። ከዚህ በተጨማሪ እያንዳንዱ ዳኛ በእጁ የሚገኘውን ጉዳይ በተቻለው አቅም ሁሉ በፍጥነት መወሰን ያለበት ሲሆን ለሚሰጣቸው ውሳኔዎችም ተገቢውን ምክንያት አግባብ ባለው ሕግ አስደግፎ በፍርዱ ውስጥ በሚገባ ማተት አለበት። ይህ እንደተጠበቀ ሆኖ ባለጉዳዮች ወይም ጠበቆች በቀጠሮ ላይ ያሉ ጉዳዮች ስላሉበት ደረጃ እንዲያውቁ ግልፅ የሆነ የአሰራር ስርዓት በማስፈን ተግባራዊ ማድረግ የሚጠበቅባቸው ሲሆን ከዚህ ጉን ለጉን ደግሞ ያለአግባብ የዘገዩ ጉዳዮች ለምን እንደዘገዩ ቅሬታ ያላቸው ወገኖች አቤቱታ አቅርበው ምክንያቱን የሚያብራራ መረጃ የሚያገኙበትን አሰራር መቀየስ አለባቸው።

³⁹ ዝኒ ከማሁ ገጽ 127

13. ዳኛ በማንኛውም ጊዜ በአሰራሩና በችሎት አመራሩ የፍርድ ቤቱን ክብርና ግርማ መጠበቅ ያለበት ሲሆን በችሎት በርሱ ፊት የቀረቡትን ጠበቆች ፣ ተከራካሪዎች ፣ ምስክሮችና እማኞችን በትዕግሥት ፣ በማክበርና በትህትና በማዳመጥ ክርክር ጭብጥ ጋር አግባብነት ያለውን ሃሳባቸውን ማስጨረስ ይኖርበታል።⁴⁰ በዳኛው ኃላፊነት ሥር የሚሰሩ ሌሎች የፍርድ ቤቱ ድጋፍ ሰጪ ሰራተኞችም ይህንኑ አክብረው እንዲገኙ ተገቢውን ክትትል ማድረግ አለበት። የፍርድ ቤቱን ክብር ማስጠበቅ ሲባል በችሎት ላይ የታደሙ ወገኖች በሙሉ የክርክር ሂደቱ በተለመደው ሥነሥርዓት እንዲካሄድ ስርዓት እንዲጠብቁና የክርክር አካሄድ ስነስርዓቶችን እንዲያከብሩ ማድረግ ነው። የፍርድ ቤቱን ግርማና ሞገስ ማስጠበቅ ደግሞ በችሎት ላይ የታደሙ ወገኖች በሙሉ በሰለጠነ አካሄድና በጥሞና የፍርድ ሂደቱን እንዲከታተሉ ማድረግ ሲሆን ዳኛው በገፅታው ላይ በሚነበበው ስሜትና በአነጋገሩ ፍርድ ቤቱ የቀረበለትን ክርክር በጽኑ ሁኔታና በአግባቡ [seriously and with fair consideration] እንደሚመለከተው ማሳየት ነው። በርግጥ አንድ ልብ ሊባል የሚገባው ጉዳይ ቢኖር የፍርድ ቤቱን ግርማና ሞገስ ወይም ክብር ለማስጠበቅ በሚደረግ ጥረት ውስጥ ይህ ነው ተብሎ ሊወሰድ የሚችል የታወቀ እስታንዳርድ የለም። በመሆኑም ብዙውን ጊዜ እንደዚህ ዓይነቱ ጉዳይ ለዳኞች ውሳኔ [discretion] የተተወ በመሆኑ በዳኞች መካከል የአሰራር ልዩነት ይስተዋላል። አንደኛው ዳኛ የችሎቱን ክብርና ግርማ የሚነካ ባህርይ ነው ብሎ የሚፈረጀው ድርጊት በሌላኛው ዳኛ እንደ ተገቢ ድርጊት ሊወሰድ ይችላል። ከዚህ ጋር በተያያዘ በተለይም በኛም ሀገር በዳኞች መካከል የአሰራር ልዩነት የሚስተዋል ሲሆን ብዙውን ጊዜ ያለአግባብ ለትንሹም ለትልቁም የችሎት ሥነሥርዓት አላከበርክም በሚል የባለጉዳይን ቀልብ መግፈፍ አልፎ አልፎ ይታያል። ከዚህም የተነሳ ዳኞች ልብ ሊሉት የሚገባው ነጥብ ቢኖር የዚህ ዓይነቱ ድርጊታቸው ይልቁንም የፍርድ ቤቱን ግርማና ሞገሥ የሚነካ ተግባር መሆኑን ተረድተው ከዚህ ዓይነቱ ተግባር በመራቅ ባለጉዳዮችንና ጠበቆችን በትዕግሥት፣ በማክበርና በትህትና ማስተናገድ ይጠበቅባቸዋል። በርግጥ እንዲህ ሲባል የችሎት ሂደትን የሚያውኩ ተግባራት በተከራካሪዎች ወይም በጠበቆቻቸው በሚፈፀምበት ጊዜ ዳኞች እጃቸውን አጣጥፈው መቀመጥ አለባቸው ለማለት ሳይሆን የችሎት

⁴⁰ ዝኒ ከማሁ ገጽ 128

ሂደቱን የሚያውክ ነገር ባልተፈፀመበት ሁኔታ ለጥቃቅን ነገሮች ባለጉዳዮችን ማስደንገጥ ተገቢነት የለውም ለማለት ነው። ከላይ የገለፅነውን ሀሳብ በባንግሎር የዳኝነት ሥነምግባር ሃተታ ዘምክንያት ሰነድ ላይ የሰፈረ አንድ አስተያየት ጉዳዩን በሚገባ ስለሚያብራራው እንደሚከተለው አቅርቦንዋል።

In court and in chambers, a judge should always act courteously and respect the dignity of all who have business there, A judge should also require similar courtesy from those who appear before him or her, and from court staff and others subject to the judge's direction or control. A judge should be above personal animosities, and must not have favourites amongst advocates appearing before the court. Unjustified reprimands of counsel, offensive remarks about litigants or witnesses, cruel jokes, sarcasm, and intemperate behaviour by a judge undermines both order and decorum in the court. When a judge intervenes, he or she should ensure that impartiality, and the perception of impartiality, are not adversely affected by the manner of the intervention.⁴¹

15. በመጨረሻም ዳኞች የዳኝነት ሥራን በትጋትና ጥረት እንዳያከናውኑ ከሚያደርጋቸውና አግባብነት ከጉደላቸው ድርጊቶች ሊታቀቡ ይገባል። በተለይም መዝገቦችን ለዳኞች የማከፋፈል ኃላፊነት ያለበት ዳኛ የባለጉዳዮችን ወይም የጠበቆችን ወይም የሥራ አስፈጻሚውን የመንግሥት አካል ፍላጎት ብቻ ከግምት በማስገባት መዝገቦችን ለአንድ ችሎት ወይም ለሌላ ችሎት ማከፋፍል እያለበት አንድ ጠበቃ ወይም ባለጉዳይ ጉዳያቸውን እንዲያይ ለሚፈልጉት ዳኛ እንዲሰጥ ማድረግ ተገቢነት የለውም። ምክንያቱም ጉዳዮች በተወሰኑ ዳኞች ወይም ችሎቶች እጅ ተከማችተው በፍጥነት እልባት እንዲያገኙና እንዳይቋጩ ሊያደርግ ከመቻሉም በላይ በጥቂት ዳኞች ላይ ተገቢ ያልሆነ የሥራ ጫና ሊፈጥር ይችላል። ስለዚህም የመዝገብ ክፍፍል በሚደረግበት ወቅት ከሁሉም ዳኞች ጋር ውይይት በማካሄድ ፍትሃዊ

⁴¹ ዝኒ ከማሁ ገጽ 129

እንዲሆን መጣር የሚያስፈልገው ሲሆን ክፍፍሉ በቁጥርም ሆነ በጉዳዩ ውስብስብነት ለሁሉም ዳኞች እኩል መከፋፈል ይኖርበታል።

16. አንድ ጉዳይ ለአንድ ዳኛ ከተሰጠ በኋላ በምንም ዓይነት ዳኛው በሕመም ምክንያት ወይም ከጥቅም ግጭት የተነሳ ጉዳዩን ለማየት የማይችል ካልሆነ በቀር ጉዳዩን እንዳያይ ለማድረግ መዘዘቡ ከርሱ ሊወሰድ ወይም ሊነጠቅ አይገባም። አንድን ጉዳይ እንዳይመለከት መደረግ የሚችለው አግባብ ያለውን የሕግ ሥነሥርዓት ተከትሎ ዳኛው ጉዳዩን ከማየት ራሱን ማንሳት ወይም ማግለል ካለበት ብቻ ነው። የዚህ ዓይነቱም ውሳኔ ቢሆን በሌሎች የመንግሥት አካላት ጣልቃ ገብነት ወይም ተጽኖ ሊወሰን አይገባም። ይልቁንም አግባብነት ያላቸውን ህጎችና ዓለምአቀፍ የሰብዓዊ መብቶች ድንጋጌ ተከትሎ ሊሆን ይገባል።

17. ከዚህ በተጨማሪ ዳኞች የድጋፍ ሰጪ ሰራተኞችን ያለአግባብ ከመደበኛው ሥራ ጋር ግንኙነት በሌላቸው ሁኔታዎች የተለያዩ ተግባራትን እንዲያከናውኑ ማስገደድና የሥራ ጫና እንዲበዛባቸው ማድረግ አይገባቸውም። በተለይም የራሳቸውን የግል ሥራ እንዲሰሩ አላስፈላጊ ጫና እና ግፊት ማሳደር ተገቢነት የለውም።

መወያያ ጥያቄዎች

1. በአንድ ችሎት በተያዘ ጉዳይ ዳኛው ውሳኔ ሲጽፍ ተከላኝ ያቀረባቸውን የህግ ክርክሮች ለጉዳዩ አግባብነት የላቸውም ብሎ ስላመነ በቀረቡት የህግ ክርክሮች ላይ ሳይተችበት በተከላኝ ላይ ውሳኔ ሰጠ። ዳኛው ይህንን ማድረግ ለከላኝ ያደላ መሆኑን ያመለክታል በሚል በዳኛው ላይ ክስ ቀረበበት። በእርግጥ ዳኛው አድልዎ ፈጽሟል ሊባል ይችላል?
2. የዳኛውን ትጋትና ጥረት በሚመለከት ከጫት ጋር በተያያዘ ምን አይነት ባህርይ ሊኖረው እንደሚገባ ተወያዩበት።

የአቃቤ ህግ የስነምግባር መርሆዎች

የተለያዩ የህግ ስርአት በሚከተሉ አገሮች ተመሳሳይ የሆነ የአቃቤ ህግ ሚና ለማስቀመጥ ያስችግራል። ይሁንና በብዙዎቹ አገሮች በአቃቤ ህግ የሚሰሩት ስራዎች የሚከተሉት ናቸው ማለት ይቻላል።

1. የወንጀል ምርመራ ስራን መምራትና መቆጣጠር፤
2. የወንጀል ምርመራ መዘገብን መርምሮ ክስ ለመመስረት ወይም መዘገቡን ለመዘጋት መወሰን፤
3. በፍርድ ቤት የወንጀል ክስ መስርቶ መከራከርና ክሱን ለማቆም መወሰን፤
4. በማስረጃ ከተረጋገጠው የወንጀል ድርጊት ጋር ተመጣጣኝ የሆነ የቅጣት ውሳኔ ማቅረብ፤
5. በፍርድ ቤት በሚሰጥ ውሳኔ ላይ ይግባኝ ማቅረብና መከራከር
6. በህግ የተፈቀደ በሆነ ጊዜ ለአነስተኛ የወንጀል ድርጊቶች ከወንጀል ክስ ውጭ በሌላ መልኩ ክርክሩን መጨረስ፤
7. የወንጀል ፖሊሲ ተግባራዊ እንዲሆን መቆጣጠር
8. የወንጀል ፍትህ ስርአቱን ለአጠቃላይ ህብረተሰቡ ማሳወቅና ማስተማር

አቃቤ ህግ በህግ ከሚያከናውነው ስራ አንጻር ሊከተላቸውና ሊተገብራቸው የሚገቡ ሙያው የሚጠይቃቸው የስነምግባር ደረጃዎች አሉ።

2.3.1. መልካም ሙያዊ ተግባር

በወንጀል ፍትህ አስተዳደር ውስጥ መሰረታዊ አንቀሳቃሾች እንደመሆናቸው መጠን ዐቃብያነ ሕግ ዘወትር ለሙያቸው ክብር መታመንና በጽኑ መቆም አለባቸው።⁴² እንደሚታወቀው ሁሉ ዓለም አቀፍ የሰብዓዊ መብቶች መግለጫ በሕግ ፊት እኩል ሆኖ የመታየትን ፣ ንፁህ ሆኖ የመገመትን፣ እንዲሁም ነፃና ገለልተኛ በሆነ የፍርድ አካል

⁴² በአቃቤ ህግ ሚና ላይ የተባበሩት መንግስታት መመሪያዎች አንቀጽ 3ትን ይመልከቱ። በተጨማሪም standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors adopted by the international Association of Prosecutors on the twenty third day of April 1999 article 1 ይመልከቱ።

ፍትሃዊና ግልፅ በሆነ መንገድ የመዳኘት መብትን፣ እንደቁልፍ መሰረታዊ ሰብዓዊ መብቶች መደንገጉ ግልፅ ነው። ከዚህም የተነሳ ዐቃብያነ ሕግ በወንጀል ፍትህ አስተዳደር ውስጥ በእነዚህ መርሆዎች ለመመራትና እነዚህን መርሆዎች ተግባራዊ ለማድረግ ከፍተኛ ሙያዊ ጥረት ማድረግ ይጠበቅባቸዋል። ዐቃብያነ ሕግ በፍትህ አስተዳደር ውስጥ ወሳኝ ሚና የሚጫወቱ በመሆኑና አስፈላጊ የሆኑ ሃላፊነቶቻቸውን ስለመወጣት ያሉት ሕጎች እነዚህን መርሆዎች ዐቃብያነ ሕግ እንዲያከብሯቸውና እንዲገዙባቸው ሊያበረታቱ ይገባል። በዚህም ፍትህና ርትዕ የተሞላው የወንጀል ፍትህ ስርዓትና ለዜጎች ከወንጀል መጠበቅ ከፍተኛ እገዛ የሚያደርግ ስርዓትን መፍጠር ይቻላል።

ዐቃብያነ ሕግ በወንጀል ፍርድ ሂደት ውጤታማ፣ ገለልተኛና ፍትሃዊ እንዲሆኑ የሚያስፈልግ ሲሆን እነዚህን የሥነምግባር መርሆዎች ለመላበስም ለሙያቸውና ለሕግ መታመን ይኖርባቸዋል። ሥራቸውንና ኃላፊነታቸውንም በነዚህ የሙያ የስነምግባር መርሆዎች መሰረት ማከናወን የግድ ይላል። ከዐቃብያነ ሕግ የላቀ ስብዕናና ክፍ ያለ ሥነምግባር ይጠበቃል። ከዚህ ጉን ለጉን በየጊዜው የሚደረገውን የሕጎች ለውጥና አዳዲስ ሕጎችን በመከታተል ራሳቸውን በበቂ መረጃና ዕውቀት ማነፅ ይገባቸዋል። ይህም ማለት የሙያቸውን ኃላፊነት በሚገባ ለመወጣት የራሳቸውን እውቀትና ክህሎት ለማሳደግ ተገቢውን ጥረት ማድረግ አለባቸው። ከዚህ በተጨማሪ ዐቃብያነ ሕግ በወንጀል ፍርድ ሂደት ውስጥ ወጥነት ባለው መልኩ፣ ገለልተኝነታቸውን በሚያረጋግጥ አካሄድ፣ እንዲሁም ያለ አድሎ መስራት ይጠበቅባቸዋል። ይህም ሲባል የቀረበላቸውን የወንጀል ምርመራ መዝገብ በሚመረምሩበት ወቅት ክስ ለመመስረት ወይም ላለመመስረት የሚያደርጉት ውሳኔ ሁሌም ቢሆን ተገማችነት ሊኖረው የሚገባና ከማስረጃዎች ምዘና አንፃር የሚያራምዷቸው አቋሞች እርስ በርሳቸው የማይቃረኑ መሆን አለበት። ክስ ለመመስረት በሚያደርጉት ወሳኔም በማናቸውም አካል ጣልቃ ገብነት ወይም ተፅዕኖ ሊመሩ አይገባም። ይልቁኑ በሕጉ ላይ ብቻ በመመስረት የቀረበላቸውን ፍሬ ነገር ገለልተኛ ሆኖ መመዘን ነው የሚኖርባቸው። አሰራራቸው ለአድሎአዊነት በተጨማሪም የተጋለጠ ወይም አድሎ የሚያደርጉ መስሎ ለሌሎች ሰዎች መታየት እንደሌለበት በመገንዘብ ክፍ ያለ ጥንቃቄ ማድረግ ይኖርባቸዋል።

ዐቃብያነ ህግ ሁሌም ቢሆን ተከላሾች ነፃና ፍትሃዊ በሆነ መንገድ የመዳኘት መብታቸው እንዲከበር ተገቢውን ጥረት ማድረግ የሚኖርባቸው ሲሆን ለተከላሾች ጠቀሜታ ያለው ማስረጃ በእጃቸው በሚኖርበት ወቅትም እነዚህን ማስረጃዎች በተገቢው የሕግ ሥነሥርዓት መሰረት ለተከላሾች መስጠት ይጠበቅባቸዋል። በተለይም ተከላሾ ወደ ዋናው የፍርድ ሂደት ከመግባታቸው በፊት በክስ መስማት ደረጃ ዐቃብያነ ሕግ የሚያቀርቡባቸውን ማስረጃዎች ግልጽ ማድረግ (pre trial disclosure of relevant evidences to accused persons) ማድረግ ይኖርባቸዋል። ምክንያቱም ዐቃብያነ ሕግ ለፍትህና እውነት ነው መቆም ያለባቸው እንጂ ተከላሹን መርታትን እንደ መቻላቸው ግብ አድርገው መመልከት አይኖርባቸውምና።

በሌላ በኩል ዐቃብያነ ሕግ ሁልጊዜም ቢሆን የሕዝቡን ጥቅም ማስጠበቅ ላይ ትኩረት ሊያደርጉ ይገባል። ክስ ለመመስረትም ሆነ ላለመመስረትም ወይም ለፍርድ ቤት የቀረቡ ክሶችን ለማንሳት በሚወሰኑበት ጊዜ የሕብረተሰቡን ጥቅም ከግምት ማስገባት ይኖርባቸዋል። ከዚህ በተጨማሪ ሰብዓዊ መብቶች እንዲከበሩና እንዲጠበቁ ተገቢውን ጥረት ማድረግ ያለባቸው ሲሆን የሙያ ግዴታቸውን በሚወጡበት ጊዜ የሰዎች ስብዕና፣ክብርና መሰረታዊ ነፃነቶች እንዲገለጹባቸው ብርቱ ጥረት ማድረግ አለባቸው።⁴³

የሙያ ነጻነት

ዐቃብያነ ሕግ ውጤታማና ፍትሃዊ በሆነ መንገድ እንዲሁም ያለ አንዳች አድሎ ገለልተኛ ሆነው ሥራቸውን ማከናወን የሚችሉት ከተለያዩ አቅጣጫዎች ሊመጡ ከሚችሉ ተጽኖዎች ነፃ ሲሆኑ ብቻ ነው።⁴⁴ በዚህ ረገድ የዐቃብያነ ሕግን ሚና ለመወሰን በተባበሩት መንግሥታት የወጣው መመሪያና በዐቃብያነ ሕግ ዓለምአቀፍ ማህበር የወጣው የተግባር መመሪያ ሁሉም ሀገራት የዐቃብያነ ሕግን ሙያዊ ነፃነት ለማስጠበቅ ግዴታ እንዳለባቸውና ተጨባጭ ርምጃዎችን መውሰድ እንደሚገባቸው ነው። መንግሥታት ዐቃብያነ ሕግ ሙያዊ ግዴታቸውን ያለ ማስፈራራት፣ እክል፣ ትንኮሳ፣ አግባብ ያልሆነ ጣልቃ ገብነት፣ ወይም ለምክንያት አልባ የፍትሃብሄር፣

⁴³ ዝኒ ከማሁ
⁴⁴ THE ROLE AND INDEPENDENCE OF PROSECUTORS Paul Mageean, Belfast, Northern Ireland
17 th May 2005, Cairo 18 7 ይመልከቱ

የወንጀል ወይም ሌላ ሃላፊነት ሳይጋለጡ መወጣት መቻላቸውን ማረጋገጥ አለባቸው።⁴⁵
የዐቃብያነ ሕግ የአገልግሎት ሁኔታዎች፣ ደመወዝና የአገልግሎት ዘመን
ገለልተኝነታቸውንና ነፃነታቸውን በሚያረጋግጥ መልኩ ነው መደራጀት የሚገባው።⁴⁶

ተገቢነት ያላቸው የዐቃብያነ ሕግ የአገልግሎት ሁኔታዎች፣ በቂ ደመወዝ፣ እንዲሁም
አግባብነት ባለው ጊዜ የአገልግሎት ዘመን፣ ጡረታና የጡረታ እድሜ በሕግ ሊደነገጉ
ወይም በታተሙ ሕጎች ወይም ደንቦች ሊወጡ ይገባል። ከዚህ በተጨማሪም ስርዓቱ
በሚፈቅድበት ሁሉ የዐቃቤ ሕግ የሥራ ዕድገት በተጨማሪም ሁኔታዎች ላይ በተመሰረተ
ህግ በተለይም ሙያዊ ብቃትን፣ ችሎታን፣ ጠንካራ ስብዕናን፣ እና ልምድን መሰረት
ያደረገ ፍትሃዊና ገለልተኛ የሆነ ስነ ስርዓት ተከትሎ የሚወሰን መሆን አለበት።⁴⁷

ከዚህ ጋር ተያይዞ ዐቃብያነ ህግ የመክሰስ ውሳኔን ለመስጠት ወይም ክስን
ላለመመስረት ለመወሰን ዲስክራሽን ባላቸው ጊዜ ውሳኔያቸውን በህግና በቀረቡላቸው
ፍሬ ነገሮች ላይ በመመስረት እንጂ ከየትኛውም አቅጣጫ በሚመጣ ተፅዕኖ ወይም ግፊት
መወሰን የለባቸውም። በተለይም ከፖለቲካ ጣልቃ ገብነት ዐቃብያነ ህግ ነፃ መሆን
እንደሚገባቸው የአለም አቀፍ ዐቃብያነ ህግ ማህበር የተግባር መመሪያ አንቀፅ 2/1/
ያትታል። ሌሎች የመንግስት ባለስልጣናት ለዐቃብያነ ህግ ክስ እንዲመሰርቱ ወይም
እንዳይመሰርቱ ትዕዛዝ ለመስጠት በህግ ስልጣን ያላቸው እንደሆነ እነዚህ የመንግስት
አካላት ወይም ባለስልጣናት ይህንን ስልጣን ላይ ማዋል የሚገባቸው በግልፅነት፣ ህጋዊ
የስልጣን ገደባቸውን ሳይተላለፉና የዐቃብያነ ህግን የመወሰን ሙያዊ ነፃነት ሳይገፉ
መሆን ይገባዋል።⁴⁸

2.3.3. የዐቃቤ ህግነት ስራን ያለ አድሎአዊነት ማከናወን

ዐቃብያነ ህግ ስራቸውን ያለ አድሎ፣ ፍትሃዊ ግልፅ በሆነ መንገድ እንዲያከናውኑ
የዐቃብያነ ህግን ሚና ለመወሰን በተባበሩት መንግስታት የወጣ መመሪያና የአለም አቀፍ
የዐቃብያነ ህግ ማህበር የተግባር መመሪያ ያስገነዝባሉ። የተባበሩት መንግስታት
የዐቃብያነ ህግን ሚና ለመወሰን የወጣው መመሪያ ዐቃብያነ ህግ በወንጀል ፍርድ ሂደት

⁴⁵ በዐቃብያነ ህግ ሚና ላይ የተባበሩት መንግስታት መመሪያዎች አንቀፅ 4ን ይመልከቱ።
⁴⁶ ዝኒ ካማሁ አንቀጽ 6ን ይመልከቱ።
⁴⁷ ዝኒ ካማሁ አንቀጽ 7
⁴⁸ Standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors adopted by the international association of prosecutors on the twenty third day of April 1999 አንቀፅ 2/2/ እና /3/ ይመልከቱ።

ውስጥ ስራቸውን ፍትሃዊ፣ ወጥና ቀልጣፋ በሆነ መልኩ እንዲወጡ፣ ለሰብአዊ መብቶች መከበር እንዲቆሙና ስራቸውን በገለልተኝነት ያለ አንዳች አድሎ እንዲያከናውኑ፣ እንዲሁም በፖለቲካ፣ በማህበራዊ አቋም፣ በሃይማኖት፣ በዘር፣ በባህል ወይም በሌሎች ምክንያቶች አድሎአዊ ልዩነት ማድረግ አይገባቸውም።⁴⁹ ዐቃብያነ ህግ በሕገ መሰረት ግዴታቸውን ፍትሃዊ በሆነ፣ በአንድ ወጥና በቀልጣፋ ሁኔታ መወጣት አለባቸው። እንዲሁም ሰብአዊ ክብርን መጠበቅ፣ ሰብአዊ መብቶችን ማክበር፣ በዚህም አግባብ ያለው የህግ አካሄድ እና እንክን የሌለው የወንጀል ፍትህ ስርዓት አሰራር እንዲኖር ለማስቻል የበኩላቸውን አስተዋፅኦ ማድረግ አለባቸው። ከዚህም ባሻገር ስራቸውን ገለልተኛ በሆነ መልኩ ማከናወን እና ከማናቸውም የፖለቲካ፣ ማህበራዊ፣ ሃይማኖታዊ፣ የዘር፣ ባህላዊ ፣ የጾታ፣ ወይም ሌላ ማናቸውም አይነት አድሎ ነጻ መሆን ይጠበቅባቸዋል።

የህዝብን ጥቅም መጠበቅ፣ በተጨማሪም ሁኔታዎች ላይ መመስረት፣ የተጠርጣሪውንና የተጠቂውን ሁኔታ በአግባቡ ከግምት ማስገባት፣ ለተጠርጣሪው ጠቀሙም አልጠቀሙም ማናቸውንም አግባብ ያላቸውን ሁኔታዎች ማስተዋል አስፈላጊ ነው። ገለልተኛ የሆነ ምርመራ ክስ መሰረተ ቢስ መሆኑን ሲያሳይ ዐቃብያነ ህግ ክስ አይጀምሩም። አይቀጥሉም፣ ወይም ሂደቱ እንዲቆም የተቻላቸውን ሁሉ ያደርጋሉ።⁵⁰ ዐቃብያነ ህግ ክስ የሚመሰርቱት የቀረበላቸው ማስረጃ አጥጋቢና አሳማኝ እንዲሁም ተግማኒነት ያለው እንደሆነ ብቻ ነው። ከዚህ ጋር ተያያዞ የክስ ማስረጃ ህገ ወጥ በሆነ መንገድ የተሰበሰበ እንደሆነ ወይም የተከላኸውን መሰረታዊ መብቶች በመጣስ የተሰበሰበ ማስረጃ እንደሆነ የዚህ አይነቱ ማስረጃ ለሚቀርበው ክስ በማስረጃነት እንዲያገለግል ማድረግ የማይገባ ሲሆን የተከላኸውን መብቶች በመጣስ ማስረጃውን ህገ ወጥ በሆነ መንገድ እንዲሰበሰብ ባደረጉ አካላት ላይ ተገቢውን ማጣራት ተካሂዶ ለህግ እንዲቀርቡ ማድረግ የዐቃብያነ ህግ ግዴታ ነው። ይህም ማለት ዐቃብያነ ህገ ወጥ በሆነ መንገድ የተጠርጣሪውን መብቶች በብርቱ በሚጥስ በተለይም ማስቃየት፣ ጭካኔ የተሞላበት፣ ኢሰብአዊ፣ ወይም አዋራጅ አያያዝን ወይም ቅጣትን ወይም ሌላ የሰብአዊ መብት

⁴⁹ የዐቃብያነ ህግ ሚና ለመወሰን በተባበሩት መንግስታት የወጣ መመሪያ አንቀፅ 12 እና 13 /ሀ/ ይመልከቱ።
⁵⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 14

መጣስን በመጠቀም እንደተገኘ የሚያውቁትን፣ ወይም በበቂ ምክንያት ይህ ስለመሆኑ የሚያምኑበትን በተጠርጣሪ ላይ የቀረበ ማስረጃ በድርጊቱ ፈፃሚዎች ላይ ካልሆነ በቀር በማንም ሰው ላይ ላለመጠቀም መወሰን፣ ወይም ፍርድ ቤቱን ስለሁኔታው ማስረዳት እንዲሁም እንደዚህ ያለውን መንገድ የተጠቀሙ ሁሉ ለፍርድ እንዲቀርቡ አስፈላጊ የሆኑትን እርምጃዎች ሁሉ መውሰድ አለባቸው።⁵¹

ዐቃቢያነ ህግ ስራቸውን ያለ አድሎ ለማከናወን ለሚከተሉት ነጥቦች ትኩረት ማድረግ ይኖርባቸዋል።

- ✚ በግለሰቦች ወይም በተወሰኑ ቡድኖች ወይም በሚዲያና በህብረተሰብ ግፊት ስር ባለመውደቅ የህዝብን ጥቅም መጠበቅ፣
- ✚ ለተጠርጣሪው ጠቀሜታ ያላቸውም ሆነ አልሆኑ አግባብ ያላቸውን ሁኔታዎች(All relevant circumstances)
- ✚ በአካባቢው ህግ የተፈቀደ እንደሆነ ወይም ፍትሃዊ የፍርድ ሂደት እንዲኖር የሚያስፈልግ ከሆነ ደግሞ የተጠርጣሪውን ንዕስና ወይም ጥፋተኝነት በሚመለከት ተገቢው ምርመራ እንዲካሄድና የምርመራውም ውጤት ይፋ እንዲደረግ የማድረግ
- ✚ በህግና ርትዕ መሰረት በተከሰሱ፣ በተጎጂውና በህብረተሰቡ መካከል ፍርድ ቤቶች ትክክለኛውን ፍትህ እንዲያደርጉና እውነትን እንዲያፈላልጉ ተገቢውን ጥረት ማድረግና ፍርድ ቤቶችን መርዳት ነው።

2.3.4. ዐቃቢያነ ህጎች በወንጀል የፍርድ ሂደት ሊኖራቸው የሚገባ ሚና

የዓቃቤ ህግ ስራ ግልፅ በሆነ መንገድ ከዳኝነት ስራ መለየት ያለበት ሲሆን ክስ መመስረትን ፣ በህግ በተፈቀደ ወይም በአካባቢው አሰራር የተለመደ በሆነ ጊዜ ደግሞ የወንጀል ምርመራን፣ የነዚህ ምርመራዎችን ህጋዊነት መቆጣጠርን፣ የፍርድ ቤቶች ውሳኔ አፈፃፀምን መቆጣጠርን እንዲሁም የህዝብ ጥቅም በመወከል የሚፈፀሙ ሌሎች ስራዎችን ጨምሮ ዐቃቢያነ ህግ በወንጀል የፍርድ ሂደት ውስጥ ንቁ ሚና መጫወት አለባቸው።⁵² የወንጀል ምርመራን በሚቆጣጠሩበትና በሚመሩበት ወቅት መርማሪ አካላት ህጉን አክብረው እንዲሁም የተጠርጣሪውን ሰብአዊ መብቶች ባረጋገጠ አኳኋን

⁵¹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 16

⁵² ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 10 እና 11

ምርመራውን እንዲያከናውኑ ክትትል ማድረግ የሚገባቸው ሲሆን ለመርማሪ አካላት ምክር በሚለግሱበት ወቅትም ገለልተኝነትና ፍትሃዊነትን ማሳየት ይጠበቅባቸዋል። ክስ መመስረት ያለባቸው ደግሞ በቂና አስተማማኝ ማስረጃ ሲኖራቸው ብቻ መሆን አለበት። ዐቃብያን ህግ የወንጀል ፍርድ ሂደትም በተቻለው መጠን ሁሉ ፍትሃዊና ግልፅነት ያለው እንዲሆን የበኩላቸውን አስተዋፅኦ ማድረግ አለባቸው። በህግ በተፈቀደላቸው ጊዜ ወይም የአካባቢው አሰራር ልምድ በሚፈቅድላቸው ወቅት የፍርድ ቤት ውሳኔዎችን አፈፃፀም በሚቆጣጠሩበት ጊዜ ወይም ሌሎች ተግባራትን በሚያከናውኑበት ጊዜ የህዝብ ጥቅም መጠበቅ ቀዳሚ አላማቸው ሊያደርጉ ይገባል።

ከዚህ በተጨማሪ ዐቃብያን ህግ በህዝብ ባለስልጣናት ለሚፈፀሙ በተለይም ሙስና፣ በስልጣን አላገባባቸው መገልገል፣ ከባድ የሰብአዊ መብቶች ረገጣ፣ እና ሌሎችም በአለም አቀፍ ህግ ለተደነገጉ ወንጀሎች የክስ ሂደት ተገቢውን ትኩረት ሊሰጡ ይገባል።⁵³ የግል ጥቅማቸው በሚካከበት ጊዜ የተጠቂዎችን አመለካከቶች ከግምት ማስገባት፣ በወንጀልና በስልጣን አላገባባቸው መገልገል ተጠቂዎች መሰረታዊ የፍትህ መርሆዎች ድንጋጌ መሰረት ተጠቂዎች ስለመብቶቻቸው እንዲያውቁ ማድረግ ይጠበቅባቸዋል። የተጠቂዎች መብት እንዲከበርም ተገቢውን ትኩረት ሰጥተው መስራት የሙያ ግዴታቸው ነው ። በሌላ አነጋገር ዐቃብያን ህግ ስራቸውን በሚያከናውኑበት ጊዜ በስራ አጋጣሚ እጃቸው የገባውን ሚስጥር የመጠበቅ ኃላፊነት ያለባቸው ሲሆን የወንጀል ተጠቂዎች ሆነ የምስክሮች መብት መከበሩን ማረጋገጥ ያስፈልጋቸዋል።

በተለይም ዐቃብያን ህግ የሚከተሉት ተግባራት ማከናወን ይጠበቅባቸዋል።

- ✚ በነርሱ ውሳኔ ቅር የተሰኘ ወገን ካለ ቀጥሎ ወደ ሚገኙት ባለስልጣናት ወይም የሚቻል ከሆነ ወደ ፍርድ ቤት ቅሬታውን የማቅረብ መብት እንዳለው የማሳወቅ ግዴታ፣(seek to ensure that any aggrieved party is informed of the right of recourse to some higher authority) court, where that is possible)
- ✚ የተከላኸሉ መብቶች ከፍርድ ቤቶችና ሌሎች ጉዳዩ ከሚመለከታቸው አካላት ጋር በመተባበር እንዲከበር ብርቱ ጥረት ማድረግ፣(safeguard the right of the accused in cooperation with the court and other relevant agencies)

⁵³ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 15

- ✚ በህግ ወይም ፍትሃዊ ዳኝነት ማስፈን በሚጠይቀው አግባብ ለተከላኸ-
የሚጠቅምም ሆነ የማይጠቅም ማስረጃ በተቻለ ፍጥነት ይፋ ማድረግ፤ (disclose
to the accused relevant prejudicial and beneficial information as
soon as reasonably possible, in accordance with the law or the
requirements of a fair trial)
- ✚ ክስ በሚመሰርትበት ጊዜ ዐቃብያነ ህግ ሊጠቀሙበት ያቀዱትን ማስረጃ ህጋዊነት
በሚገባ መፈተሽ፤ Examine proposed evidence to ascertain if it has
been lawfully or constitutionally obtained)
- ✚ በህግ ወጥ መንገድም በተለይም የተጠርጣሪውን ሰብአዊ መብቶች በመጣስና
በተጠርጣሪው ላይ ጭካኔ የተሞላበትና አዋራጅ የሆነ አያያዝን በመፈጸም
የተሰበሰበ ማስረጃ ለመሆኑ በቂ ጥርጣሬ ካለ ዐቃብያነ ህግ እንዲህ አይነቱን
ማስረጃ ለክስ አመሰራረት መጠቀም አይኖርባቸውም። (refuse to use
evidence reasonably believed to have been obtained through
recourse to un lawful methods which constitute a grave violation of
the suspect's human rights and particularly methods which constitute
torture or cruel treatment)
- ✚ እንደዚህ ያለውን መንገድ በመጠቀም ማስረጃን በህግ ወጥ መልኩ ያሰባሰቡ
መርማሪ አካላት ካሉ በነዚህ ላይ ተገቢውን እርምጃ እንዲወሰድ ማድረግ ነው።

ከላይ ከተገለጹት ተግባራት ባሻገር ዐቃብያነ ህግ ብሄራዊ ህግን መሰረት በማድረግ ክስን ለመተው ያለምንም ቅድመ ሁኔታም ሆነ በቅድመ ሁኔታ ለማቋረጥ፣ ወይም ከመደበኛው የፍትህ ስርዓት ጉዳዮችን በአማራጭ እልባት ወደሚያገኙበት መድረክ ለመምራት ተገቢውን ትኩረት መስጠት አለባቸው። ይህንን ሲያደርጉ ግን የተጠርጣሪዎቹንና የተጠቂዎቹን መብቶች ሙሉ በሙሉ ማክበር ይገባቸዋል። ለዚህም ሲባል የፍርድ ቤቶች የስራ ጫና ለማቃለል ብቻ ሳይሆን ቅድመ ክስ፣ እስር ፣ መከሰስ፣ ጥፋተኛ በመባሉ የሚያስከትለው የመገለል ስሜትና እስር ሊያስከትል

የሚችለውን ፅኑ ውጤት ለማስቀረት መንግስታት በተቻላቸው አቅም አማራጮች እንዲያፈላልጉ ግፊት ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።⁵⁴

2.3.5. ከሌሎች የፍትህ አካላት ጋር በቀና የትብብር መንፈስ ተቀናጅቶ

ስለመስራት

የክስ ሂደትን ፍትሃዊነትና ውጤታማነት ለማረጋገጥ ይቻል ዘንድ ዐቃብያነ ህግ በተቻላቸው አቅም ከፖሊስ፣ ፍርድ ቤቶች፣ የህግ ባለሙያዎች፣ ተከላካይ ጠበቆችና ሌሎች የመንግስት አካላት ወይም ተቋማት ጋር ለመተባበር መሞከር አለባቸው።⁵⁵ ዐቃብያነ ህግ በሌሎች ሀገሮች ለሚገኙ የዐቃብያነ ህግ ተቋማትና የሙያ አጋሮቻቸው ጋርም ተባብረው መስራት እንደሚጠበቅባቸው ተመልክቷል።

ከሌሎች አካላት ጋር ዐቃብያነ ህግ በሚኖራቸው የስራ ግንኙነት የሙያ ነፃነታቸው በሚገባ እንዲጠበቅ የበኩላቸውን ጥረት ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።

በተለይም የዐቃቤ ህግነት ስራቸውን ከስራ አስፈፃሚ የመንግስት ተቋማትና ከህግ አውጪው ክፍል ተፅእኖ ሳይደረግባቸው በህግና በህጉ መሰረት ብቻ ነው ማከናወን ያለባቸው።⁵⁶ በርግጥ በብዙ ሀገሮች የዐቃብያነ ህግ ተቋማት በስራ አስፈፃሚነት የመንግስት አካል ስር የተደራጁና ተጠሪነታቸውም ለነዚህ አካል ሲሆን የተባበሩት መንግስታት የዐቃብያነ ህግ ሚናን በተመለከተ የወጣው መመሪያም ሆነ የአለም አቀፍ ዐቃብያነ ህግ ማህበር የተግባር መመሪያ ይህንን አደረጃጀት መቀየር ላይ ሳይሆን ትኩረቱ ዐቃብያነ ህግ ከስራ አስፈፃሚ የመንግስት አካል አንድ ጉዳይ ላይ ክስ እንዳይቀርብ የሚያስተላልፈው ትዕዛዝ ገደብ ሊበጅለት እንደሚገባ ነው የአውሮፓ ህብረት አስተያየቶች የሚጠቁሙት።

⁵⁴ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 18

⁵⁵ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 20 ን ይመልከቱ በተጨማሪም የዓለም አቀፍ የዐቃብያነ ህግ ማህበርን የተግባር መመሪያ አንቀጽ 53 መመልከት ይቻላል

⁵⁶ THE ROLE AND INDEPENDENCE OF PROSECUTORS Paul Mageean, Belfast, Northern Ireland 17th may 2005. Cairo ገፅ 8 ይመለከቱ

የስራ አስፈጻሚው የመንግስት አካላት እንዲህ አይነቱን ስልጣን አልፎ አልፎ ብቻ መጠቀም እንደሚገባቸውና እንዲህ በሚደረግበት ጊዜ በግልፅነት በታወቁ መስፈርቶች ላይ መመስረት ወሳኝ እንደሆነ ነው።⁵⁷

2.3.6. ስልጣንና ተሰሚነት

ዐቃብያነ ህግ ስራቸውን በፍፁም ነፃነትና ስለዐቃቤ ህግነት በወጡ አለም አቀፍ መርሆዎች መሰረት እንዲያከናውኑ ከሌሎች የመንግስት አካላት ጣልቃ ገብነት መጠበቅ ይኖርባቸዋል። የዐቃቤ ህግነት ስልጣናቸውንም በህግ አግባብ ለህብረተሰቡ ጥቅምን በሚያስገኝ መልኩ ነው በትክክል ስራ ላይ ማዋል የሚያስፈልጋቸው ። በተለይም የዐቃቤ ህግነት ስልጣናቸውን ተግባራዊ በሚያደርጉበት ወቅት የሚከተሉት ጥበቃዎች ከመንግስት ሊደረግላቸው ይገባል።⁵⁸

- ✚ የሙያ ግዴታቸውን ያለ ማስፈራራት፣ እንቅፋት፣ ወከባ ፣ አግባብ ያልሆነ ጣልቃ ገብነት ለምክንያት አልባ የፍትህ ብሄር ፣ ወንጀል ወይም ሌላ ኃላፊነት ሳይጋለጡ እንዲወጡ ዋስትና መስጠት፣
- ✚ ዐቃብያነ ህግ የስራ ግዴታቸውን በሚወጡበት ወቅት የግል ደህንነታቸው አደጋ ላይ በወደቀ ጊዜ ከመንግስት ለራሳቸውና ለቤተሰቦቻቸው የአካላዊ ደህንነት ጥበቃን የማግኘት
- ✚ ከሚያከናውኑት ቁልፍ ተግባርና ኃላፊነት ጋር የሚመጣጠን የአገልግሎት ሁኔታ፣ ተመጣጣኝ ክፍያና በቂ ደመወዝ እንዲሁም የአገልግሎት ዘመን
- ✚ በተቻለ መጠን ሁሉ የዐቃብያነ ህግ ምልመላና የስራ እድገት በተጨማሪም ሁኔታዎች ላይ የተመሰረተ እንዲሆን ሙያዊ ብቃትን ፣ ችሎታን፣ ጠንካራ ስብዕናንና ልምድን መሰረት ያደረገ ሆኖ ፍትህዊና ገለልተኛ የሆነ ስርዓት (Fair and impartial Procedure) ተከትሎ እንዲወሰን
- ✚ ዐቃብያነ ህግ ግልፅ በሆነ መንገድ ከሙያዊ ደረጃቸው ወሰን ወጪ የሆነ ኢስነምግባራዊ ድርጊት ፈፅመዋል የሚል ቅሬታ በቀረበባቸው ጊዜ የዲስፒሊን

⁵⁷ ዝኒ ከማሁ

⁵⁸ standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors adopted by the international Association of Prosecutors on the twenty third day of April 1999 article 6 ይመልከቱ።

ክስ ሂደቱን በፍጥነትና ፍትሃዊ በሆነ ሁኔታ አግባብ ባላቸው ስነ ስርዓቶች መሰረት እንዲታይ፤

✚ በዲስፐሊን ክስ ሂደት ዐቃብያነ ህግ ገለልተኛ በሆነ መንገድ የመሰማትና ፍትሃዊ ውሳኔ የማገኘት መብታቸውን ሊረጋገጥላቸው እንደሚገባ፤ በዐቃብያነ ህግ ላይ የሚደረግ የዲስፐሊን የክስ ሂደት ተጨባጭ ግምገማና ውሳኔ እንዲኖረው ማድረግ ተገቢነት ያለው ሲሆን ሂደቱም በህግ፣ በሙያዊ ስነምግባርና በሌሎች ተቀባይነት ባገኙ የኖሩ ደንቦች ላይ የተመሰረተ መሆን ይገባዋል።

✚ እንደ ሌሎች ዜጎች ሁሉ ዐቃብያነ ህግ ሃሳብን የመግለፅ፣ የእምነት፣ የመደራጀትና የመሰብሰብ ነፃነት አላቸው። በተለይም ህግን፣ የፍትህ አስተዳደርን፣ የሰብአዊ መብቶችን መስፋፋትና መጠበቅን በሚመለከቱ ህዝባዊ ሰብሰባዎች የመካፈል መብት አላቸው። እነዚህን መብቶች በስራ ላይ በሚያውሉበት ጊዜ ሁሉ ዐቃብያነ ህግ ራሳቸውን ለህጉና በሙያቸው ለታወቁ መመዘኛዎችና ስርዓቶች ተገዢ ማድረግ ይኖርባቸዋል። ከዚህ ጋር ተያይዞ ዐቃብያነ ህግ የሙያ ማህበራቸውን ወይም ሌሎች ጥቅማቸውን የሚያስጠብቁላቸው ድርጅቶችን በማቋቋምና አባል በመሆን ሙያዊ ስልጠናቸውን ለማስፋፋትና አቋማቸውን ለመጠበቅ የምንቀሳቀስ መብት አላቸው።

2.3.7. አቃቤ ህጎች አጠቃላይ በግል ኑሮአቸው ሊያከብሩት የሚገባ ስነምግባር

1. አቃቤህግ ሰብአዊ መብቶችና ነጻነቶችን የጣሱ ሰዎችን ለፍርድ የሚያቀርብ ከመሆኑ አንጻር እሱም እራሱ በድርጊቱ ሰብአዊ መብቶችንና ነጻነቶችን የሚያከበርና አርአያ መሆን አለበት።
2. አቃቤ ህግ በግል አኗኗሩ ተቋሙን ጥያቄ ውስጥ ከሚከት አኗኗር መጠበቅ አለበት። ተቋሙ ተገቢውን ክብርና ድጋፍ የሚያገኘው አቃቤ ህግ በግል አኗኗሩ በሚያሳየው ባህሪይ ነው።
3. አቃቤ ህግ የጥቅም ግጭት በሚፈጥር ስራ ውስጥ መግባት የለበትም። ከሙያው ጋር የሚቃረን ተግባር ተሰማርቶ ገቢን ለማግኘት መሞከር የለበትም።

4. አቃቤ ህግ የፍርድ ቤቱን ነጻነት መቀበልና መጠበቅ አለበት። የፍርድ ቤትን ውሳኔ ሊቃወመው የሚችለው ይግባኝ በማቅረብ ብቻ እንጂ በአደባባይ በመተቸት አይደለም።

መወያያ ጥያቄዎች

1. አንድ የምርመራ መዝገብ ተጠናቆ የመጣለት አቃቤ ህግ የተሰባሰቡትን ማስረጃዎች ሲመረምር አንዳንዱ ተከላኝን የሚጠቅም ሆኖ ያገኘዋል። ስለሆነም ተከላኝን የሚጠቅመውን ማስረጃ በማስቀረት በተከላኝ ላይ ክስን ለማስረዳት የሚጠቅመውን ማስረጃ ብቻ አያይዞ ክስ ይመሰርታል። አቃቤ ህግ ተከላኝን የሚጠቅም ማስረጃ ለተከላኝ ማሳወቅና መስጠት ይገባው ነበር። ይህንን ባለማድረግ የሙያ ስነምግባሩን አላከበረም ይባላል?
2. አቃቤ ህግ በህገወጥ መንገድ የተገኘ ማስረጃ መኖሩን እያወቀ ማስረጃውን ይዞ ፍርድ ቤት ቀረበ። ይህ የአቃቤ ህግ ድርጊት ሊያስጠይቀው ይገባል ወይ?
3. አቃቤ ህግ በሚመረምረው የምርመራ መዝገብ በቂ ማስረጃ እንደሌለው በሚያውቀው መዝገብ ላይ ክስ መስርተህ ተከራካር የሚል የበላይ ትእዛዝ ቢመጣ ምን ማድረግ አለበት? እንዲህ አይነት ግንኙነት ላይ የሚፈጠሩ ችግሮችን ለማስወገድ ምን አይነት ሲስተም መዘርጋት ይኖርበታል?
4. አቃቤ ህግ በአንድ የወንጀል ድርጊት ክስ በመመስረቱ፣ የወንጀል ድርጊቱ ሰለባ የሆኑ ሰዎች በድርጊቱ በመደሰት ከፍተኛ ስጦታ ያቀርቡለታል። እርስዎ አቃቤ ህግ ቢሆኑ ስጦታውን ይቀበላሉ? ለምን? የማይቀበሉ ከሆነስ; ለምን?
5. አቃቤ ህግ ከመርማሪ የመጣለትን መዝገብ ሲመለከት ወንጀሉ የተፈጸመ መሆኑን ያመለክታል። ይሁንና አቃቤ ህግ በግሉ እንደሚያውቀው ተከላኝ ሆኖ የቀረበው ወንጀሉን እንዳልፈጸመ ያውቃል። ምን ማድረግ አለበት? ጉዳዩን ስለማውቀው ብሎ መዝገቡን መዘጋት ነው? ወይስ በጉዳዩ ላይ እኔ ክስ አልመሰርትም ብሎ መተው ነው? ለምን?

ክፍል ሶስት

ስለጠበቆችና የህግ አስከባሪዎች የስነምግባር ደንቦች አንዳንድ

ነጥቦች

አላማዎች

ይህንን ክፍል ሲያጠናቅቁ ሰልጣኞች፤

1. ከጠበቆች ስለሚጠበቁ የስነምግባር ደረጃዎች ግንዛቤ ይኖራቸዋል።
2. ከህግ አስከባሪዎች ስለሚጠበቁ የስነምግባር ደረጃዎች ግንዛቤ ይኖራቸዋል።

3.1. የጠበቆች የሙያ ስነ ምግባር መርሆዎች

የሰው ልጆች ሁሉ በሰብዓዊ ፍጡርነታቸው የተቸሩትን መብቶችና መሰረታዊ ነፃነቶች እንዲጎናፀፉ ለማድረግ ብቃት ያለው የህግ ምክር አገልግሎት የሚያገኙበት መንገድ ማመቻቸት አስፈላጊ እንደሆነ የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞችን ሚና ለመወሰን በደነገገው መሰረታዊ መርሆዎች ላይ በሚገባ ተመልክቷል።⁵⁹ የዜጎች መሰረታዊ መብቶችና ነፃነቶች በተለይም ግልጽና ፍትሃዊ የሆነ ዳኝነትን የማግኘት መብት በተለያዩ የአለም አቀፍ የሰብአዊ መብቶች ስምምነቶችና መግለጫዎች ላይ የሰፈረ ከመሆኑም ባሻገር በወንጀል ተጠርጥረው የተያዙ፣ የተከሰሱ እንዲሁም በእስር ላይ የሚገኙ ሰዎች በተቻለ መጠን ተገቢ የህግ ምክር አገልግሎት ማግኘት የሚገባቸው መሆኑንና ከጠበቆቻቸውም ጋር የመገናኘትና የመወያየት፣ የውይይቱ ሚስጥራዊነትም እንዲጠበቅላቸው ሙሉ ነፃነት ያላቸው መሆኑ ተደንግጓል። በአንድ የፍትህ ስርዓት ውስጥ የዜጎች እኩልነት ተከብሮ፣ ፍትህና ርቱዕ የተሞላበት ዳኝነት እንዲያገኙ ከተፈለገ ሁሉም ዜጎች በተቻለው አቅም ሁሉ የህግ አገልግሎት እንዲያገኙ ማስቻል ለፍትሃዊ የህግ ስርዓት መጎልበትና ለሰብአዊ መብቶች መከበር ከፍተኛ አስተዋፅኦ እንደሚያበረክት መገንዘብ ያስፈልጋል። በፍትህ ስርዓቱና በህግ የበላይነት ላይም ሰፊው ህብረተሰብ ፅኑ እምነት እንዲያሳድርና የሁሉም ሰው መብት ህግ ባስቀመጠው ወሰንና አግባብ እንዲከበር ጠንካራ የህግ ባለሙያዎች ማህበር ሊኖር የሚገባው ሲሆን

⁵⁹ እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ 1990 ዓ.ም የወጣው የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞች ሚና መሰረታዊ መርሆዎች መግቢያ ፓራግራፍ 9ን ይመልከቱ

ከፍተኛ ስነ ምግባር የተላበሱ የህግ ሙያተኞችና ጠበቆችም እጅግ በጣም አስፈላጊ መሆናቸውን እንገነዘባለን።

እንደ አውሮፓ አቆጣጠር በ1990 ዓ.ም የወጣው የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞች ሚና መሰረታዊ መርሆዎች ከሚደነግጉት ሁኔታዎች መካከል አንዱና ዋናው ሁሉም ሰዎች በወንጀል የፍርድ ሂደት መሰረታዊ መብቶቻቸውን በሚገባ ለማስጠበቅና ራሳቸውን ለመላከል ተደራሽነት ያለው የህግ ምክር አገልግሎትና የህግ አማካሪዎችን ወይም ጠበቆችን በቀላሉ ማግኘት እንደሚገባቸውና መንግስታትም በዚህ ረገድ ያለ አንዳች አይነት አድሎአዊ ልዩነት ሁሉም ዜጎች ይህንን አገልግሎት የሚያገኙበት ውጤታማ ስልቶችና ስነስርዓቶች መቀየስ ይጠበቅባቸዋል።⁶⁰

ከዚህ አኳያ መንግስታት የተለየ ኃላፊነት እንዳለባቸውና ይህ ኃላፊነትም በቂ ገንዘብ በመመደብ ድሆችና ሌሎችም የተገፉ የህብረተሰብ ክፍሎች ነፃ የህግ ምክር አገልግሎት እንዲያገኙ ማድረግን ይጨምራል።⁶¹ የህግ ባለሙያዎች ማህበራትና ጠበቆችም በዚህ ረገድ ከመንግስታት ጋር በመተባበር ነፃ የህግ አገልግሎት ለመግዛት የኢኮኖሚ አቅማቸው ለማይፈቅድ ዜጎች እንዲመቻች ለማድረግ የበኩላቸውን ጥረት ማድረግ አላባቸው። ከዚህ ጎን ለጎን ሁሉም የህብረተሰቡ ክፍል በህግ ስለተረጋገጠላቸው መሰረታዊ መብቶችና ግዴታዎቻቸው እንዲያውቁ ለማድረግ መንግስትና ጠበቆች እንዲሁም የህግ ሙያተኞች ማህበራት በጋራ መረባረብ ይኖርባቸዋል።

ከዚህ ጋር በተያያዘ መልኩ በወንጀል የፍርድ ሂደት ውስጥ የተያዙና የተከሰሱ ሰዎች መሰረታዊ መብቶቻቸውና ነፃነቶቻቸው እንዲጠበቁ የማድረግ ኃላፊነት የመንግስት እንደሆነ ልብ ሊባል ይገባል። ከዚህ አንጻር መንግስት በወንጀል ተጠርጥረው የተያዙ ሰዎች እንደተያዙ ወዲያውኑ በሚመለከታቸው የፍትህ አካላት በሁሉም የወንጀል ፍትህ አስተዳደር ሂደቶች በፈለጉት ወይም በመረጡት የህግ አማካሪ የመወከልና ተገቢውን የምክር አገልግሎት የማግኘት መብት እንዳላቸው እንዲያውቁ መደረጉን ማረጋገጥ ይኖርበታል።⁶²

በተለይም የመክፈል አቅምን በማጣት ምክንያት የህግ ምክር አገልግሎት ማግኘት ያልቻሉ ግለሰቦች በቂ ልምድና ብቃት ያለው የህግ አማካሪ በመንግስት ወጪ

⁶⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 1 እና 2 ይመልከቱ
⁶¹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 3ን መመልከት ይቻላል።
⁶² ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 5ትን ይመልከቱ

እንዲያገኙ መደረግ አለበት።⁶³ በመንግስት የሚመደብላቸውም የህግ አማካሪ ከተከሰሱበት ጉዳይ ውስብስብነት ጋር በሚመጣጠን መልኩ በቂ ልምድና ችሎታ ያላቸው መሆን ይገባዋል። ችሎታቸውና ልማዳቸው እምብዛም ያልሆነ የህግ አማካሪዎችን መመደብ በዚህ ረገድ በመንግስት ላይ የተጣለውን ኃላፊነት መንግስት በሚገባ እንዳልተወጣው ነው የሚያስቆጥረው። በርግጥ በአብዛኛው በወንጀል ጉዳዮች ላይ ነው የመክፈል አቅም ለሌላቸው ግለሰቦች በመንግስት ወጪ ጠበቃን ማቆም የሚገባው። ይሁን እንጂ ከወንጀል ጉዳይ ወጪ በሆነ መልኩ ለተያዙ ግለሰቦች በመንግስት በነፃ ጠበቃ የማቆም ግዴታ እንዳለበት ነው ተደንግጎ የሚገኘው።⁶⁴ በአለም አቀፍ መርሆዎች የተደነገገው ደረጃ እንደሚያመለክተው ከሆነ በተለይም የተያዙ ሰዎች ጠበቃ የማቆም አቅም በማይኖራቸው ጊዜ መንግስት በተቻለው አቅም ሁሉ ከተያዙበት ጊዜ አንስቶ በ48 ሰዓታት ውስጥ ነው ነፃ የህግ አገልግሎት የሚሰጣቸውን የህግ አማካሪ ሊመደብላቸው የሚገባው። ከዚህ የምንረዳው በሁሉም የፍርድ ሂደቶች ዜጎች በህግ አማካሪ ሳይወከሉ በፍርድ ሂደት እንዳያልፉ የሚደረግ መሆኑን የሚያመለክት ነው። በሌላ አነጋገር አቅም ያጡ ግለሰቦች በድህነታቸው ምክንያት ብቻ የህግ ምክር ሳያገኙ በማንኛውም የፍርድ ሂደት እንዲሳተፉ ወይም ለፍርድ እንዲቀርቡ ከተደረገ የሁሉም ሰዎች ፍትሃዊ፣ሚዛናዊ ግልፅ የሆነ ዳኝነት የማግኘት መብት ተከብሯል ለማለት አያስደፍርንም።

የተያዙ ሰዎች በእስር ወቅት በመንግስት ከተመደቡላቸው የህግ አማካሪ ጋር የሚገናኙበትና በነፃነት የሚወያዩበት በቂ እድል ሊሰጣቸው ይገባል። እነዚህ ሰዎች ከህግ አማካሪዎቻቸው ወይም ጠበቆቻቸው ጋር የሚያደርጉት ምክክርና ውይይት በየትኛውም መልኩ በህግ አስከባሪ ባለስልጣናት ሊደመጥና ይዘቱም ቅድመ ምርመራ ሊደረግበት አይገባም።⁶⁵

ጥብቅና ከፍተኛ ኃላፊነት የሚያስከትልና በፍትህ አስተዳደር ውስጥ ከፍተኛ ድርሻ ያለው ሙያ በመሆኑ ከጠበቆች ከፍ ያለ ስነ ምግባር ነው የሚጠበቀው። ከዚህም የተነሳ ጠበቆች በግል ህይወታቸውም ጭምር የሙያውን ክብርና ዝና ከሚያጎድፉ ባህሪያት ራሳቸውን ማግለልና በሚገባ መጠበቅ አለባቸው። ከዚህም አልፎ የሙያ

⁶³ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 6ትን ይመልከቱ
⁶⁴ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 7ን መመልከት ይቻላል።

⁶⁵ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 8ተን ይመልከቱ

ባልደረቦቻቸው የስነ ምግባር ጉድለት እንዲያሳዩ የመምከርና የስነ ምግባር ጉድለት ፈፅመው ሲገኙ ደግሞ ለተገቢው አካል የመጠቀም ኃላፊነት አለባቸው።

ለዚህ ነው ጠበቆች ሁሉም ቢሆን የሙያቸውን ክብርና ዝና በመጠበቅ የፍትህ አስተዳደሩ ዋልታ መሆን ይገባቸዋል የሚባለው።⁶⁶ አንድ ጠበቃ የሙያውን ክብርና ዝና ለመጠበቅ የሚከተሉትን እሴቶች ማክበር፣ በተግባርም ማሳየት ይኖርበታል።

- ✚ ሙያዊ ነፃነትን፣ ገለልተኝነትን ቅንነትን በስራው ላይ በተጨማሪ ማሳየት፣
- ✚ የባለጉዳዩን ምርጫ ፣ ፍላጎትን ጥቅም በማስቀደም በርሱ ፍላጎት መሰረት የጥብቅናውን ስራ ማከናወን፣
- ✚ የባለጉዳዩን ጥቅም በተቻለ መጠን ሁሉ ለማስጠበቅ ትጋት ማሳየትና ተገቢውን ጥረት ማድረግ፣
- ✚ የሙያውን ወይም የራሱን ክብርና ዝና በሚያስጠብቅ መልኩ የግል ህይወቱን መምራት፣
- ✚ የጥብቅና ስራ የሚጠይቀውን ሙያዊ ኃላፊነትና የስራ ደረጃ አሟልቶ መገኘት፣
- ✚ በክርክር ሂደት ለዳኝነት አገልግሎቱ ውጤታማነት ሲባል ፍ/ቤቶች ከፍትሃዊ ውሳኔ እንዲደርሱ ያለበትን ግዴታና ኃላፊነት መወጣት ናቸው።

ጠበቆች የባለጉዳዮች ወኪል ብቻ ሳይሆኑ የፍትህ አስተዳደሩም ዋልታ በመሆናቸው ጭምር ፍርድ ቤቶች በእውነት ላይ እንዲያደርሱና ፍትሃዊና ሚዛናዊነትን የተላበሰ ውሳኔ እንዲሰጡ መርዳት አለባቸው።

ከዚህ አንፃር የፌዴራል ፍ/ቤቶች ጠበቆች ስነ ምግባር ደንብ የሚከተሉትን ግዴታዎች በጠበቆች ላይ ጥሏል።⁶⁷

- ✚ በምቀኝነት ወይም በክፉ ልቦና ተነሳስቶ ሌላውን ወገን የሚጎዳ ክስ ወይም ክርክር አለማቅረብ፣
- ✚ ደንበኛው የወራዳነት ወይም የማጭበርበር ድርጊት እንዲፈፀም አለማበረታታት ወይም አለመፍቀድ፣

⁶⁶ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 12

⁶⁷ የፌዴራል ነጋሪት-ጋዜጣ 6ኛ አመት ቁጥር 1 የፌዴራል ፍ/ቤቶች የጠበቆች የስነምግባር ደንብ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 57/1992 አንቀጽ 56 ይመልከቱ

- ✚ ዳኛን ወይም ሌላ የፍ/ቤት ሰራተኛን በህግ መሰረት ከማሳመን ውጪ ሌላ ተገቢ ያልሆነ ማንኛውም አይነት ዘዴ በመጠቀም ተፅዕኖ ለማሳደር አለመሞከር ወይም ሌላ ሰው እንዲሞከር አለመገፋፋት ፤
- ✚ ሆነ ብሎ ፍ/ቤትን የሚያሳስት የተጋነነ ፅሁፈ ንግግር ለፍርድ ቤት አለማቅረብ፤
- ✚ በምስክርነት ቃል ወይም የሰነድ ይዘት ላይ የሀሰት ድርጊት በመፈፀም ፍርድ ቤትን ለማሳሳት አለመሞከር፤
- ✚ በግልፅ ለጉዳዩ አግባብነት የሌለውን ማስረጃ አግባብነት ያለው አስመስሎ ለፍርድ ቤት አለማቅረብ፤
- ✚ ለጉዳዩ በምስክርነት መቅረብ የሚገባው ሰው ፍርድ ቤት እንዳይቀርብ አለማባበል ወይም አለመሞከር
- ✚ አንድን ምስክር ተገቢ ባልሆነ መንገድ አለማመናጨቅ፤ አለማስጨነቅ፤ ወይም አለማስፈራራት ናቸው።

በጥቅሉ የባለጉዳይን ጥቅም ከማስጠበቅ የተሻገረ ኃላፊነት እንዳለበት አውቆ ፍርድ ቤቱ ከእውነተኛና ፍትሃዊ ውሳኔ ላይ እንዲደርስ የበኩሉን አስተዋፅኦ ማድረግ የሚጠበቅበት ሲሆን የጥብቅና ስራውንም በቅን ልቦና ማከናወን ይጠበቅበታል።

ሌላኛውና ዋናው የጠበቆች የስነ ምግባር ግዴታ ጠበቆች ከደንበኞቻቸው አንጻር ያለባቸው ግዴታ ነው።⁶⁸ በዚህ ረገድ የጠበቆች ዋና ግዴታ የሚሆነው ባለጉዳዮች ዳኝነት ከጠየቁበት የክርክር ጭብጥ አንጻር ያላቸውን መብትና ግዴታ እንዲሁም መብታቸውን ለማስከበርና ግዴታቸውን ለመወጣት ህጉ የሚደነግጋቸውን አካሄዶችና ስነ ስርዓቶች እንዲያውቁ ማድረግ ነው። ከዚህ ጋር ተያይዞ የባለጉዳዮችን መብትና ጥቅም ለማስከበር እነርሱን ወክሎ ክርክር በማቅረብ መብታቸውና ጥቅማቸው እንዲከበር ዕውቀቱንና የስራ ልምዱን ስራ ላይ ማዋል ነው። ከዚህም በላይ የደንበኛውን ጉዳይ ከመደበኛ ፍርድ ቤት ወይም አስተዳደራዊ የዳኝነት አካላት ዘንድ በመውሰድ የደንበኛውን ጉዳይ በትጋት መከታተል፤ አፋጣኝና ፍትሃዊ ውሳኔ እንዲያገኝም ሙያዊ ጥንቃቄ ብርቱ ጥረት ማድረግ ይገባዋል። በዚህ ሂደት ውስጥም ጉዳዩ የደረሰበትን ደረጃ በየጊዜው ለደንበኛው የማሳወቅ ግዴታ አለበት።

⁶⁸ እንዴኔ አ በ1990 የወጣውን የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞችን ሚና መሰረታዊ መርሆዎች አንቀጽ 13

ጠበቆች ሁሌም ቢሆን የደንበኞቻቸው ጥቅም ለማስጠበቅ ተገቢውን ጥረት ማድረግ ይኖርባቸዋል። ለደንበኞቻቸው ጥቅም መከበርም በፍፁም ታማኝነት ማገልገል ይጠበቅባቸዋል።⁶⁹

በዚህ ረገድ በጠበቃውና በደንበኛው፣ ወይም በጠበቃው ዘመዶችና በደንበኛው፣ ወይም ጠበቃው በወከላቸው የተለያዩ ደንበኞች መካከል የጥቅም ግጭት እንዳይፈጠር ከፍተኛ ጥንቃቄ ማድረግ ይኖርበታል። እንዲሁም በጥብቅና አገልግሎቱ ምክንያት ያወቃቸውን የደንበኛውን የግል ወይም የስራ ሚስጥሮችን መጠበቅ አለበት። ደንበኛው ሳይፈቅድለት በሙያው ምክንያት እጁ የገቡትን ማናቸውንም የደንበኛውን ሚስጥሮች ለሌላ አካል አሳልፎ ሊሰጥ አይችልም። ራሱም ቢሆን በህግ በተፈቀዱለት ጥቂት ሁኔታዎች ካልሆነ በቀር ሊጠቀምበት አይችልም።

ከዚህም በተጨማሪ ጠበቆች ለሌሎች ሶስተኛ ወገኖችም ቅን የመሆን ግዴታ አለባቸው። በተለይም ሌሎች ተከራካሪዎችን ለማጉላላት በማሰብ አከራካሪ የሆነ ጭብጥ ወይም በሌላኛው ተከራካሪ ላይ ኃላፊነትን ሊያስከትል የሚችል ውጤት የሌለ መሆኑ በግልፅ አኳኋን የሚታይበት ሁኔታ ቅንነትን በማጣት ተገቢ ያልሆነ ክርክር በተቃራኒ ወገኖች ላይ መጀመር የለበትም።⁷⁰ ከዚህ አንጻር በተለይም ከዚህ በታች ከተገለፁት ድርጊቶች መቆጠብ አለበት። እነዚህም፡-

- ✚ ተቃራኒ ወገን ማስረጃ እንዳያገኝ ማንኛውንም እንቅፋት መፍጠር ወይም ሌሎች ሰዎች ይህን መሰል አድራጎት እንዲፈፀሙ መሞከር ወይም መረዳት፣
- ✚ ማስረጃን ማሳሳት ወይም ሌሎች ሰዎች ይህን መሰል አድራጎት እንዲፈፀሙ መሞከር መርዳት፣
- ✚ ከጉዳዩ ጋር ግንኙነት የሌለው ወይም በማስረጃ ሊደገፍ የማይችል ነገር ማቅረብ
- ✚ በምስክርነት ካልቀረበ በቀር በግል የሚያውቀውን የጭብጥ ነገሮች መሰንዘር ወይም የጉዳዩን ፍትሃዊነት የአንድን ምስክር ተዓሚነት፣ የተከላሽን ጥፋተኛ ወይም ተጠያቂ መሆንና አለመሆን አስመልክቶ የግል አስተያየቱን መስጠት
- ✚ ደንበኛው ወይም ምስክርነታቸውን እንዲሰጡ የማይገደዱ ሰዎችን በተመለከተ ካልሆነ በስተቀር ሌላ ማንኛውንም ሰው ለተቃራኒ ወገን የምስክርነት ቃሉን ወይም ሌላ አግባብነት ያለው ማስረጃ እንዳይሰጥ መገፋፋት ናቸው።

⁶⁹ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 15

⁷⁰ የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 6ኛ ዓመት ቁጥር 1 የፌዴራል ፍ/ቤቶች የጠበቆች የስነ ምግባር ደንብ የሚኒስተሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 57/1992 አንቀጽ 28 እና 29ን ይመልከቱ።

በመጨረሻም ጠበቆችም ፍትሃዊ ዳኝነት እንዲጎለብት እንዲሁም የደንበኞቻቸው መብትና ጥቅም እንዲጠበቅ የማድረግ ድርብ ኃላፊነት ሲኖርባቸው እነዚህን ኃላፊነቶች በተጣጣመ መልኩ ነው ማከናወን ያለባቸው። ከዚህ አኳያ ለሰብአዊ መብቶችና መሰረታዊ ነፃነቶች መከበር በትጋት መቆምና መስራት ይኖርባቸዋል።⁷¹ በዚህ ረገድ የደንበኞቻቸውን ጥቅም ማስጠበቅና ለፍትህ መከበርም የበኩላቸውን አስተዋጽኦ ማድረግ መካከል የሚታየውን ክፍተት ለማጣጣምና ሚዛናዊ ለማድረግ መጣር አለባቸው። ጠበቆች ሙያቸው የግለሰቦች መሠረታዊ መብቶችና ነፃነቶች እንደከበሩና እንዲጎለብቱ የማድረግ ልዩ ኃላፊነት ወይም ግዴታ እንደጣለባቸው በመገንዘብ ይህንን ክፍተኛ የሙያ ግዴታ ለመወጣት ክፍተኛ ስነምግባር መላበስ ይጠበቅባቸዋል። ለፍትህ ሥርዓቱ መጎልበትና ለሰብዓዊ መብቶች መከበርም ዘወትር የበኩላቸውን ድርሻ ለማበርከት መሥራት እንደሚገባቸውና በዚህ ሂደት ውስጥም ለሙያቸው ስነምግባር መገዛት እንደሚጠበቅባቸው ግንዛቤ ሊወሰድ ይገባል።

የሕግ አስከባሪ አካላት የስነምግባር መመሪያዎችን በተመለከተ ያሉ ዓለምአቀፍ መርሆዎች

በተባበሩት መንግሥታት የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የስነምግባር መመሪያ ላይ እንደተመለከተው ከሆነ የሕዝብን ደህንነትና ፀጥታ ለማስከበር የሚደረጉ የሕግ ማስከበር ስራዎች በግለሰቦችም ሆነ በህብረተሰቡ አኗኗር ላይ የሚያስከትሉትን ተፅዕኖ ከግምት በማስገባት የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሰብዓዊ መብቶችን ጥበቃ መርሆዎች ተከትለው በጥንቃቄና ሰብዓዊ ክብር ባልተለየው ሁኔታ ሥራቸውን እንዲያከናውኑ ለማድረግ የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሚመሩበትን የተግባር መመሪያ ማውጣት አስፈላጊ ነው።⁷² በተለይም ከህግ አስከባሪ አካላት አገልግሎት የሚያገኙ ዜጎች መሰረታዊ መብቶች እንዲከበሩና ጥቅሞቻቸው እንዲጠበቁ በማድረግ ረገድ ያለው ፋይዳ የላቀ ነው።

⁷¹ እንደኤ ኦ በ1990 የወጣውን የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞችን ሚና መሰረታዊ መርሆዎች አንቀጽ 14
⁷² በተባበሩት መንግሥታት ጠቅላላ ጉባዔ ውሳኔ ቁጥር 34/169 እ.ኤ.አ ዲሴምበር 17/1979 ዓ.ም የፀደቀውን የሕግ አስከባሪ አካላት የስነምግባር መመሪያ መግቢያ ፕራግራፍ 4፣5 እና 7ን ይመለከቱ።

የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት በስልጣናቸው ያለ አግባብ ሳይጠቀሙ የሕግ ማስከበር ኃላፊነታቸውን በአግባቡና ሰብዓዊ በሆነ አሰራር ለማከናወን እንዲችሉ የሚከተሉትን ርምጃዎች መውሰድ ጠቃሚነት እንዳለው ሊታወስ ይገባል።

- የወንጀል ድርጊቶች ታይተውና ተመርመረው ውሳኔ የሚሰጥበት የፍትህ ስርዓት ተቋማት እንደሚያደርጉት ሁሉ እያንዳንዱ ሕግ ለማስከበር የሚደራጅ ተቋማት ሕብረተሰቡን በጠቅላላ እንዲወክል፣ ለሕብረተሰቡ ችግሮች መፍትሄ የሚፈልግና ተጠሪነቱም ለሕብረተሰቡ እንዲሆን መደረግ አለበት።
- የሕግ አስከባሪ ሃይሎችን የመንፈስ ልዕልና በተሳካ ሁኔታ ጠብቆ ማቆየት የሚቻለው መሰረቱ ትክክለኛ የሆነ፣ ሕዝብ የተቀበለውና ሰብዓዊ የሆነ የሕግ ስርዓት እንዲኖር ሲደረግ ነው።
- እያንዳንዱ የሕግ አስከባሪ ባለስልጣን ዓላማው የወንጀል ድርጊቶችን ማስቆም፣ እንዳይፈፀሙ ማድረግና መቆጣጠር እንደመሆኑ፣ እንዲሁም የወንጀል ጉዳዮች የሚታዩበትና የሚመረመሩበት የፍትህ ሥርዓት አካል በመሆኑና የእያንዳንዱ በስርዓቱ ውስጥ የሚገኝ ባለስልጣን ስነምግባር በጠቅላላ በስርዓቱ ላይ ተጽዕኖ ሊኖረው እንደሚችል መገመትና በዚህ ረገድ ሊፈጠር የሚችለውን አሉተዊ ተጽዕኖ ለመቀነስ ተጨባጭ ርምጃዎችን መውሰድ ተገቢ ነው።

የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት በሚወስኟቸው ርምጃዎች አንፃር በተባበሩት መንግሥታትን የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የተግባር መመሪያዎች መመራት ያለባቸው ከመሆኑም ባሻገር በእነዚህ አካላት የሚወሰዱ ርምጃዎች ላይ የሚቀርቡ ቅሬታዎች መታየት የሚኖርባቸው፣ በቅሬታ ሰሚ ጦርድ፣ በፍትህ ሚኒስቴር፣ በፍርድ ቤቶች፣ በዕንባ ጠባቂ ተቋም፣ በዜጎች ኮሚቴ ወይም ከነዚህ አካላት ተውጣጥቶ በተቋቋመ አካል ሊሆን ይገባል።

የተባበሩት መንግሥታት የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የተግባር መመሪያዎች የሕግ አስከባሪ አካላት በዕለት ተዕለት ሥራቸው ውስጥ ተግባራዊ እንዲያደርጓቸው መንግሥታት እነዚህን የተግባር መመሪያዎች በብሄራዊ ሕጎቻቸው ሊያካትቷቸው ይገባል።

የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት ሕብረተሰቡን ለማገልገልና ሁሉንም ሰዎች ከሕገወጥ ድርጊቶች ለመጠበቅ በሕግ የተጣለባቸውን ከፍተኛ ኃላፊነት ሁልጊዜም የሙያ ግዴታቸው በሚጠይቀው ሁኔታ ሊወጡ ይገባል።⁷³ ሙያቸው የሚጥልባቸውን ከፍተኛ ኃላፊነት ለመወጣት ሁሉም ቢሆን ሁሉም ሰዎች ከሕገወጥ ድርጊት ወይም ጥቃት እንዲጠበቁ የማድረግ ልዩ ኃላፊነት አለባቸው።

የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሕዝብ አገልጋዮች አንደመሆናቸው መጠን ሕብረተሰቡንና ግለሰቦችን ከማናቸውም ዓይነት ጥቃት መከላከል ይጠበቅባቸዋል። የህግ አስከባሪ አካላት በምንልበት ጊዜ የፖሊስ ስልጣን የተሰጣቸው በተለይም የመያዝና የማሰር ስልጣንን ጨምሮ ስራቸውን በሚያከናውኑበት ወቅት አስፈላጊ ኃይል የመጠቀም ስልጣን ያላቸው ተሹቆሚዎች ወይም ተመራጮች ናቸው። በእኛ ሀገር ሁኔታ የፖሊስ ተቋማትና ማረሚያ ቤቶችን ይጨምራል። በርግጥ የፖሊስነት ስልጣን በተሰጣቸው ጊዜ የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሚለው አገላለጽ የጦር ሠራዊትና የፀጥታ ኃይሎችንም ሊጨምር እንደሚችል ነው የተባበሩት መንግሥታት የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የስነምግባር መመሪያ የሚመለከተው። እነዚህ አካላት ሕግን ከማስከበር አልፎ የተፈጥሮም ሆነ ሰው ሰራሽ አደጋ በአንድ ማህበረሰብ ላይ ከፍ ያለ ጉዳት በሚያደርስበት ጊዜ ያንን ሕብረተሰብ ከአደጋ መታደግን ማዕከል ያደረገ ሕዝባዊ አገልግሎት ያበረክታሉ። ለዚህም ነው እነዚህ አካላት ሕግ አስከባሪ ብቻ ሳይሆኑ ሕዝባዊ አገልግሎት [community service] የሚሰጡ ተቋማት ናቸው የሚባለው። ለሕብረተሰቡ የሚሰጥ አገልግሎት በተለይ የግል፣ የኢኮኖሚ፣ የማህበራዊና ሌሎች ድንገተኛ ችግሮች ለደረሰባቸው የሕብረተሰቡ አባላት የሚደረገውን ዕርዳታ ይጨምራል። የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት ተግባራቸውን በሚያከናውኑበት ጊዜ የሁሉንም ሰዎች ሰብዓዊ ክብርንም ሆነ ሰብዓዊ መብቶችን ሊያከብሩ ይገባል።⁷⁴ በዚህ ረገድ የግለሰቦችን መሠረታዊ መብትና ነፃነት ከሚባረር የኃይል ድርጊት መቆጠብ ይኖርባቸዋል። በተለይም በብሄራዊ ሕጎችና ዓለምአቀፍ ሕጎች ጥበቃ ያገኙትን የሰብዓዊ መብቶች በሚገባ ማወቅና ማክበር እንዲሁም ማስከበር ከሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሚጠበቅ ሙያዊ ግዴታ ነው።

⁷³ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 1 ያንብቡ
⁷⁴ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 2

ስለዚህም አንዱና ዋነኛውም የስነምግባር ግዴታቸው የሰዎችን ሰብዓዊ መብቶች ማክበርና መጠበቅ ነው ለማለት ይቻላል። ለዚህም ሲባል የሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የሰብዓዊ መብቶችን ለይተው በማወቅ እንዲያከብሩና እንዲያስከብሩ ለማድረግ ስለ ሰብዓዊ መብቶች የተደነገጉ ሀገራዊ፣ ክፍለ አህጉራዊና ዓለምአቀፋዊ ድንጋጌዎችንና በነዚህም ውስጥ የሰፈሩ መሰረታዊ መብቶችን እንዲያውቁ ማድረግ የመንግሥት ሃላፊነት መሆን አለበት።

ሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት የኃይል እርምጃን መጠቀም የሚችሉት እጅግ አስፈላጊ የሆኑ ሁኔታዎች በሚፈጠሩበት ጊዜ ብቻ ሲሆን ይህም ለሥራው አፈፃፀም በሚያስፈልገው ኃይል ልክ የተወሰነ ይሆናል።⁷⁵ ሕግ አስከባሪ ባለስልጣናት በኃይል ሊጠቀሙ የሚችሉት እጅግ በጣም አስፈላጊ የሆኑ ልዩ ሁኔታ ሲያጋጥማቸው ብቻ ነው። ይኸውም የወንጀል ድርጊት እንዳይፈፀም ለመከላከል ሲባል የወንጀል ድርጊት ፈፃሚዎችን ወይም ወንጀል ፈጽመዋል ተብለው የተጠረጠሩ ሰዎችን ሕግ በሚፈቅደው መሰረት ለመያዝ ወይም እንዲያዙ ለመርዳት ሕግ አስከባሪዎች ከሁኔታዎች ጋር የተመጣጠነ ሀይል ሊጠቀሙ እንደሚችሉ ሕጉ ቢያመለክትም ሁኔታዎች ከሚጠይቁት መጠን ያለፈ ኃይል ግን ሊጠቀሙ አይችሉም።

80 ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 2 ን ይመልከቱ።
81 ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 3ን ይመልከቱ።

በብዙ ሀገራት ብሄራዊ ሕጎች ላይ ሕግ አስከባሪዎች ሊጠቀሙ የሚገባውን ኃይል “ተመጣጣኝ የሆነ ” በሚል ገደብ የተበጀለት ሲሆን ለዚህ ቃል የሚሰጠው ትርጓሜ በተቻለው መጠን ሁሉ ጠበብ ተደርጎ የሕጉን ዓላማ ለማስፈፀም በቂ የሆነውን ኃይል ለማለት እንደተፈለገ ተወስዶ የሕጉን ዓላማ ከማስፈፀም ጋር የማይመጣጠን የኃይል አጠቃቀምን እንደማይፈቅድ ሊታወቅ ይገባል። ከዚህም በመነሳት የሕግ አስከባሪዎች ኃይልን መጠቀም የሚችሉት በጣም ውሱን በሆኑ ሁኔታዎች ብቻ ማለትም ወንጀልን ለመከላከል ወይም የወንጀል ድርጊት የፈፀሙ ግለሰቦችን ይዞ ለሕግ ለማቅረብ በሚያስፈልገው ጊዜ ነው። በጦር መሣሪያ

⁷⁵ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 3

መጠቀም ሌላ አማራጭ ሲጠፋ ሊወሰድ የሚገባው የመጨረሻ አማራጭ ነው ተደርጎ ሊወሰድ የሚገባው። በተለይም በሕፃናት ላይ በጦር መሣሪያ መጠቀምን ለማስቀረት የሕግ አስከባሪዎች የተቻላቸውን ሁሉ ማድረግ አለባቸው። የወንጀል ድርጊት ፈፅመዋል ተብለው የተጠረጠሩ ግለሰቦች እንዳይያዙ በጦር መሣሪያ የሚከላከሉ ካልሆነ በስተቀር ወይም ለሌሎች ሕይወት አደገኛ ካልሆኑና አነስተኛ የኃይል እርምጃ ተወስዶ ተጠርጣሪዎቹን ለመያዝ ወይም ድርጊታቸውን ለመግታት የማይቻል ካልሆነ በስተቀር በጦር መሣሪያ መጠቀም ተገቢነት የለውም። የሕግ አስከባሪዎች የጦር መሳሪያን ለመጠቀም የሚያስገድዳቸው ሁኔታ ከተፈጠረና የዚህ አይነቱንም እርምጃ የወሰዱ እንደሆነ ወዲያውኑ ለሚመለከታቸው ባለስልጣናት ስለሁኔታው ሪፖርት ማድረግ ይጠበቅባቸዋል።

በህግ አስከባሪ ባለስልጣን ይዞታ ስር የሚገኙ ሚስጥርነት ያላቸው ጉዳዮች ግዴታን ለመወጣት ወይም ፍትህ የሚጠይቀውን ለማሟላት የግድ አስፈላጊ ካልሆነ በስተቀር ሚስጥርነታቸው እንደተጠበቀ ይቆያሉ።⁷⁶ ከያዙት የስራ ኃላፊነት የተነሳ የህግ አስከባሪዎች የሰዎችን የግል ህይወት የሚመለከቱ ወይም ለጥቅማቸውና ለመልካም ዝናቸው ጎጂ ሊሆኑ የሚችሉ መረጃዎችን ያገኛሉ። እነዚህን መረጃዎች በከፍተኛ ጥንቃቄ ሊጠብቁ ይገባል። ለሌሎች ወገኖች የሚገልፁትም የስራ ኃላፊነትን ለመወጣት ወይም ፍትህ ለማስፈን በጣም አስፈላጊ ሲሆን ብቻ ነው። ስለዚህም የህግ አስከባሪዎች በስራ አጋጣሚ በእጃቸው የገቡትን መረጃዎች ሚስጥራዊነት በሚገባ መጠበቅ የሙያ ግዴታቸው ነው።

ማንኛውም የህግ አስከባሪ ባለስልጣን የማሰቃየትና ጭካኔ የተሞላበት፣ ሰብአዊነት የሌለውና ሰብአዊ ክብርን የሚያዋርድ አያያዝ ወይም ቅጣት ሊፈፅም ወይም እንዲፈፅም ማነሳሳት፣ ወይም ሲፈፅም አይቶ ማለፍ የማይገባው ሲሆን ለዚህም በምክንያትነት የበላይ አካል ትዕዛዝን፣ጦርነትን፣ጦርነትን ስጋትን ፣ የሀገር ፀጥታን መደፍረስን ፣ የውስጥ ፖለቲካ አለመረጋጋትን ወይም ማንኛውንም በህዝብ ደህንነትና ፀጥታ ላይ ሊፈጠሩ የሚችሉ አስቸኳይ ሁኔታዎችን ቢያቀርብም ተቀባይነት የለውም።⁷⁷ እንደዚህ አይነቱን ድርጊት መፈፀም በሰብአዊ ክብር ላይ የወንጀል ድርጊት መፈፀም በመሆኑ የተባበሩት መንግስታት ቻርተርንና የተለያዩ የሰብአዊ መብቶች ስምምነቶችን የሚጥስ

⁷⁶ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 43 ይመልከቱ።
⁷⁷ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 53 ይመልከቱ።

ተግባር ነው። በመሆኑም በጥብቅ የተወገዘ ነው። እዚህ ላይ ልብ ሊባሉ የሚገባቸው ሁለት አገላለጻች ከህግ አስከባሪ ባለስልጣናት ግዴታ አንጻር ምን ማለት እንደሆነ በሚገባ ማጤን አስፈላጊ ነው።

“ማሰቃየት” ማለት ከራሱ ወይም ከሌላ ሰብተኛ ወገን መረጃ ለማግኘት ፣ ወይም ፈፅሟል የተባለውን ጥፋት ወይም ድርጊት እንዲናዘዝ ለማድረግ በአንድ ሰው ላይ ሆነ ብሎ የአካል ወይም የአእምሮ ስቃይ የሚያደርስ ድርጊት መፈፀም፣ ራሱ ወይም ሌላ ሰብተኛ ወገን ለፈፀመው ወይም ፈፅሟል ተብሎ ለተጠረጠረው ድርጊት በማስፈራራት ወይም በማስገደድ በመንግስት ባለስልጣን ወይም የመንግስት ስልጣን ይዞ በሚሰራ ሰው ወይም በርሱ አነሳሽነት፣ ስምምነት ወይም አውቆ እንዳለው በመምሰል በሚፈፀም ማንኛውም የማሰቃየት ድርጊት ነው።⁷⁸

“ጭካኔ የተሞላበት፣ ሰብአዊነት የጎደለው ወይም ሰብአዊ ክብርን የሚያወርድ አያያዝ ወይም ቅጣት” የሚለው ሀረግ በተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ የተለየ ትርጉም የተሰጠው ባይሆንም በስልጣን ያላአግባብ በመጠቀም በአካል ወይም በአዕምሮ ላይ የሚፈፀሙትን ጭካኔ የተሞላባቸውን፣ ሰብአዊነት የጎደላቸውን ወይም ሰብአዊ ክብርን የሚያዋርዱ ድርጊቶች ሁሉ በተቻለ መጠን ለመከላከል እንዲያስችል ተደርጎ ነው ሊተረጎም የሚገባው። ከዚህ ጋር ተያያዞ ግንዛቤ ሊወሰድበት የሚገባው ሌላው ቁምነገር በህግ አግባብ ወይም በፍርድ ቤቶች ውሳኔ ላይ ተመስርቶ በማረሚያ ቤቶች ውስጥ በእስረኞች ላይ የሚፈፀመው የቅጣት እርምጃ አይጨምርም።

ህግ አስከባሪ ባለስልጣናት በቁጥጥራቸው ስር የሚገኙ ሰዎች ጤንነት መጠበቁንና ተገቢውን እንክብካቤ ማግኘታቸውን ያረጋግጣሉ። በሚያስፈልግበት ጊዜ ሁሉ ወዲያውኑ የህክምና አገልግሎት እንዲያገኙ ያደርጋሉ።⁷⁹ የህግ አስከባሪዎች እስረኞች ወይም በህግ ቁጥጥር ስር ያሉ ሰዎች የህክምና አገልግሎት በጠየቁና ባስፈለጋቸው ጊዜ እንዲያገኙ

⁷⁸ እ.አ.አ በሴፕቴምበር 10 1984 ዓ.ም በተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ ውሳኔ ቁጥር 39/46 ተላልፎ በአባል ሀገራት የተፈረመው ማሰቃየትንና ሌሎች ጭካኔ የተሞላባቸው፣ ሰብአዊነት የጎደላቸውና አዋራጅ የሆኑ አያያዦችንና ቅጣቶችን ለማስቀረት የተደረገውን ስምምነት አንቀጽ 1 /1/ በዝርዝር እንዲመለከቱ ተጋብዞታል።
⁷⁹ በተባበሩት መንግስታት ጠቅላላ ጉባኤ ውሳኔ ቁጥር 34/169 እ.አ.አ ዲሴምበር 17/1997 ዓ.ም የፀደቀውን የሕግ አስከባሪ አካላት የስነምግባር መመሪያ አንቀጽ 6ን ይመልከቱ

ማድረግ አለባቸው። ከዚህም አልፎ የእስረኞች ጤንነት እንዲጠበቅ ተገቢውን እርምጃ ሁሉ መውሰድ ይገባቸዋል።

የህግ አስከባሪ ባለስልጣናት ከሙስና ነፃ ሊሆኑ ይገባል። እንደዚህ አይነቱን ድርጊት በጥብቅ መቃወምና መዋጋት ይኖርባቸዋል።⁸⁰ የህግ አስከባሪዎች የተጣለባቸውን ኃላፊነትና የህዝብ አደራ ከፍተኛ በመሆኑና ህግን ለማስፈፀምም ከየትኛውም የመንግስት አካል ይልቅ በዕለት ተዕለት ተግባራቸው ምክንያት ልዩ ቅርበት ስላላቸው ከሙስናና አድሎአዊ አሰራር መራቅ አለባቸው። ይህንን የማያደርጉ እንደሆነ በህግ ልዕልና ላይ ዜጎች ፅኑ እምነት እንዳይኖራቸው ስለሚያደርግ የህግ ተገዢነትን በእጅጉ ይጎዳል። ለስርዓት አልበኝነትም በር ሊከፍት ይችላል። እንዲሁም መንግስታት በራሳቸው ባለስልጣናት በመዋቅራቸው ውስጥ ሊያከብሩት ያልቻሉትን ህግ ዜጎች እንዲያከብሩላቸው መጠበቅ ስለሚገባቸው ህጉ ሙስና በሚፈፀሙ የህግ አስከባሪዎች ላይም በእኩል ደረጃ ተፈጻሚነት ሊኖረው ይገባል። በሌላ አነጋገር ሙስና የህግ አስከባሪ ባለስልጣናት ካለባቸው የሙያ ግዴታና ከፍተኛ ኃላፊነት ጋር ስለማይጣጣም የህግ አስከባሪዎች ከሙስና እና አድሎአዊ አሰራር ነፃ መሆን አለባቸው።

⁸⁰ ዝኒ ከማሁ አንቀጽ 7

ዋቢ ጽሑፎች

1. Vincent Barry, philosophy a Text with Readings (2nd, 1983).
2. Robert H.Aronson and Donald T.Weckstein, Professional REsponsibility in a Nutshell,(2d,1991)
3. A.G.Griffith, The Politics of the Judiciary,3rd ed.,1985
4. Paul Mageean, Belfast, The ROLE AND INDEPENDENCE OF PROSECUTORS Northern Ireland 17 th May 2005, Cairo
5. Transparency International, Global Corruption Report 2007
6. UN BANGALORE PRINCIPLES OF JUDICIAL CONDUCT, 2006
7. THE JUDICIAL INTEGRITY GROUP, COMMENTARY ON THE BANGALORE PRINCIPLES OF JUDICIAL CONDUCT,2007
8. International Association of Judges, The Universal Charter of the Judge, 1999.
9. Canadian Guide to judicial conduct.
- 10.International Association of Prosecutors, Standards of professional responsibility and statement of the essential duties and rights of prosecutors, April 1999.
- 11.UN Guidelines on the Role of Prosecutors,1990
- 12.UN Code of Conduct for Law Enforcement Officials,1979
13. የተባበሩት መንግስታት የህግ ሙያተኞች ሚና መሰረታዊ መርሆዎች,1990
14. የፌዴራል ነጋሪት ጋዜጣ 6ኛ አመት ቁጥር 1 የፌዴራል ፍ/ቤቶች የጠበቆች የስነምግባር ደንብ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 57/1992
- 15.ፌዴራል ጠቅላይ ፍርድ ቤት፣ በኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ የፌዴራል ፍርድ ቤቶች የስነምግባር ስልጠና ማንዋል፣ግንቦት 1999 አዲስ አበባ
16. ፈ.ስጸኮ፣ የሙያ ስነምግባር ምንነት (ያልታተመ)
- 17.የስነምግባር ማሻሻያ ንኡስ ፕሮግራም ሰነድ ቅጽ 2

አባሪዎች

አባሪ 1

የፌዴራል ዳኞችን በተመለከተ አግባብነት ያላቸው ድንጋጌዎች

አዋጅ ቁ 24/88

አንቀጽ 5 (3)

የፌዴራል ዳኞች አስተዳደር ጉባኤ ዳኞች የሚመሩበትን የስነምግባር ደንብ ያወጣል።

አንቀጽ 8 (1)

ለዳኝነት ለመመረጥ የሚያበቁ ሁኔታዎች

1. ለህገመንግስቱ ታማኝ የሆነ
2. በህግ ትምህርት የሰለጠነ ወይም በቂ እውቀት ያለው
3. በታታሪነቱ በፍትሃዊነቱና በስነምግባሩ መልካም ስም ያተረፈ
4. በዳኝነት ሙያ ለመስራት ፈቃደኛ የሆነ እና
5. እድሜው ከ25 አመት ያላነሰ

አንቀጽ 8(2)

ማንኛውም ሰው በመንግስት ህግ አውጪ ወይም አስፈጻሚ ውስጥ ወይም በማንኛውም የፖለቲካ ድርጅት በአባልነት በሚያገለግልበት ጊዜ አጣምሮ የዳኝነት ስራ ሊሰራ አይችልም።

አንቀጽ 11

ቃለ መሀላ

ዳኞች ስራ ከመጀመራቸው በፊት የሚከተለውን ቃለ መሀላ ይፈጽማሉ።

እኔ..... በዛሬው እለት.....ፍርድ ቤት ዳኛ በመሆን ተሾሜ ስራዬን ስጀምር የተጣለብኝን ከፍተኛ ሀላፊነት በታማኝነት ለመፈጸም ቃል እገባለሁ።

አዋጅ ቁጥር 25/88

አንቀጽ 27 የዳኞች ከችሎት መነሳት

1. አንድ የፌዴራል ፍርድ ቤት ዳኛ ከዚህ ቀጥሎ ከተመለከቱት ምክንያቶች በአንዱ ከችሎት ይነሳል።
 - ሀ. ዳኛው ከተከራካሪዎቹ ከአንደኛው ወገን ወይም ከጠበቃው ጋር የስጋ ወይም የጋብቻ ዝምድና ያለው እንደሆነ፤
 - ለ. ዳኞች ከተከራካሪዎች የአንደኛው ወገን ሞግዚት፣ ነገረፈጅ፣ ወይም ጠበቃ በሆነበት ጉዳይ ላይ የተነሳ ክርክር እንደሆነ፤
 - ሐ. ዳኛው ክርክር የተነሳበትን ጉዳይ አስቀድሞ በዳኝነት ወይም በእርቅ መንገድ ያየው ወይም የሚያውቀው ሆኖ የተገኘ እንደሆነ፤
 - መ. ዳኛው ከተከራካሪዎቹ ወገኖች ከአንደኛው ወይም ከጠበቃው ጋር በፍርድ ቤት የተያዘ ክርክር ወይም ሙግት ያለው እንደሆነ፤
 - ሠ. ከዚህ በላይ ከ(ሀ) እስከ (መ) ከተመለከቱት ምክንያቶች ውጪ ትክክለኛ ፍትህ አይሰጥም የሚያሰኝ ሌላ በቂ ምክንያት ሲኖር፤
2. በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 1 መሰረት ዳኛው በችሎት ሊቀመጥ የማይገባው መሆኑን ሲያውቅ ከችሎት ተነስቶ ሌላ ዳኛ መተካት አለበት።

ጥር 16/1993 የፌዴራል ዳኞች አስተዳደር ጉባኤ የወጣው የዳኞች ስነምግባር ደንብ

አንቀጽ 4. ህጎችን በትክክል ስራ ላይ ማዋል

በሚሰጠው ፍርድ ውሳኔና ትእዛዝ ሁሉ በአገሪቱ የወጡት ህጎች በትክክል ስራ ላይ እንዲውሉ ማድረግ የዳኛ ተቀዳሚ ተግባሩ ነው። በተለይም ወደነገሩ ከመግባቱ በፊት ስልጣኑ መሆን አለመሆኑን ማረጋገጥ ይገባዋል።

አንቀጽ 5 የባለጉዳዮችን መብት በእኩልነት መጠበቅ

ዳኛ ፍርድ ቤት የሚቀርቡለትን ተከራካሪዎች ሁሉ በእኩልነት ማየትና መብታቸውን በእኩልነት መጠበቅ አለበት። ስለዚህም የቤተሰብ የሀይማኖት የብሄር የብሄረሰብ

የፖለቲካ የማሕበራዊ ወይም ሌሎች ግንኙነቶቹ በዳኝነት ተግባሩ ላይ ተጽእኖ እንዲያሳድሩ መፍቀድ የለበትም።

አንቀጽ 6. ትጋትና ጥረት ማሳየት

ዳኛ በዳኝነት ስራው ላይ ተገቢውን ትጋትና ጥረት ማሳየት፣ እንዲሁም ስለህግ ያለውን እውቀት ለማዳበር ዘወትር ጥረት ማድረግ አለበት።

አንቀጽ 7 ቀጠሮ አለማብዛት

ዳኛ የቀረበለትን ጉዳይ ሁሉ በተቻለ መፍጥነት መቁረጥ አለበት። ስለዚህም በቂ ባልሆነ ምክንያት እንዲጓተት ማድረግ የለበትም።

አንቀጽ 8 በአሰራሩ የፍርድ ቤቱን ክብር መጠበቅ

ዳኛ በማናቸውም ጊዜ በአሰራሩና በችሎት አመራሩ የፍርድ ቤቱን ክብር መጠበቅ አለበት።

አንቀጽ 9 ከስራ ባልደረቦቹ ጋር ተግባብቶ መስራት

ዳኛ አብረውት ከሚያስችሉት ዳኞች እና ከሌሎች የስራ ባልደረቦቹ ጋር ተግባብቶ ተባብሮና ተከባብሮ መስራት አለበት።

አንቀጽ 10 በትእግስት ማዳመጥና ነገር ማስጨረስ

1. ዳኛ በችሎት በስርአት የሚነጋገሩትን ጠበቆችና ተከራካሪዎች ሁሉ በትእግስት ማዳመጥና ለጉዳዩ አግባብ ያለው ክርክራቸውን ማስጨረስ አለበት።
2. የባለጉዳዮችን ሰብእና መብታቸውንና ክብራቸውን መጠበቅ ይኖርበታል።

አንቀጽ 11 ተከራካሪዎችን መቆጣጠር

ተከራካሪዎች ተገቢ ያልሆነ ጠባይ ሲያሳዩ ወይም ተገቢ ያልሆነ ድርጊት ሲፈጽሙ ወይም ሳይዘጋጁ ሲቀርቡና ያልረባ ምክንያት እየፈጠሩ ነገር እንዳይቆረጥ ለማድረግ ሲሞክሩ ዳኛው አጥፊዎችን በአግባቡ መገሰጽና ማረም አለበት። አስፈላጊ ሲሆን ተገቢውን እርምጃ መውሰድ አለበት።

አንቀጽ 12 ፍርድ አሰጣጥ

ዳኛ የፍርድ ውሳኔ ወይም ትእዛዝ በሚሰጥበት ጊዜ በስነስርአት ህጎቹ በተደነገገው መሰረት የነገሩን ጭብጥ የማስረጃውንና የክርክሩን ሁኔታ በመግለጽ አግባብ ያለውን ህግ ጠቅሶ ምክንያቱን በማብራራት መጻፍ አለበት።

አንቀጽ 13 የጥፋተኝነትና የቅጣት አወሳሰን

1. ዳኛ በወንጀል ጉዳይ የጥፋተኝነት ውሳኔ በሚሰጥበት ጊዜ ተከላኝ በተከሰሰበት አንቀጽ ፈጸመ የተባለውን የወንጀል ድርጊት፣ ድርጊቱን ለመፈጸም የቀረበውን ማስረጃና የተከላኝነትን መከላከያ በብርቱ ጥንቃቄ መመዘን አለበት።
2. ዳኛ የቅጣት ውሳኔ በሚሰጥበት ጊዜ ቅጣቱን በዘፈቀደ ሳይሆን ተከላኝ ወንጀሉን የፈጸመበትን ሁኔታ፣ ስለቅጣት አላማዎችና አወሳሰን፣ እንዲሁም ስለቅጣት ማክበድና ማቅለል በወንጀለኛ መቅጫ ህግ የተደነገጉት መርሆዎች በጥንቃቄ በመመዘን ለተከላኝ ጥፋት ተገቢ የሆነውን ቅጣት መወሰን አለበት።

አንቀጽ 14 በሀሳብ መለየት ሁኔታ

ዳኛ በሀሳብ መለየት መብቱ ቢሆንም የተፋጠነ ፍትህ ለመስጠት እንዲያስችል የልዩነት ሀሳቡን ያለመዘግየት ማስቀመጥ አለበት። በሀሳብ ተለይቶ በሚጽፈውም አስተያየት ስለጉዳዩ ከመተቸት አልፎ የስራ ጓደኞቹን የሌሎች ግለሰቦችንም ሆነ የህብረተሰብ ክፍሎችን ስሜትም ሆነ ክብር ያለአግባብ የሚነካ አስተያየት መስጠት የለበትም።

አንቀጽ 15 የችሎት ስራተኞችን የስራ አፈጻጸም መቆጣጠር

የችሎት ስራተኞችን ስነስርአት እንዳያንድሉ፣ በስራቸው ላይ ቸልተኝነት እንዳያሳዩ ወይም ስራቸውን ለግል ፍላጎት መጠቀሚያ እንዳያውሉ ዳኛው መቆጣጠርና ተገቢውን ምክርና ተግሳጽ መስጠት ይገባዋል። አስፈላጊ ሆኖ ሲገኝም ህጋዊ እርምጃ እንዲወሰድ ማድረግ አለበት።

ዳኛ የዳኝነቱን ተግባር በሚያከናውንበት ጊዜ ከንቱ ውዳሴን ሳይሻ በስሜትም ሳይመራ ያላንዳች ፍርሀትና ስጋት በህግ መስራት አለበት።

አንቀጽ 21. የፍርድ ቤት ሰራተኞችን ስነምግባር መቆጣጠር

ዳኛ በፍርድ ቤቱ ሰራተኞቹና በራሱ መካከል መናናቅን የሚፈጥሩ ግንኙነቶችን ከመመስረት መቃቀስ አለበት። እንዲሁም ሰራተኞቹ የፍርድ ቤቱን ክብር እንዲጠብቁና ለባለጉዳዮች ለምስክርኞችና ለተገቢ ጉዳይ ወይም አላማ ወደፍርድ ቤቱ ለሚመጡ ሰዎች ሁሉ ትህትና እንዲያሳዩ ማድረግ ይጠበቅበታል።

አንቀጽ 22. የስራ ሰአትን ማክበር

ዳኛ የስራ ሰአትን በማክበር ለሌሎች አርአያ መሆን ስለሚገባው በቂ ምክንያት ሳይኖረው ወይም ፍቃድ ሳይቀበል ከስራ ገበታው መለየት የለበትም።

አንቀጽ 23. በውሳኔ ያላለቁ ጉዳዮችን ምስጢራዊ ጠባይ መጠበቅ

ዳኛ በቀረበለት ጉዳይ ላይ ውሳኔ ከመስጠቱ በፊት አብረውት ከሚያስችሉት ዳኞች በስተቀር በዝርዝር ጉዳይ ላይ ከማንኛውም ሌላ ሰው ጋር በግል መወያየት ወይም በማናቸውም መገናኛ ብዙሀን መግለጫ ወይም አስተያየት መስጠት የለበትም።

አንቀጽ 24. ከችሎት ስለመነሳት

1. ዳኛ አንድን ጉዳይ እንዳያይ በህግ የተከለከለ ከሆነ ጉዳዩን ማየት የማይገባው መሆኑን እንዳወቀ መቃወሚያ እስኪቀርብበት ድረስ ሳይጠብቅ ምክንያቱን በሚገባ ገልጾ ከችሎት መነሳት አለበት።
2. ዳኛ ያለበቁ ምክንያት የቀረበለትን ጉዳይ አላይም ማለት የለበትም።

አንቀጽ 25. መደለያ አለመቀበል

ለዳኝነት በቀረበ ወይም በሚቀርብ ወይም ለዳኝነት ቀርቦ በተወሰነ ጉዳይ ምክንያት ዳኛ ጉቦ መደለያ ስጦታ ወይም ሌላ ጥቅም በቀጥታ ወይም በተዘዋዋሪ መንገድ ከባለጉዳይ ወይም ከሌላ ማንኛውም ሰው ላይ መቀበል የለበትም።

አንቀጽ 26. በአማላጅ አለመስራት

ዳኛ በአማላጅ መስራት ወይም እራሱ አማላጅ ሆኖ መቅረብ የለበትም።

አንቀጽ 27. ስልጣንን ለግል ጥቅም አለማዋል

ዳኛ የማይገባውን ጥቅም ለማግኘት ወይም ለማስገኘት ስልጣኑንና ክብሩን መሳሪያ ማድረግ የለበትም።

አንቀጽ 28. የዳኝነትን ስራ ከግል ጥቅም ጋር አለማጋጨት

ዳኛ ከዳኝነት ተግባር ክብሩ ጋር የሚጋጭ ወይም የሚቃረን ስራ መስራት አይገባውም።

አባሪ 2

የአቃቤ ህግ የስነምግባር መርሆዎችን በተመለከተ የሚኒስትሮች ምክር ቤት ደንብ ቁጥር 44 /1991 የፌዴራል አቃቤያን ህግ መተዳደሪያ ደንብ ላይ የተወሰዱ አግባብነት ያላቸው ድንጋጌዎች

አንቀጽ 4

ማንኛውም አቃቤ ህግ ሆኖ የሚሾም

ሀ. በዜግነቱ ኢትዮጵያዊ የሆነ

ለ. ለኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገመንግስት ታማኝ የሆነ

ሐ. ከታወቀ የኒሽርሲቲ በህግ ወይም በዲፕሎም የተመረቀ

መ. በታታሪነቱ በታማኝነቱ በፍትህዊነቱና በስነምግባሩ መልካም ስም ያተረፈ እና

ሠ. አድሜው 18 አመት ወይም ከዚያ በላይ የሆነ

10 ስለአቃቤ ህግ ተጠሪነት

1. አቃቤያን ህግ ተጠሪነታቸው ለሚኒስትሩ ይሆናል።

2. በዚህ አንቀጽ ንኡስ አንቀጽ 1 የተደነገገው እንደተጠበቀ ሆኖ በማንኛውም ደረጃ የሚገኝ አቃቤ ህግ ከእርሱ ለሚቀጥለው የበላይ ሀላፊ አቃቤ ህግ ተጠሪ ይሆናል።

አንቀጽ 11 ቃለመሀላ

«እኔ ----- ለሀገሪ ታማኝ በመሆን የኢትዮጵያ ፌዴራላዊ ዲሞክራሲያዊ ሪፐብሊክ ህገመንግስትንና ሌሎች ህጎችን ላከብርና ላስከበር በፌዴራሉ መንግስት የወጡና ወደፊት የሚወጡ ህጎችን በማስፈጸም የህግ የበላይነትን ለማረጋገጥ ልሰራ የስራ ድርሻዬን ህግ በሚደነገገው መሰረት በመፈጸም የሰዎችን ክብርና ሰብአዊ መብት ላከብርና ላስጠብቅ የግል ጥቅም ሳልፈልግ ማንንም በመውደድ በመጥላት ወይም በሌላ በማንኛውም ምክንያት አድልዎ ሳላደርግ ማንኛውንም አይነት ተጽእኖ ሳልፈራ በሃቀኝነት በቅንነትና በትጋት ሀላፊነቴን ለመወጣት ቃል እገባለሁ»

አንቀጽ 16 ከመደበኛ የስራ ሰአት በላይ መስራት

1. ስራው የሚመለከተው የበላይ ሀላፊ በአዘዘ ጊዜ ማንኛውም አቃቤ ህግ ከመደበኛው የስራ ሰአት በላይ መስራት ግዴታው ነው።

ስለአቃቤያነ ህግ ግዴታ

አንቀጽ 61 ስለታማኝነት

ማንኛውም አቃቤ ህግ መላ ጉልበቱንና ችሎታውን በታማኝነት ለመንግስትና ለህዝብ አገልግሎት ጥቅም ማዋል አለበት።

አንቀጽ 62 ስለእያንዳንዱ አቃቤ ህግ ጠባይ

1. ማንኛውም አቃቤ ህግ የህዝብን አክብሮትና እምነት እንዲያገኝ በመስሪያ ቤቱም ሆነ ከመስሪያ ቤቱ ውጭ በማናቸውም ጊዜ መልካም ጠባይና ስነምግባር እንዲኖረው ያስፈልጋል።
2. በማንኛውም ጊዜ የሙያውን ክብር ለማስጠበቅ የሚያስፈልገውን ሁሉ አሟልቶ መገኘት አለበት።

አንቀጽ 63. ስለታዛዥነት

1. ማንኛውም አቃቤ ህግ ስራውን ባለው ክፍተኛ እውቀትና ችሎታ መፈጸም አለበት። የተመደበበትን መደበኛ ስራና ሌላውንም ተመሳሳይ ስራ መፈጸም ግዴታው ነው።
2. አቃቤ ህግ ከበላይ ሀላፊው የሚሰጠው ትእዛዝ በግልጽ ከህግ ውጭ ካልሆነ በቀር እንደትእዛዙ መፈጸም አለበት። በማንኛውም አካሄድ የበላይ አቃቤ ህግ ለሚሰጠው ትእዛዝ ህጋዊነት ሀላፊ ነው።

አንቀጽ 64. አቃቤ ህግ ከህዝብ ጋር ስላለው ግንኙነት

1. አቃቤ ህግ የሚፈጽማቸው ተግባሮች በጠቅላላው የመላውን ህዝብ ጥቅም የሚመለከቱ መሆናቸውን ምን ጊዜም መዘንጋት የለበትም።
2. አቃቤ ህግ የሰዎችን ሰብአዊ መብትና ክብር መንካት የለበትም።

አንቀጽ 65 ምስጢር ስለመጠበቅ

ማንኛውም አቃቤ ህግ

1. መረጃው ተራ ወይም በህዝብ ዘንድ የታወቀ ካልሆነ ወይም መደበኛ ስራውን በህጋዊ መንገድ ለመፈጸም አስፈላጊ ካልሆነ በቀር በስራው አጋጣሚ ወይም ምክንያት ወይም በሌላ አካሄድ ያገኘውን መረጃ ለማናቸውም ሰው መግለጽ የለበትም።
2. ስልጣን ባለው ሀላፊ በአግባቡ ካልታዘዘ በቀር በአሰራር ምስጢር የተባሉትን መረጃዎች ቃለጉባኤዎች የስራ እቅዶችና እነዚህን የመሳሰሉ ምስጢራዊ ጉዳዮች ሁሉ በስራው ላይ ሆነ ከስራ ውጪ ጉዳዩን እንዲያውቀው በደንቡ ለተፈቀደለት ሰው ካልሆነ በቀር ለሌላ ማናቸውም ሰው መግለጽ የለበትም።

አንቀጽ 66 ገንዘብ ስለመበደር

1. አዘውትሮ ገንዘብ መበደር ክልክል ነው።
2. አቃቤ ህግ በስራው ምክንያት ከሚያጋጥመው ማናቸውም ሰው ገንዘብ መበደር ወይም ለመበደር መሞከር ፍጹም ክልክል ነው።

አንቀጽ 67 ስለስጦታዎች

ማንኛውም አቃቤ ህግ ከስራው ጋር በተያያዘ ሁኔታ ስለሰጠው ወይም ወደፊት ስለሚሰጠው አገልግሎት ከማናቸውም ሰው ማናቸውም አይነት ስጦታ ወይም ዋጋ መጠየቅ ወይም መቀበል የለበትም።

አንቀጽ 68 በመንግስት ስራና በግል ጉዳዮች ወይም ጥቅሞች መካከል ስለሚፈጠር ግጭት

1. ማናቸውም አቃቤ ህግ የራሱ የዘመዶቹ ወይም የወዳጆቹ የግል ጉዳይ ወይም ጥቅም ከስራው ወይም በስራው ምክንያት ከያዘው የህዝብ ወይም የግለሰብ ጉዳይ ጋር የሚጋጭ ሆኖ ሲገኝ ይህንን ችግር ለበላይ ሀላፊው ወዲያውኑ በማሳወቅ ጉዳዩ በሌላ አቃቤ ህግ እንዲታይ ማመልከት አለበት።
2. ጉዳዩ የቀረበለት የበላይ አቃቤ ህግም አስፈላጊ የመሰለውን ውሳኔ መስጠት አለበት።

አንቀጽ 69 ስለግል ደብዳቤዎች

1. አቃቤያን ህግ በመስሪያ ቤቱ አድራሻ የግል ደብዳቤ ሊጽፉ ወይም ከሌላ ሊጻፍላቸው ይችላሉ። ስለዚህ ጉዳይ የሚያስፈልገውን የመላላክ ወጪ ጉዳዩ የሚመለከተው አቃቤ ህግ መክፈል አለበት።
2. በመስሪያ ቤቱ አድራሻ የተላከ የማንኛውም አቃቤ ህግ ደብዳቤ ጥቅል ወይም እቃ ቢጠፋ መስሪያ ቤቱ በሀላፊነት አይጠየቅም።

አንቀጽ 70 በመስሪያ ቤቱ መገልገያዎች ስለመጠቀም

አቃቤያን ህግ ስራቸውን በሚገባ ለመፈጸም ያህል ብቻ በመስሪያቤቱ ልዩ ልዩ መገልገያዎች መጠቀም ይችላሉ።

አንቀጽ 71. ለሌሎች መስሪያ ቤቶችና ድርጅቶች ስለመስራት

1. ማንኛውም አቃቤ ህግ

ሀ. በመደበኛ የስራ ሰዓት መላ ጉልበቱን ችሎታውንና አሳቡን በደመወዝ በተመደበበት የመስሪያ ቤቱ ስራ ላይ ማዋል አለበት። ሆኖም አቃቤ ህጉ በአግባቡ ሲታዘዝ ለሌላ መንግስት መስሪያ ቤት ወይም የመንግስት ልማት ድርጅት መስራት አለበት።

ለ. ለመስሪያ ቤቱ የሚያበረክተውን አገልግሎት የሚያጓድል ወይም ለተሰጠው ስራና ሀላፊነት ተቃራኒ የሆነ ወይም ከስራውና ከሀላፊነቱ ወይም ከሙያ ስነምግባር ጋር የማይጣጣም ማናቸውንም የውጭ ስራ ሊሰራ አይችልም።

2. በዚህ አንቀጽ ንዑስ አንቀጽ 1 የተደነገገው እንደተጠበቀ ሆኖ ማንኛውም አቃቤ ህግ የውጭ ስራ ለመስራት በቅድሚያ የሚኒስትሩን ፈቃድ ማግኘት አለበት።

አንቀጽ 75 የዲሲፕሊን ጥፋቶች

1. የሚከተሉት ከባድ የዲሲፕሊን ጥፋቶች ናቸው።

ሀ. ጉቦ መቀበል ወይም እንዲሰጠው መጠየቅ

ለ. ተገቢ ያልሆነ ጥቅም ለራስ ለማግኘት ወይም ለሌላ ሰው ለማስገኘት በማሰብ በአማላጅ መስራት

ሐ. ራስን ወይም ሶስተኛ ወገንን ለመጥቀም በጽሁፍ የሰፈረውን መረጃ ሆነ ብሎ ወደሀሰተኝነት መለወጥ

መ. ከስራ ጋር ግንኙነት ካላቸው ሰዎች ገንዘብ መበደር

ሠ. አግባብ ያለውን መረጃ ወይም ፍሬነገር ሆን ብሎ ወይም በቸልተኝነት ለሚመለከተው ባለማሳወቅ ወይም በመደቡት ውሳኔውን የሚያዛባ ሁኔታ መፍጠር

ረ. ያለበቂ ምክንያት ስራን በማዘግየት ባለጉዳይን ማጉላላት

ሰ. አእምሮን በሚያደነዘዝ ወይም ሱስ በሚያሲዝ ህገወጥ እጽ መጠቀም

ሸ. ሰክሮ በስራ ላይ መገኘት ወይም በአደባባይ በመታየት የሙያውን ስነምግባርና የመስሪያ ቤቱን ክብር ማጉደፍ

ቀ. ያለበቂ ምክንያት ወይም ያለፈቃድ አዘውትሮ ከስራ መቅረት

በ. በስራ ቦታ ላይ ለሞራልና ለመልካም ጠባይ ተቃራኒ የሆነ ድርጊት መፈጸም

ቸ. ሆነ ብሎ ወይም በከባድ ቸልተኝነት በመስሪያ ቤቱ ንብረት ላይ ከባድ ጉዳት ማድረስ

ጎ. ሌሎች በተመሳሳይ ደረጃ የሚታዩ ከባድ ጥፋቶች

ነ. በጽሁፍ ወይም በቃል ከመስሪያ ቤቱ ወይም ከበላይ ሀላፊው የተሰጠውን ግልጽና ህጋዊ ትእዛዝ አለመቀበል ወይም ተግባራዊ አለማድረግ

2. የሚከተሉት ቀላል የዲ.ሲ.ፕሊን ጥፋቶች ናቸው።

ሀ. በስራው ላይ ተገቢ ጥረትና ትጋት አለማሳየት

ለ. ከስራ ባልደረቦች ጋር በመግባባት ተባብሮ መስራት ባለመቻል በስራ ሂደት ላይ እንቅፋት መሆን ወይም

ሐ. አዘውትሮ መበደር

መ. ሌሎች በተመሳሳይ ደረጃ የሚታዩ ቀላል ጥፋቶችን መፈጸም